

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ohlasy Charty 77 ve francouzském tisku (1977–1986)
Echoes of Charter 77 in french periodical press (1977–1986)

Eliška Klapalová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Hnilica, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání – Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Ohlasy Charty 77 ve francouzském tisku (1977–1986)* potvrzují, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 10. 7. 2021

.....

Eliška Klapalová

Velmi děkuji panu doc. PhDr. Jiřímu Hnilicovi, Ph.D. za podnětné rady, vstřícnost a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat panu doc. PhDr. Petru Kourovi, Ph.D. a panu PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D. za konzultace. Díky, velký obdiv a v neposlední řadě i údiv dále zaslouží podpora všech mých blízkých, trvajících po celou dlouhou dobu mého studia.

ABSTRAKT

Předkládaná bakalářská práce se zabývá interpretací Charty 77 ve francouzském deníku *Le Monde* v letech 1977–1986. Nejprve se ve vymezeném období věnuje zásadním událostem, jež spoluutvářely dějiny této občanské iniciativy. Poté blíže představí její signatáře a následně se pokusí o zhodnocení postavení hnutí v rámci československé společnosti. Další část práce se zaměří na francouzské prostředí. Jednak na deník *Le Monde*, který je vybrán pro svou pověstnou objektivitu i velký zájem o zahraniční události jakožto nejvíce reprezentativní zástupce francouzských periodik. V jemu zasvěcené kapitole shrnu jeho vývoj coby média, které velkou měrou odráží francouzské dějiny. Dále se budu věnovat komunikační síti, jež sehrála klíčovou roli ve zprostředkování informací o Chartě 77 ve Francii. Poté bude následovat rozbor primárních pramenů. Pro analýzu článků *Le Monde* z let 1977–1986 jsem stanovila tři základní oblasti. První se bude zabývat zejména četností výskytu zpráv o Chartě 77 v deníku, a dále novináři i dalšími osobnostmi, jež tyto zprávy publikují. Další část bude reflektovat to, jak je iniciativa v *Le Monde* charakterizována. V poslední části se zaměřím na rovinu, která se v souvislosti s Chartou 77 objevuje nejčastěji. Tou je perzekuce jejích signatářů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Charta 77 – opozice – tzv. normalizace – francouzský tisk – *Le Monde*

ABSTRACT

The presented bachelor thesis deals with the interpretation of Charter 77 in a French daily newspaper *Le Monde* between years 1977–1986. First, it focuses on the major events that co-shaped the history of this citizen's initiative in a defined period. It will introduce then its signatories in more detail and then it will try to evaluate the position of the movement within Czechoslovak society. The next part of the thesis will focus on the French environment. Firstly, it will focus on the daily *Le Monde*, which is chosen for its renowned objectivity and great interest in foreign events as the most characteristic representative of French periodicals. In the chapter devoted to him, I will summarize its development as a medium that largely reflects French history. I will also focus on the communication network, which has played a key role in providing information on Charter 77 in France. This will be followed by an analysis of the primary sources. For the analysis of *Le Monde's* articles from 1977–1986, I identified three basic areas. The first will deal in particular with the frequency of occurrence of reports on Charter 77 in the daily, as well as journalists and other personalities who publish these reports. The next part will reflect how the initiative is characterized in *Le Monde*. In the last part, I will focus on the element that appears most often in connection with Charter 77, which is the persecution of its signatories.

KEYWORDS

Charter 77 – opposition – Normalization – french periodical press – *Le Monde*

Obsah

Úvod	1
1 Charta 77	9
1.1 Počátky.....	9
1.2 „Nový hon na čarodějnice“	14
1.3 Charta a ti, co ji (ne)podepsali	21
2 Francouzský tisk.....	32
2.1 <i>Le Monde</i>	32
2.1.1 První léta existence.....	32
2.1.2 Rozmach (1958–1976)	33
2.1.3 Krize (1976–1986).....	35
2.2 Zdroje informací o Chartě 77 ve Francii	36
3 Rozbor primárních pramenů.....	42
3.1 Charta 77 v <i>Le Mondu</i> v průběhu desetiletí 1977–1986.....	42
3.2 Charakterizovat Chartu 77	45
3.3 Kronika perzekuce	46
Závěr.....	53
Seznam použitých informačních zdrojů	56

Úvod

Převážná část světových dějin druhé poloviny 20. století se nese ve znamení studené války, kdy je svět železnou oponou rozdělen na západní a východní blok. V čele těchto útvarů stojí dvě supervelmoci; Spojené státy americké a Sovětský svaz, které výrazně ovlivňují jak zahraniční a vnitřní politiku, tak hospodářské a sociální poměry svých spojenců. Vzájemné vztahy bloků manifestují především zástupné konflikty, závody ve zbrojení, špionážní akce, propaganda či hospodářské blokády; ovšem, zvláště v 70. letech, lze sledovat i snahy o jejich mírovou koexistenci. Zároveň, přestože se hojně mluví o bipolárním rozdělení světa, nejsou tyto celky izolovány plně. Byly to právě odezvy a solidarita zemí demokratického Západu, jež v podstatné míře umožnily existenci opozičních hnutí v komunistickém bloku. V československých poměrech může být příkladem takového hnutí Charta 77.

Tato občanská iniciativa je nejčastěji skloňovaným zástupcem opozičních hnutí v období tzv. normalizace,¹ avšak názory na to, jakou roli sehrála při pádu československého komunistického režimu se, zejména s ohledem na její „uzavřenost“ a malý počet signatářů, různí.² Při hodnocení jejího významu bývají naproti tomu vyzdvihovány značné ohlasy, jež toto hnutí vyvolalo v zemích tehdejšího Západu. Ve své bakalářské práci se zaměřuji na francouzské prostředí. Budu se zabývat tím, jakým způsobem je podán obraz o Chartě 77 ve Francii, a to prostřednictvím tisku.

1 „Normalizace“ byla ústředním termínem režimní propagandy, užívaným k pojmenování procesu, během něhož došlo k obnovení „normálního“ stavu poměrů po epizodě pražského jara. Postupně převážila nad výrazem „konsolidace“, jež charakterizoval zhruba dvouleté upevnění režimu „otřeseného“ událostmi roku 1968. Dnes je (hlavně v této grafické podobě) obecně přijímaným pojmem pro označení celého dvacetiletí 1969–1989. Více viz BOLTON, Jonathan. *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*. Přeložila Petruška Šustrová. Praha: Academia, 2015. s. 103–106.; FIDELIUS, Petr. *Byla normalizace normální?* [online]. [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/124287/Petr_Fidelius_19-25.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2 Cf. OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2011. s. 166–171.; BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 69–72.

Periodický tisk spolu s ostatními masovými sdělovacími prostředky představuje „[...] klíčový sociální, kulturní a politický faktor [...]“;³ neboť pomocí informací, které zprostředkovává, významně ovlivňuje názory, potažmo chování svých recipientů. Sledováním zahraničních událostí pak rovněž napomáhá k utváření celkové představy obyvatel jednoho státu o státu druhém. Mým cílem je pozorovat tuto skutečnost v rámci zemí, které v daném období reprezentovaly protiklad Východ / Západ. Konkrétněji se zaměřím na jednostranný (a samozřejmě pouze částečný) pohled demokratické Francie na jeden z aspektů země příslušející k sovětskému bloku.

Pro svůj výzkum jsem zvolila celostátní deník, středově-levicový *Le Monde* (česky *Svět*), který je vedle levicové *Libération* a pravicového *Le Figaro* tradičně označován jako hlavní zástupce francouzských periodik. Mně osobně se ovšem tento titul jeví napříč francouzským tiskem jako nejvíce reprezentativní zástupce, a to z několika důvodů. Jednak se od počátku své existence těší reputaci nezávislých a objektivních novin, jednak poskytuje velký prostor zahraničním událostem.⁴ Z této skutečnosti vycházel můj předpoklad, že bude hojně reflektovat i Chartu 77 a události s ní spojené.

Z vybraného periodika budu čerpat údaje v rozmezí let 1977–1986. První mezník zcela zřejmě udává zrod iniciativy, pro druhý jsem se rozhodla z toho důvodu, že v československých podmínkách, jakož i v jiných satelitních státech SSSR, určuje významný předěl v dějinách opozice vůči komunistickému režimu, spojený s nastoupením Michaila Gorbačova na post generálního tajemníka KSSS.⁵ V případě Charty 77 se mluví o přeměně hnutí za lidská a občanská práva v politickou opozici.⁶

Mou hlavní výzkumnou otázkou je to, jakým způsobem je Charta 77 deníkem *Le Monde* interpretována. Dále bude mým cílem zodpovědět otázku, s jakou četností se zmínky o

³ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií. Od počátku po současnost*. Praha: Grada, 2011. s. 9n.

⁴ Viz podkapitola *Le Monde*. s. 31–35.

⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 275–281.; TÝŽ. *Opozice, moc, společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Maxdorf, 1994. s. 49–88.

⁶ BLAŽEK, Petr – SCHOVÁNEK, Radek. *Prvních 100 dnů Charty 77. Průvodce historickými událostmi*. Praha: Academia, 2018. s. 9.

Chartě v daném periodiku vyskytují, zda lze komentovat vzestupné či sestupné tendence jejich počtu v průběhu uvedených let a čím mohou být tyto eventuální trendy zapříčiněny. *Objevují se články o Chartě 77 pravidelně v souvislosti s jinými událostmi?* Následně se budu soustředit na to, jak a s jakými konotacemi deník iniciativu popisuje a na to, zda se pohled na ni postupem času proměňuje. *Pokouší se o její podrobnější charakteristiku, s přihlédnutím k tomu, jaké informace o sobě podává ona sama, nebo se omezují pouze na stručná zjednodušující označení, kupříkladu „opoziční hnutí“, popřípadě „disent“?* Tento bod považuji za velmi podstatný, neboť Charta 77 ve svém úvodním *Prohlášení* i v dalších svých dokumentech, tato pojmenování výslovně odmítá.⁷ Rovněž se budu zabývat tím, jak je v tisku reflektován onen helsinský příběh, ve kterém iniciativa figuruje coby obhájce lidských a občanských práv.

Pro zodpovězení těchto otázek se musím vyrovnat se sekundární literaturou a dalšími zdroji, jež se uvedenými tématy zabývají. V první části práce, zaměřené na Chartu 77, se mohu opřít o širokou pramennou základnu, ač je s podivem, že do dnešních dní neexistuje monografie, která by se jejími dějinami zabývala komplexně. Jak již bylo naznačeno, Charta 77 se rodí v období tzv. normalizace, éry, na niž se v posledních letech značně proměňuje pohled historiků.⁸ Nicméně, protože je daný kontext dostatečně popsán v literatuře věnované iniciativě samotné, z publikací orientovaných výlučně na tzv. normalizaci informace nečerpám.

Faktograficky nejpodrobněji dějiny Charty dokumentuje publikace Milana Otáhal, *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*,⁹ z níž v první kapitole vycházím nejvíce. Z pera téhož autora pochází titul *Opozice, moc, společnost 1969–1989*,¹⁰ který sice

⁷ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 1–5.; PATOČKA, Jan. *O povinnosti bránit se proti bezpráví*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

⁸ Kupř. KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny; Ústav pro studium totalitních režimů, 2016.

⁹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 124–316.

¹⁰ TÝŽ. *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. s. 31–119.

v porovnání s již jmenovaným svazkem neposkytuje nové informace, zato však podává ucelenější pohled na dané období.

Pro seznámení se se zásadní příčinou vzniku Charty 77 v celoevropském kontextu jsem využila dílo Daniela C. Thomase, nazvané *Helsinský efekt*.¹¹ Formování a počátky hnutí dále detailně vykresluje, a to nejen v čase, ale i v prostoru, průvodce autorů Petra Blažka a Radka Schováňka,¹² jenž zároveň zpřístupňuje velké množství primárních pramenů. Ty obsahuje i publikace *Anticharta*,¹³ která napomáhá k utvoření představy o zběsilé reakci režimu na občanskou iniciativu. Lidmi Charty 77 se, ve stejnojmenném díle, zabývá Květa Jechová;¹⁴ širší sociologickou studii o československé společnosti potom vypracovala Lenka Kalinová.¹⁵ S potřebným nadhledem a v nových souvislostech Chartu 77 popisuje americký historik Jonathan Bolton, jehož dílo¹⁶ považuji za nezastupitelné pro pochopení pojetí i významu hnutí.

Bližší informace o jednotlivých aspektech iniciativy jsem čerpala z článků, jež jsou publikovány ve sbornících: *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*,¹⁷ *Šest kapitol o disentu*,¹⁸ *Opozice a společnost po roce 1948*¹⁹ a *Dominový efekt*.²⁰ Z pramenných edic jsem potom využila tři svazky, uspořádané Blankou Císařovskou a Vilémem Prečanem, které shromažďují dokumenty vydávané Chartou v letech 1977–

¹¹ THOMAS, Daniel C. *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Přeložil Jan Růžička. Praha: Academia, 2007.

¹² BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*.

¹³ KARLÍK, Viktor – POKORNÁ, Terezie (eds.). *Anticharta*. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2002.

¹⁴ JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003.

¹⁵ KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012.

¹⁶ BOLTON, J. *Světy disentu*.

¹⁷ BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005.

¹⁸ SUK, Jiří et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017.

¹⁹ TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009.

²⁰ BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013.

1989.²¹ Některé tyto písemnosti, ale i jiné primární prameny a příspěvky pamětníků či historiků, jsou uveřejněny ve sborníku *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*.²² Vydaných pamětí či rozhovorů se signatáři reflektujících hnutí samozřejmě existuje – jelikož se jedná o poměrně „mladé“ téma – nepřeborné množství. Tyto zdroje jsem se rozhodla využít jen částečně;²³ jednak jsou mnohé citace z (nejvýznamnějších) děl chartistů ve velké míře obsaženy ve výše uvedené sekundární literatuře, jednak se domnívám, že by to přesahovalo rámec mé práce.²⁴

Hnutí Charty 77 zároveň představuje předmět bádání nemalého počtu závěrečných prací,²⁵ avšak jeho reflexi na Západě je pozornost věnována o poznání méně. Diplomová práce Julienu Morice²⁶ se soustředí na reakce na Chartu 77 v širších souvislostech, avšak v kratším časovém úseku, než jsem si pro své zkoumání vytyčila já. Vzhledem k tomu, že se jedná o pojednání vzešlé z Institutu politických studií v Rennes (Institut d'Études Politiques de Rennes), mi k němu není umožněn přístup²⁷ – informace o něm čerpám pouze

²¹ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1–3. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

²² PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

²³ *Tamtéž.*; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.; LINKOVÁ, Marcela – STRAKOVÁ, Nad'a (eds.). *Bytová revolta: Jak ženy dělaly dissent*. Praha: Academia; Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2017.

²⁴ Zároveň bych se však těmto pramenům chtěla blíže věnovat v budoucím výzkumu.

²⁵ Kupř. ŽELEZNÝ, Jakub. *Charta 77 v dobovém mediálním a sociálním kontextu*. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z

<https://dspace.cuni.cz/discover?query=Charta+77+v+dobov%C3%A9m+medi%C3%A1ln%C3%ADm+a+so+ci%C3%A1ln%C3%ADm+kontextu&submit=>.

VANĚČKOVÁ, Anna. „*Charta 77 versus věřící, církve a náboženská práva v ČSSR v letech 1977–1989*“. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z

<https://dspace.cuni.cz/discover?scope=%2F&query=%E2%80%9ECharta+77+versus+v%C4%9B%C5%99%C3%ADc%C3%AD%2C+c%C3%ADrkv+a+n%C3%A1bo%C5%BEensk%C3%A1+pr%C3%A1va+v%C4%8CSSR+v+l%C3%A9tech+1977%E2%80%931989%E2%80%9C&submit=>.

²⁶ MORICE, Julien. *Chroniques françaises de la Charte 77 : réceptions et mobilisations autour du manifeste de la dissidence tchécoslovaque dans les milieux médiatiques, politiques et intellectuels français et francophones (janvier 1977–août 1978)*. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z http://rennesiep.ent.sirsidynix.net.uk/client/fr_FR/default/search/results?qu=julien+morice&te=.

²⁷ Kontakt na Julienu Morice jsem se snažila sehnat v redakci Českého rozhlasu, nicméně bohužel bezvýsledně.

z rozhovoru, ježž autor poskytl francouzské stanici Českého rozhlasu, Radio Prague.²⁸ Dále se tématu dotýká bakalářská práce Aleny Hrachové,²⁹ obsahující kapitolu *Role francouzského tisku v podpoře československé opozice*,³⁰ kde autorka důležitost úlohy francouzských periodik naznačuje, ale vzhledem k povaze své práce tak činí velmi stručně. Posledním příspěvkem je diplomová práce studentky Pedagogické fakulty UK, Kláry Schindlerové,³¹ která se rovněž věnuje recepci Charty 77 v deníku *Le Monde*, nicméně proto, že sleduje velmi široký tematický rámec, ji sleduje pouze dílčím způsobem.

K sepsání druhé kapitoly, zaměřené na tisk ve Francii, využívám především francouzské zdroje. Obecné informace obsahují dva svazky řady *Histoire générale de la presse française*.³² Dějiny deníku *Le Monde* poté ve svém díle³³ zevrubně popisuje Patrick Éveno, uznávaný odborník na historii médií. V podkapitole věnované francouzské komunikační síti, která byla zásadní pro předávání informací o Chartě 77, čerpám zejména z článku,³⁴ jehož autorem je Benjamin Gutmann.

Primárními prameny, z nichž bude má práce vycházet, jsou články deníku *Le Monde*, pocházející z let 1977–1986. Ten jako jeden z mála francouzských titulů svůj obsah (v tomto období) digitalizuje, díky čemuž je na internetu přístupný všem jeho předplatitelům, a to

²⁸ Radio Prague International. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://www.radio.cz/fr/rubrique/histoire/les-echos-francais-de-la-charte-77>.

²⁹ HRACHOVÁ, Alena. *Podpora československé opozice ze strany Francie v 80. letech 20.st.* Bakalářská práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/discover?scope=%2F&query=Podpora+%C4%8Deskoslovensk%C3%A9+opozice+ze+strany+Francie+v+80.+letech+20.st.&submit=>.

³⁰ *Tamtéž.* s. 19–22.

³¹ SCHINDLEROVÁ, Klára. *Obraz normalizačního Československa ve francouzském tisku.* Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/1652>.

³² BELLANGER, Claude – GODECHOT, Jacques – GUIRAL, Pierre – TERROU, Fernand (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1940 à 1958.* Tome IV. Paris: Presses universitaires de France, 1975.; BELLANGER, Claude – GODECHOT, Jacques – GUIRAL, Pierre – TERROU, Fernand (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1958 à nos jours.* Tome V. Paris: Presses universitaires de France, 1976.

³³ ÉVENO, Patrick. *Histoire du journal Le Monde. 1944–2004.* Paris: Albin Michel, 2004. [E-kniha]

³⁴ GUTMANN, Benjamin. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989.* [online], [citováno dne 22. 3. 2021] Dostupné z <https://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin1-2011-1-page-49.htm>.

v sekci *archives*.³⁵ Tato dostupnost má však i svou stinnou stránku – články jsou pouze přepsané a nikoliv okopírované, proto nelze sledovat to, ve které rubrice se nachází, či zda se kupříkladu objevují na titulní straně.

Práci jsem rozčlenila do tří základních celků. První dva, při jejichž zpracování se budu opírat zejména o sekundární zdroje, bych nazvala „teoretickými“. Ve třetí, „praktické“, části budu podrobovat analýze primární prameny.

V první kapitole, zasvěcené Chartě 77, se ve vymezeném období zabývám zásadními událostmi, které utvářely dějiny tohoto hnutí. S drobným časovým přesahem do poloviny sedmdesátých let zprvu sleduji okolnosti a příčiny jeho vzniku, s přihlédnutím k mezinárodně-politickým a vnitropolitickým poměrům dané epochy. Vzápětí se věnuji „předehře“, jež vyústila v uveřejnění úvodního *Prohlášení Charty 77*. Následně popisuji zuřivou reakci komunistického režimu na iniciativu a různé formy represí, jimiž se státní moc snažila chartistickou činnost ochromit, respektive ukončit. V podkapitole *Charta a ti, co ji (ne)podepsali* se poté podrobněji zabývám vnitřní strukturou občanské iniciativy a jejími signatáři. Rovněž zde shrnuji její postavení v rámci československé společnosti; zaměřuji se zejména na hlavní důvody vedoucí v její izolovanost.

Druhá kapitola je věnována především deníku *Le Monde*. Snažím se v ní popsat jeho vývoj od roku 1944, kdy vznikl, až po polovinu 80. let. Zároveň zde zohledňuji i politické dějiny Francie, neboť se v deníku do jisté míry zrcadlí. Dále se v této kapitole zabývám francouzskou komunikační sítí, jež v zemi zprostředkovávala informace o Chartě 77.

Nejdříve jsem provedla rešerši v repozitářích závěrečných prací na internetu, abych ověřila, zda se nejedná o téma již vyčerpané. Následně jsem vyhledala a shromáždila sekundární zdroje využitelné k tématu. Z těch jsem vycházela v „teoretické“ části mé práce. Poté jsem sesbírala a utřídila primární prameny; na webových stránkách *Le Mondu* jsem v oddělení *archives* zadala klíčové slovo „charte 77“ a chronologicky seřadila články, které se Charty 77 dotýkají v letech 1977–1986. Pro rozbor získaných údajů jsem vymezila tři základní oblasti. V první z nich provedu jednak kvantitativní analýzu dat, na jejímž základě

³⁵ Les archives du Monde. [online], [citováno dne 1. 2. 2020], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/archives-du-monde/>.

sestavím graf demonstrující výskyt Charty 77 v *Le Monde* v uvedeném časovém rozmezí. Následně se pokusím tento graf okomentovat a uvést, čím může být eventuální vzrůst či pokles zájmu deníku o iniciativu zapříčiněn. Poté se budu věnovat jednotlivým novinářům a dalším osobnostem, jež články o Chartě 77 v periodiku publikují. Druhá část pak bude zasvěcena především názvosloví a základní charakteristice hnutí tak, jak je *Le Monde* podává. V závěrečné části pak budu reflektovat rovinu perzekuce signatářů v deníku, jelikož se jedná o nejvíce zohledňované téma napříč články.

1 Charta 77

1.1 Počátky

Občanská iniciativa Charta 77, z části nazvaná dle data vydání svého prvního dokumentu,³⁶ se rodí během prosince 1976. Její vznik zapříčinila lidskoprávní problematika, vstupující na zahraničně politickou scénu, a její ozvuky v normalizačním Československu, jež lidská práva, stejně jako jiné státy sovětského bloku, značně popíralo,³⁷ a to ze samé podstaty komunistických totalitních režimů. Tato práva, jak upozorňuje americký historik Jonathan Bolton, „*se stala jakýmsi nejmenším společným jmenovatelem represí, esperantem odporu [...]*“.³⁸ Bezprostředním popudem k založení hnutí pak byly soudy se členy undergroundových hudebních skupin.³⁹

Událostí, jež poskytla impuls k mobilizaci opozičních hnutí ve východním bloku, je Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě,⁴⁰ konaná roku 1975 v Helsinkách, která završuje období politiky détente, tedy snahu velmocí o uvolnění napětí mezi bloky.⁴¹ Jejím výstupem je mj. *Závěrečný akt*, jehož podepsáním se členské státy zavazují dodržovat lidská a občanská práva, obsažená v tzv. třetím koši dokumentu.⁴² Helsinským summitem byly zároveň ratifikovány starší smlouvy OSN,⁴³ *Mezinárodní pakt o občanských a politických*

³⁶ *Prohlášení Charty 77* je datováno 1. ledna 1977. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 129.

³⁷ SKILLING, Gordon. *Charta 77 – Pohled ze zahraničí*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 184–198.

³⁸ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 45–50.

³⁹ Jak však namítá Květa Jechová: „*Těžko bude možné sestavit přesné chronologické pořadí příčin a vlivů, které přivedly na přelomu let 1976–1977 v různých místech republiky skupiny lidí rozdílné politické orientace ke společnému veřejnému vystoupení.*“ JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 42.

⁴⁰ Více viz THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 101–132.; Jonathan Bolton však s tzv. helsinským efektem nesouhlasí zcela; poukazuje na to, že „*v českém případě přehlídí významnou roli, kterou při formování Charty 77 sehráli bývalí komunisté, [...]*“ a zároveň vyzdvihuje úlohu undergroundu. BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 45–50, 157–203, 216n.

⁴¹ OTÁHAL, Milan. *Opozice v českých zemích na sklonku tzv. normalizace*. In: BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013. s. 112–129.

⁴² *Tamtéž*.

⁴³ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 47.

právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, jež byly dne 13. října 1976 vydáním ve *Sbírce zákonů a nařízení* vtěleny do československého právního řádu.⁴⁴ V tomto okamžiku nezbývalo, než na „*trhlinu mezi právní normou a žitou skutečností*“⁴⁵ upozornit. Ovšem předtím, než tak Charta 77 ve svém úvodním *Prohlášení* učinila, muselo dojít ke spojení mnohdy velmi odlišných opozičních proudů.⁴⁶ K tomu částečně přispělo jejich sblížení se na lidskoprávním programu,⁴⁷ nicméně, jako přímý podnět vedoucí ke vzniku iniciativy bývá uváděn tzv.⁴⁸ proces se skupinou The Plastic People of the Universe,⁴⁹ kdy se v souvislosti se soudy (nejen) undergroundových hudebníků vzedmula vlna solidarity lidí z různých společenských okruhů. Václav Havel to popisuje slovy: „*Publikum, shromážděné v prostorách soudu, bylo předobrazem Charty 77; atmosféra rovnosti, solidarity, družnosti, pospolitosti a obětavé ochoty vzájemně si pomáhat, vyvolávané vědomím společné věci a společného ohrožení, nebyla jen atmosférou té soudní budovy, ale i atmosférou prvních měsíců Charty. Cítili jsme s Jiřím [Němcem], že tu vzniklo něco, co je třeba fixovat, co nesmí vyprchat a zmizet, ale co by mělo být proměněno v nějaký čin trvalejšího dosahu, [...]*“.⁵⁰

44 OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 126.

45 SUK, Jiří. *Od Charty 77 k Občanskému fóru. Pokus o proměnu morální opozice v politickou pozici*. In: BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013. s. 172–178.

46 O příčinách vedoucích k jejich spojení blíže viz JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 42–46.

47 K historii, složení a charakteristice těchto proudů více viz OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.

48 Jonathan Bolton vysvětluje, že se nejednalo pouze o proces s touto kapelou, nadto ne všichni obžalovaní byli hudebníci; dodává: „*Plastic People byli užitečnou metonymií pro underground jako celek, ale především užitečnou nálepkou pro konkrétní vizi undergroundu [...]*“.
BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 181–188.; O roli undergroundu v opozičním hnutím dále OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.

49 Více viz KUDRNA, Ladislav – STÁREK, František Čuňas. „*Kapela*“. *Pozadí akce, která stvořila Chartu 77*. Praha: Academia; Ústav pro studium totalitních režimů, 2017.; Dále též fejeton Václava Havla. HAVEL, Václav. *Proces*. In: PREČAN, Vilém – TOMSKÝ, Alexandr (eds.). *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 146–151.

50 HAVEL, Václav. *Jak se rodila Charta 77*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 17–23.

Tento, dle Havla „*pocit všeobecný*“,⁵¹ vedl v několik schůzek,⁵² které tvořily jakousi předeheru vydání úvodního dokumentu Charty 77. Jejich hlavními iniciátory byli Václav Havel a Pavel Kohout, mimo ně se jich účastnili další, zanedlouho „prominentní“ protagonisté hnutí, kupříkladu Jiří Němec, Zdeněk Mlynář, Petr Uhl, Jiří Hájek nebo Ludvík Vaculík.⁵³ Během těchto prosincových setkání se jednak utvářely stále zřetelnější obrysy vznikajícího uskupení, jednak se postupně formulovalo úvodní *Prohlášení*. Ohledně pojetí Charty 77 probíhaly četné diskuse – Ladislav Hejdvánek a Zdeněk Mlynář v podstatě současně poukázali na skutečnost, „že by se to mohlo opřít o nedávno vydané Pakty o lidských právech“,⁵⁴ reformní komunisté prosazovali založení výboru na dodržování lidských práv či helsinského výboru. Pro vysoký stupeň organizovanosti však bylo od tohoto návrhu upuštěno;⁵⁵ naproti tomu se ujala koncepce širšího a otevřeného společenství, občanské iniciativy.⁵⁶

V souladu s tímto pojetím byla rovněž akceptována myšlenka Petra Uhla a jeho manželky Anny Šabatové, že v čele hnutí budou stát tři mluvčí,⁵⁷ což mělo nejen příhodně reprezentovat pluralitní povahu iniciativy, nýbrž to bylo, jak ukázala pozdější série perzekucí, i praktičtější.⁵⁸ Neformální zásada zastoupení tří hlavních proudů v osobách jejich představitelů se ovšem v Chartě, coby vědomá praxe, stabilizovala později.⁵⁹ Výběr konkrétních mluvčích se nakonec ustálil na Jiřím Hájkovi, politikovi z řad reformních

⁵¹ HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

⁵² První z nich se měla dle Otáhal konat 10. prosince; Blažek a Schovánek uvádějí datum 11. prosince, nicméně podotýkají, že Václav Havel a Petr Uhl udávají také předchozí den. Další schůzky se měly odehrát 13., 15. a 17. prosince. Cf. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 126.; BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 22.

⁵³ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 126–128.

⁵⁴ HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

⁵⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 126n.; HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

⁵⁶ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 127.

⁵⁷ Cf. BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 194.; BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 28.

⁵⁸ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128.

⁵⁹ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 194.

komunistů, dramatika Václavu Havlovi, který zastupoval nezávislou kulturní obec,⁶⁰ a filosofu Janu Patočkovi, jemuž ustoupil „vyhraněnější“ kandidát, Václav Černý.⁶¹

Finální podobu dostal zakládající dokument Charty 77 dne 20. prosince 1976.⁶² Navzdory snaze o jeho autorství mlčet⁶³ dnes víme, že převážnými⁶⁴ tvůrci textu byli spisovatelé Václav Havel a Pavel Kohout.⁶⁵ Druhý jmenovaný měl potom, odvolávaje se na *Magnu Chartu Libertatum*, hnutí vymyslet název.⁶⁶ Úvodní odstavec dokumentu připomíná ony mezinárodní úmluvy, jimiž se Československá socialistická republika zavázala řídit.⁶⁷ Autoři uvádějí, že tuto skutečnost vítají, nicméně zveřejnění smluv „[...] s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v [...] zemi [...] jen na papíře.“⁶⁸ Po tomto upozornění následuje zevrubný výčet rozporů mezi konkrétními články paktů a realitou uplatňování lidských práv v normalizačním Československu. Tvůrci textu dále poukazují na to, že „odpovědnost za dodržování občanských práv v zemi padá samozřejmě především na politickou a státní moc“,⁶⁹ přičemž však „každý nese svůj díl odpovědnosti za obecné poměry, a tedy i za dodržování uzákoněných paktů, [...]“⁷⁰ a dodávají, že právě „pocit této spoluodpovědnosti, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní, i společná potřeba hledat její nový a účinnější výraz [...]“,⁷¹ je vedly k založení Charty 77. Následující odstavce se věnují charakteristice iniciativy, jež je představena jako „[...] volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různých víry i různých profesí, které spojuje

⁶⁰ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128–130.

⁶¹ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 195–198.

⁶² BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 38.

⁶³ „[...] úvodní prohlášení Charty je výrazem kolektivní vůle, ručí za ně všichni, kdo je podepsali, a je hezkou tradicí, že tento princip je symbolicky zdůrazňován i mlčením o autorství [...]“. HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

⁶⁴ „Na konečné redakci textu se také podíleli Jiří Hájek, Zdeněk Mlynář, Petr Uhl a Ludvík Vaculík.“ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 28.

⁶⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 127.

⁶⁶ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 33.

⁶⁷ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 1–5.; Originální podoba petice viz BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 91–97.

⁶⁸ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 1–5.

⁶⁹ *Tamtéž*.

⁷⁰ *Tamtéž*.

⁷¹ *Tamtéž*.

vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských i lidských práv v naší zemi i ve světě [...].⁷² Poté je uvedeno, čím Charta 77 není; totiž organizací⁷³ či „[...] základnou k opoziční politické činnosti [...]“⁷⁴ – jako cíl si vytyčila „[...] vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí, zejména tím, že bude upozorňovat na různé konkrétní případy porušování lidských a občanských práv [...]“.⁷⁵ Požadavek respektování lidských a občanských práv a apolitický charakter iniciativy⁷⁶ se však v totalitním komunistickém systému ocitají v přímém rozporu.⁷⁷ Režim Chartu 77 zcela jistě vnímal coby akci politickou⁷⁸ a zareagoval na ni tudíž odpovídajícím „konstruktivním dialogem“. V závěru potom dokument zmiňuje ustavení tří mluvčích a vyjmenovává konkrétní osoby v této pozici.⁷⁹

Dne 20. prosince byl rovněž domluven důmyslný způsob sběru podpisů, mající zabránit úniku přesného znění dokumentu – pouze ti, kteří podpisy v různých okruzích sbírali, disponovali kopií *Prohlášení*, potenciální signatáři si ji jen přečetli a v případě souhlasu napsali na lístek dle předpřipraveného podpisového vzoru větu: „*Souhlasím s Prohlášením Charty 77 z 1. 1. 1977*“,⁸⁰ k níž připojili svůj podpis a adresu.⁸¹ Sběr probíhal během vánočních prázdnin, mohlo k němu proto docházet pod záminkou běžných návštěv příbuzných a známých.⁸² Zakládající text Charty čítal přes 240 podpisů,⁸³ z nichž více než

⁷² CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 1–5.

⁷³ „*Charta 77 není organizací, nemá stanovy, stálé orgány a organizačně podmíněné členství. Patří k ní každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji.*“ *Tamtéž*.

⁷⁴ *Tamtéž*.

⁷⁵ *Tamtéž*.

⁷⁶ O něm více viz HAVEL, Václav. *Deset tezí o Chartě*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 17–25.

⁷⁷ OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.

⁷⁸ *Tamtéž*.

⁷⁹ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 1–5.

⁸⁰ Tato verze signace je nejčastější, další viz BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 38n.

⁸¹ *Tamtéž*.

⁸² BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 198n.

⁸³ Milan Otáhal uvádí číslu 243, Petr Blažek s Radkem Schovánkem číslo 242, Jonathan Bolton potom 241. Cf. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128.; BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 109.; BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 215.

sto pocházelo z řad reformních komunistů.⁸⁴ Jeho kopii signatáři obdrželi po 6. lednu 1977, kdy měl být zveřejněn oficiálně a doručen parlamentu, úřadu federální vlády a ČTK.⁸⁵ Ještě dříve, což bylo s ohledem na nadcházející vývoj událostí zásadní, bylo významným přičiněním Pavla Kohouta *Prohlášení Charty 77* zasláno na Západ.⁸⁶

Na poslední schůzce, jež předcházela zveřejnění petice (konala se 3. ledna 1977), byla definitivně vymezena činnost Charty.⁸⁷ Ta měla spočívat v tom, „že mimo různá aktuální sdělení nebo stanoviska“,⁸⁸ budou vydávány „především větší a obecnější tematické dokumenty, věnované různým oblastem společenského života.“⁸⁹ Zároveň bylo uloženo Jaroslavu Šabatovi a Janu Tesařovi, aby první takovýto dokument připravili.⁹⁰

1.2 „Nový hon na čarodějnice“⁹¹

Ač byla Státní bezpečnost o rodícím se hnutí, v určitých mezích, informována od 10. prosince předešlého roku⁹² (nadto do něj zapojila pět svých tajných spolupracovníků),⁹³ poprvé zasáhla právě 6. ledna 1977; tedy v den, kdy měli Pavel Landovský, Václav Havel a Ludvík Vaculík zavést *Prohlášení Charty 77* Federálnímu shromáždění a odeslat další jeho kopie signatářům a jiným institucím.⁹⁴ Tato událost, zakončená zabavením dokumentu, zadržením všech tří hlavních aktérů – a, patrně pro očekávání zahraničních ohlasů, jejich

⁸⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128.

⁸⁵ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 109.

⁸⁶ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 198n.; O okolnostech zaslání dokumentu na Západ více viz s. 37n.

⁸⁷ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 130.

⁸⁸ HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

⁸⁹ *Tamtéž*.

⁹⁰ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 130.

⁹¹ « Une nouvelle chasse aux sorcières » Úryvek z článku *Le Monde*, v němž jsou takto souhrnně pojmenovány represe vůči chartistům. Článek z 20. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie quatre opposants accusés d'activités criminelles sérieuses " sont arrêtés*. [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

⁹² Text *Prohlášení* však neměla. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 130.; Podrobněji BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 14–104.

⁹³ Byli jimi Václav Hyndrák, Vladimír Škutina, Jiří Kořínek, Egon Čierny a Josef Hodic. K nim do konce roku 1989 přibyli jen další čtyři: Milan Hübl, Vladimír Prikazský, Pavel Muraško a Bohumil Šimon. BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 45.

⁹⁴ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 198–203.

následným propuštěním⁹⁵ – vešla ve známost díky poutavému vyprávění Pavla Landovského o automobilové „hollywoodské honičce“,⁹⁶ při jeho rozhovoru s Karlem Hvizďalou.⁹⁷

Státní moc, po projednání postupu se sovětským vedením,⁹⁸ vzápětí uvedla v chod veškerá opatření usilující o zničení hnutí a o zastrašení jeho potenciálních příznivců,⁹⁹ neboť jej vnímala jednoznačně coby „[...] *politický čin, jehož smyslem je oslabit či odstranit normalizační režim* [...]“¹⁰⁰ – proti Chartě se strhla zuřivá mediální kampaň,¹⁰¹ doprovázená přímou perzekucí jejích signatářů, mluvčích především. V mnoha ohledech se nabízí připodobnění těchto represí k procesům padesátých let.¹⁰² Přesto se režimu plně potřit iniciativu nezdařilo, a to zejména vlivem mezinárodních ohlasů a blížící se bělehradské schůzky, jež měla zkoumat plnění paktů přijatých v Helsinkách.¹⁰³

Právě *Rudé právo*, ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa, zahájilo propagandistickou kampaň v médiích.¹⁰⁴ Za všechny denunciační články lze zmínit ten snad nejznámější, nesoucí název *Ztroskotanci a samozvanci*,¹⁰⁵ jenž byl uveřejněn dne 12. ledna 1977, poněvadž v podstatě shrnuje oficiální stanoviska, která vedení KSČ proti Chartě 77 zaujalo. Článek petici označuje jako „[...] *protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis* [...]“,¹⁰⁶ napsaný lidmi „[...] z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a [...] zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968

⁹⁵ LINKOVÁ, M. – STRAKOVÁ, N. (eds.). *Bytová revolta*. s. 402.

⁹⁶ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 202.

⁹⁷ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 111n.

⁹⁸ THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 189.

⁹⁹ OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.

¹⁰⁰ TÝŽ. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 132.

¹⁰¹ O mediální kampani podrobně viz KARLÍK, V. – POKORNÁ, T. (eds.). *Anticharta*.

¹⁰² Kupř. JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 50.

¹⁰³ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 132.

¹⁰⁴ Článkem *Čí je to zájem*, vydaným již 7. ledna 1977. Antologie ideologických textů. [online], [citováno dne 5. 4. 2021], Dostupné z <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/anticharta/>.

¹⁰⁵ *Ztroskotanci a samozvanci*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*. Dokumentace. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 23–31.; Milan Otáhal patrně chybně uvádí titul *Zaprodanci a ztroskotanci*. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 138.

¹⁰⁶ *Ztroskotanci a samozvanci*. s. 23–31.

na objednávku antikomunistických a sionistických centrál [...]“¹⁰⁷ a podsouvá čtenářům, že se tak událo za obdržení „[...] určité sumy dolarů“.¹⁰⁸ Dále „objasňuje“, že autoři „[...] pamfletu [...]“¹⁰⁹ nebojují za lidská a občanská práva, nýbrž „[...] mají za stejnými slovy na mysli něco zcela jiného – horují za ‚práva a svobody‘ pro zbytky poražené buržoazní reakce. Jde jim o taková ‚práva a svobody‘, které by jim umožnily, aby mohli znovu volně organizovat protistátní a protistranickou činnost, hlásat antisovětiismus a znovu se pokusit o rozbití socialistické státní moci.“¹¹⁰ Tento bod je povšimnutíhodný v souvislosti s příštími soudními procesy jednotlivých chartistů – stát je pochopitelně nemohl obviňovat z toho, že po něm požadují dodržování lidských práv (k čemuž se koneckonců před nedávnem zavázal); nacházel si proto v obžalobě jiné oficiální záminky pro jejich postihy, často kupříkladu obvinění z trestného činu podvracení republiky.¹¹¹ V článku se též objevuje nepřímé, ale jasně zřetelné varování, co se stane každému, kdo se k Chartě, jakýmkoliv způsobem, připojí: „Lidé, kteří chtěli propašovat do našeho domova kontrarevoluci, už jednou dostali po zásluze.“¹¹² Stávající signatáři jsou nadto častováni přívlastky jako „zavilý antisocialista [Václav Havel], [...] věrný sluha imperialismu a jeho osvědčený agent [Pavel Kohout]“¹¹³ nebo „reakční profesor, který se dal do služeb antikomunismu [Jan Patočka]“.¹¹⁴ A také, obdobně jako v rámci celé kampaně, zde nalezneme vcelku obšírnou charakteristiku hnutí, ovšem bez toho, aniž by byl citován jediný úryvek jeho úvodního *Prohlášení*. Ostatně i název iniciativy je vždy psán s malým písmenem, někdy jej doplňuje „tzv.“ či uvozovky.¹¹⁵ Vyjma *Rudého práva* se na kampani proti chartistům významně podílela i vysílání Československé televize a Československého rozhlasu.¹¹⁶ Dosti

¹⁰⁷ *Ztroskotanci a samozvanci*. s. 23–31.; Domnělá inspirace Charty 77 ze Západu je další významnou linkou propagandy. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 135.

¹⁰⁸ *Ztroskotanci a samozvanci*. s. 23–31.

¹⁰⁹ *Tamtéž*.

¹¹⁰ *Tamtéž*.

¹¹¹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 134.

¹¹² *Ztroskotanci a samozvanci*. s. 23–31.

¹¹³ *Tamtéž*.

¹¹⁴ *Tamtéž*.

¹¹⁵ KARLÍK, V. – POKORNÁ, T. (eds.). *Anticharta*. s. 7.

¹¹⁶ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 187.

výmluvný pramen též představují rozličné karikatury, vycházející například v časopise *Dikobraz*.¹¹⁷

Pomyslným vrcholem mediálního tažení je potom zapojení vlivné, jakož i „*nejsnáze vydíratelné*“,¹¹⁸ vrstvy obyvatelstva do kampaně, tedy umělců.¹¹⁹ Ti soulad s komunistickým vedením manifestovali na shromáždění v Národním divadle dne 28. ledna 1977, v jehož závěru signovali *Provolání československých výborů uměleckých svazů*,¹²⁰ nazvané *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*.¹²¹ Byť tento dokument výslovný odkaz na iniciativu neobsahuje,¹²² vepsal se do dějin pod názvem „Anticharta“.¹²³ K dalšímu shromáždění poté došlo 4. února téhož roku, kdy se k *Provolání* přihlásili především hudebníci.¹²⁴ „*Ostatní představitelé tzv. kulturní fronty*“¹²⁵ poté „*podepisovali Provolání v sekretariátech uměleckých svazů, v redakcích novin a nakladatelství, v televizi či rozhlase*.“¹²⁶ Historik Milan Otáhal uznává, že podpis tzv. Anticharty částečně mohl být „*výrazem beznaděje a strachu*“,¹²⁷ nicméně dodává, že „*část elity národa selhala*.“¹²⁸ Celkem ji podepsalo „*76 národních umělců, 360 zasloužilých umělců a přes 7 000*

¹¹⁷ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 161, 186, 224, 293.

¹¹⁸ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 140.

¹¹⁹ Ovšem nejen jich; kromě Československého výboru svazu spisovatelů, Československého výboru svazu výtvarných umělců, Československého výboru svazu skladatelů a Československého výboru svazu dramatických umělců je v závěru zmíněn i Ústřední výbor federálního svazu architektů ČSSR. *Manifestace jednoty umělců s politikou komunistické strany*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 34–38.

¹²⁰ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 140.

¹²¹ KARLÍK, V. – POKORNÁ, T. (eds.). *Anticharta*. s. 9.

¹²² Pouze: „*Proto však také pohrdáme těmi, jež v nezkratné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoli na světě – a také u nás se našla skupinka takových odpadlíků a zrádců – odtrhnou a izolují od vlastního lidu, jeho života a skutečných zájmů a s neúprosnou logikou se stávají nástrojem antihumanistických sil imperialismu a v jejich službě hlasateli rozvratu a neshody mezi národy*.“ *Manifestace jednoty umělců s politikou komunistické strany*. s. 37.

¹²³ Článek *Rudého práva* referující o shromáždění viz *Tamtéž*. s. 34–38.; Originál viz KARLÍK, V. – POKORNÁ, T. (eds.). *Anticharta*. s. 45–47.

¹²⁴ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 318n.

¹²⁵ Antologie ideologických textů. [online].

¹²⁶ *Tamtéž*.

¹²⁷ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 140n.

¹²⁸ *Tamtéž*.

„obyčejných“ umělců“,¹²⁹ sledováním přenosu z Národního divadla¹³⁰ si však můžeme vytvořit představu o reálném postoji, alespoň některých z nich, vůči dehonestáčnické kampani.¹³¹

Stejně jako seznamy signatářů tzv. Anticharty,¹³² uveřejňovalo *Rudé právo* denně protestní rezoluce, podepisované na stranických schůzích v továrnách, úřadech či školách.¹³³ Jejich přijímání bylo další významnou linií protichartistické propagandy, neboť zdánlivě demonstrovalo souhlas řadového obyvatelstva s odsouzením iniciativy – na předsednictvo ÚV KSČ jich bylo zasláno přes 15 000.¹³⁴ Přesto dnes nemohou být považovány za ukázkou skutečného postoje československých občanů k hnutí. Zvláště proto, že je velice často, jménem všech zaměstnanců, podepisovali pouze funkcionáři daných organizací. Pokud se k podpisu dostali i běžní zaměstnanci, tak s odsouzením Charty 77 většinou souhlasili, aby tak předešli případné nežádoucí pozornosti, respektive postihům. Jedni ani druzí (jak je již naznačeno výše) s obsahem úvodního *Prohlášení Charty 77* nebyli seznámeni.¹³⁵

Mimo mediální kampaň dopadala na hlavy iniciátorů Charty 77 i přímá perzekuce¹³⁶ – po 6. lednu následovala vlna domovních prohlídek (při kterých byla často instalována odposlouchávací zařízení), sledování a výpovědi i z takových zaměstnání, jako byl kupříkladu post nočního hlídače.¹³⁷ Dále byly chartistům odnímány invalidní důchody, telefonní stanice, řidičské (ba dokonce občanské) průkazy, a někteří, například Zdeněk

¹²⁹ Antologie ideologických textů. [online].

¹³⁰ Anticharta 1977 – kompletní televizní záznamy. [online], [citováno dne 17. 5. 2021], Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=UXjgE6VtBzs>.

¹³¹ Terezie Pokorná však shromáždění hodnotí příkřeji: „*Monstróznost celého aranžmá, jeho stranický duch, zaražené, ale překvapivě často i zcela bezstarostné výrazy slavnostně vystrojených účastníků, nálada leckdy až ‚pohodová‘, ochotné a disciplinované fronty u podpisových archů, jejich signování i jejich samotná podoba – to vše vypovídá o mnohém a zpochybňuje řadu mýtů, jimiž jsou tato událost a podíl naší ‚elity národa‘ na ní opředeny a ospravedlňovány.*“ KARLÍK, V. – POKORNÁ, T. (eds.). *Anticharta*. s. 5.

¹³² Antologie ideologických textů. [online].

¹³³ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 136–138.

¹³⁴ VILÍMEK, Tomáš. *Charta 77 – disidentské ghetto a otázka „hloubky skrytého srozumění“*. In: TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009. s. 187–201.

¹³⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 136–138.

¹³⁶ O přímé perzekuci podrobněji BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 109–423.

¹³⁷ JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 49.

Mlynář, František Kriegel, Pavel Kohout nebo Ludvík Vaculík, byli vyzváni k vystěhování se.¹³⁸ Mnohé ze signatářů StB opakovaně zadržovala a vyslýchala, během čehož se je, zvláště od počátku 80. let, nezdráhala fyzicky napadat a mučit, či jim vyhrožovat zabitím.¹³⁹ Ve zcela zřetelné spojitosti s chartistickou činností, avšak nikoliv oficiálně, byli představitelé hnutí souzeni a vězněni.¹⁴⁰ V některých případech se státní moc neomezovala jen na samotné signatáře, ale zasahovala i vůči jejich blízkým; dětem některých z nich bylo kupříkladu zabráněno ve studiu na vysokých školách.¹⁴¹ V neposlední řadě byli mnozí z chartistů nuceni k emigraci,¹⁴² ať již přímou výzvou, či právě vyjmenovanými formami perzekuce. Ovšem na ty, kteří se zemi rozhodli opustit, se snesla kritika „zůstavších“ z chartistických i nechartistických kruhů.¹⁴³ Zvláště tvrdým represím pak byli vystaveni exponovaní představitelé hnutí, tedy mluvčí. V jejich důsledku Václav Havel, který byl od poloviny ledna do května 1977 ve vazbě,¹⁴⁴ na tuto funkci rezignoval, čehož režim využil k jeho kompromitaci.¹⁴⁵

Jakýmsi symbolem tříměsíčních represálií je potom úmrtí Jana Patočky. Devětašedesátiletý filosof, který do Charty, v jednom z jejích nejtěžších období, vetknul „hlubší morální smysl“,¹⁴⁶ podstoupil sled vyčerpávajících výsledků již během ledna, a poté opět počátkem března,¹⁴⁷ když státní moc rozzuřil schůzkou s nizozemským ministrem zahraničních věcí, Maxem van der Stoeltem.¹⁴⁸ Po výsledku na Ruzyni, dne 3. března 1977,

¹³⁸ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 237–241.

¹³⁹ *Tamtéž*. s. 239.

¹⁴⁰ JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 51.

¹⁴¹ My jsme to nevzdali. [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/normalizace-a-disent/charta-77/>.

¹⁴² Do exilu odešlo celkem okolo 200 signatářů. BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 9.

¹⁴³ Václav Benda nazval Chartu 77 na toto konto „cestovní kancelář“; jako „výjezdní vízum do emigrace“ ji pak pojmenovala jedna katolická aktivistka. OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 147n.

¹⁴⁴ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 211.

¹⁴⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 133–135.

¹⁴⁶ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 214.

¹⁴⁷ O tomto více BLAŽEK, Petr (ed.). „Kéž je to všechno ku prospěchu obce!“. *Jan Patočka v dokumentech státní bezpečnosti*. Praha: Academia; Oikoymenh, 2017.

¹⁴⁸ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 368–375.

byl opakovaně hospitalizován, aby o deset dní později zdravotním obtížím a celkovému vyčerpání podlehl.¹⁴⁹ Jeho pohřeb, ač narušován nasazenými příslušníky StB, SNB a hlukem vrtulníku ministerstva vnitra,¹⁵⁰ se stal chartistickou manifestací; zúčastnilo se jej na 800 lidí.¹⁵¹ Západní média na Patočkův skon nahlížela jako na „*mučednický příběh*“,¹⁵² samotná Charta „*nevnímala Patočkovu smrt tolik jako příklad policejní brutality, spíš jako příklad, jemuž je třeba dostat, a znamení, jak důležitý jejich boj je. Byl to skutečně jakýsi mýtus svého druhu – ne ve smyslu, že by byl nepřesný, ale v tom smyslu, že obdaroval větší chartistické společenství určitým chápáním sebe sama, předkládal jeho principy vnějšimu světu a inspiroval chartisty k další soudržnosti a činnosti.*“¹⁵³

Po třech měsících zběsilá mediální kampaň proti Chartě 77 utichá – vedení KSČ dospělo k názoru, že ostentativní hanobení iniciativy ve sdělovacích prostředcích vzbuzuje nechtěnou pozornost jak západních států, tak občanů Československa a přehodnotilo svou strategii.¹⁵⁴ Různé podoby režimních represí však neustaly; v říjnu 1977 se konal soudní proces s Václavem Havlem, Jiřím Ledererem a Františkem Pavlíčkem, v tzv. případu Ornest a spol.¹⁵⁵ Přelíčení podnítilo bouřlivou nesouhlasnou reakci především Bělehradské konference; režim proto napříště usiloval o izolaci Charty „*pomocí zatýkání, šikanování a často i brutálního zacházení s méně známými stoupenci a těmi, kteří se pokoušeli k Chartě přidat.*“¹⁵⁶ Jako příklad tohoto postupu lze uvést známý zásah StB proti chartistům na plese železničářů.¹⁵⁷ Státní moc znovu zasáhla soudně¹⁵⁸ až po založení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS),¹⁵⁹ kdy bylo, po květnové akci Státní bezpečnosti, v říjnu

¹⁴⁹ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 378–407.

¹⁵⁰ *Tamtéž*. s. 412.

¹⁵¹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 135.

¹⁵² BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 211–214.

¹⁵³ *Tamtéž*.

¹⁵⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 141.

¹⁵⁵ *Tamtéž*. s. 135.

¹⁵⁶ THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 223.

¹⁵⁷ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 280n.

¹⁵⁸ Více viz BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš (eds.). *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

¹⁵⁹ O VONS blíže viz s. 31.

1979, pět jeho čelních představitelů (Otta Bednářová, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Václav Havel a Petr Uhl)¹⁶⁰ odsouzeno k exemplárním trestům odnětí svobody.¹⁶¹

Osmdesátá léta započala ve jménu další vlny represí. Hned roku 1980 padl tvrdý rozsudek v procesu s mluvčím Charty 77, Rudolfem Battěkem, který byl následně uvězněn po dobu 7, 5 let.¹⁶² Dále byla iniciativa v letech 1977–1984 zasažena akcí Asanace, jež měla za cíl přinutit co největší počet signatářů k emigraci.¹⁶³ Ani jiné intervence Státní bezpečnosti, či různé neustávající formy perzekuce však nedosáhly likvidace Charty 77, která, byť do jisté míry ochromená, existovala nadále „[...] jako součást společenského života.“¹⁶⁴

1.3 Charta a ti, co ji (ne)podepsali

Vraťme se nyní do roku 1977. Chartistické hnutí, ačkoliv státní moc nepřímělo k dialogu, přestalo první náročné údobí své existence. Přes úpornou snahu režimu o jeho „dekapitaci“, i přes na vlastní osobě pociťované represe, zůstal v čele Charty 77 jeden z původních tří mluvčích, Jiří Hájek, k němuž byli na uprázdněné pozice vybráni Ladislav Hejdánek a Marta Kubišová.¹⁶⁵ Nadto se k iniciativě přidávali další její příznivci; do března 1977 čítala více než osm set signatářů,¹⁶⁶ svůj podpis naproti tomu během tohoto období odvolal jediný.¹⁶⁷

Perzekuce a nedostání závazkům, které si stanovila, ovšem vyústily v krizi v Chartě,¹⁶⁸ jež musela v nastalé situaci hledat východiska, jak ve své činnosti pokračovat nadále.¹⁶⁹

¹⁶⁰ Zároveň se jednalo o velmi aktivní signatáře Charty 77. „Je ovšem důležité, že těchto pět aktivistů bylo odsouzeno za svou činnost ve VONS, nikoli v Chartě 77, k níž nadále patřili.“ THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 224.

¹⁶¹ BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů*. Praha: Pulchra, 2008. s. 7.

¹⁶² OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 209.

¹⁶³ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 9.

¹⁶⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 274.

¹⁶⁵ Přehled mluvčích Charty 77 viz BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 409.

¹⁶⁶ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 138.

¹⁶⁷ Byl jím architekt Jiří Záruba. *Tamtéž*. s. 147.

¹⁶⁸ O krizi i diskusích v Chartě blíže viz *Tamtéž*. s. 172–187, 191–209, 221n.

¹⁶⁹ OTÁHAL, M., *Opozice v českých zemích*, s. 112–129.

Vyvstaly však i otázky, zda její aktivity neukončit či ji nepolitizovat.¹⁷⁰ Diskuse o její orientaci, vrcholící v letech 1978–1979, „se věnovala nejen potřebě nových metod práce, ale reagovala i na obavy některých ze signatářů, že se Charta 77 příliš izoluje od společnosti a stává se tedy jistou ‚obrannou samoobsluhou‘, upřednostňující popis rozmanitých forem perzekuce, které vůči jejím signatářům používají mocenské orgány.“¹⁷¹ Nejvýznamnějšími výstupy této názorové výměny jsou stat' Václava Bendy, nazvaná *Paralelní polis*, a především esej Václava Havla, *Moc bezmocných*,¹⁷² „nejslavnější a nejvlivnější text evropského disentu po druhé světové válce“.¹⁷³ Dále lze jmenovat texty Jana Tesaře, Petra Uhla, či Petra Pitharta.¹⁷⁴ Různé debaty probíhaly v rámci Charty po celou dobu její existence a na činnost hnutí měly vesměs pozitivní vliv,¹⁷⁵ ač kupříkladu onu zmíněnou izolovanost se jí dařilo velmi zvolna překonávat až poté, co oslavila 10. výročí svého založení.¹⁷⁶

V jistém smyslu však Charta 77 po období, kdy zahájila „boj dialogem“ proti komunistickému režimu, až do jeho pádu roku 1989, skutečně izolovanou byla¹⁷⁷ – celkový počet jejích signatářů nepřesáhl dva tisíce.¹⁷⁸ Nikdy se tak neproměnila v masové hnutí, jakým byla polská Solidarita,¹⁷⁹ respektive desetimilionový odborový svaz.¹⁸⁰ V době, kdy

¹⁷⁰ OTÁHAL, M., *Opozice v českých zemích*, s. 112–129.

¹⁷¹ VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

¹⁷² OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.

¹⁷³ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 16.

¹⁷⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 180–200.

¹⁷⁵ VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

¹⁷⁶ BLAŽEK, Petr. *Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu. Přehled koncepcí a limity bádání*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005. s. 20.

¹⁷⁷ S tímto (dle mého názoru) většinovým tvrzením do jisté míry polemizuje historik Tomáš Vilímek. VILÍMEK, Tomáš. *Dvojitý způsob života. Studie o Chartě 77 a československé společnosti (1977–2000)*. In: SUK, Jiří et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017. s. 79–158.

¹⁷⁸ Milan Otáhal uvádí „jen něco málo přes dva tisíce.“ OTÁHAL, M. *Opozice v českých zemích*. s. 112–129.; Jonathan Bolton naproti tomu mluví o zhruba 1890 signatářích. BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 211–214.; Blažek se Schovánkem udávají v úvodu publikace, že iniciativu podepsalo 1883 osob, z nichž 25 svůj podpis odvolalo; na jiném místě však tvrdí, že signatářů bylo celkem 1886. BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 7 a 395.

¹⁷⁹ THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 221–220.

¹⁸⁰ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 56.

teprve nabývala jasnějších kontur, je tento jev zcela pochopitelný; kvůli snaze o její utajení „zrcadlila síť“¹⁸¹ prvních „signatářů především předchozí rodinné a přátelské okruhy“.¹⁸² Ani později se jí však bariéru mezi ní a řadovým obyvatelstvem nezdařilo prolomit. Důvodů pro to můžeme jmenovat několik. Prvním z nich je samotný normalizační režim, ve kterém společnost výměnou za materiální výhody a prostor v soukromé sféře rezignovala na jakoukoliv politickou angažovanost.¹⁸³ Jiné potenciální příznivce iniciativy odradila ostrá perzekuce jejích dosavadních signatářů.¹⁸⁴

Nejpodstatnější příčina oné, Petrem Pithartem často skloňované, „ghettové existence“¹⁸⁵ Charty 77, však tkvěla v ní samé, neboť nedokázala dostatečně zhodnotit stav, chování a zájmy společnosti.¹⁸⁶ Touto otázkou se, ve stati *Charta a reálný socializmus*, zabýval jeden ze slovenských chartistů, politolog Miroslav Kusý,¹⁸⁷ jenž došel k závěru, že „chartistické hnutie je absurdnou reakciou na absurdné pomery.“¹⁸⁸ Nerespektování lidských práv si je dle něj celá společnost vědoma; tím, že na ně Charta 77 poukáže, se nic nezmění, nanejvýše vyvolá nenávistnou reakci moci, jíž svou výzvu adresuje, „tej istej moci, ktorá toto všetko bez rozpakov porušuje, keď ide o jej záujmy.“¹⁸⁹ Zároveň, chartistický „život v pravdě“ nepříjemným způsobem apeluje na společenské svědomí,¹⁹⁰ odhaluje „hru na ‚akoby‘“,¹⁹¹ tedy zmiňovanou „společenskou smlouvu“,¹⁹² popřípadě „tichou

¹⁸¹ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 215–229, 241–245.

¹⁸² *Tamtéž*.

¹⁸³ KALINOVÁ, L. *Konec nadějí a nová očekávání*. s. 300–303.

¹⁸⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 153–155.

¹⁸⁵ Kupř. PITHART, Petr. *Dizi – rizika*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 88–95.

¹⁸⁶ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 153–155.

¹⁸⁷ *Tamtéž*.

¹⁸⁸ KUSÝ, Miroslav. *Charta a reálný socializmus*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 58–64.

¹⁸⁹ KUSÝ, M. *Charta a reálný socializmus*. s. 58–64.

¹⁹⁰ Jan Patočka nicméně již 21. ledna 1977 napsal: „Signatáři Charty 77 [...] nechtějí být žádnou morální autoritou, žádným ‚svědomím společnosti‘, nepovyšují se nad nikoho a nikoho neodsuzují, [...]“ PATOČKA, J. *O povinnosti bránit se proti bezpráví*. s. 31–34.

¹⁹¹ KUSÝ, M. *Charta a reálný socializmus*. s. 58–64.

¹⁹² JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 34.

dohodu“,¹⁹³ mezi obyvatelstvem a režimem, kdy se občané, kompenzováni materiálními jistotami a klidem, raději vzdají mravních ideálů a státní moc formálně podporují. Nicméně, rovněž nelze příklon k Chartě podmiňovat pouze a jen nekonformním postojem k režimu. Ke společenstvím, jež můžeme označit jako „opozici“, a která s iniciativou nesouhlasila, se dostanu později. Nyní se budu věnovat lidem, co Chartu 77 podepsali.

Právě „život v pravdě“, kdy se jedinec vzepře, jak jej Václav Havel nazývá, „*post-totalitnímu*“¹⁹⁴ systému, „*odmítne rituál a poruší pravidla hry*“; *znovu nalezne svou potlačenou identitu a důstojnost*“¹⁹⁵ a „*naplní svou svobodu*“,¹⁹⁶ stál za zrodem Charty 77 a zároveň byl následně i motivací pro to se k ní připojit.¹⁹⁷ Občanská iniciativa pro mnohé signatáře skýtala platformu umožňující vyjádřit jejich názor, příležitost aktivně se angažovat, či přímo demonstrovat jejich nesouhlas s poměry.¹⁹⁸ Požadavek dodržování lidských práv, na němž se iniciátoři Charty sjednotili, též hrál významnou roli – mnozí z pozdějších chartistů na jejich nerespektování upozorňovali již během polednového vývoje i po nastolení normalizační éry.¹⁹⁹ Rovněž se velice často jednalo o osoby komunistickým režimem již pronásledované, a to jak v padesátých, tak v sedmdesátých letech.²⁰⁰

Z celkového počtu podpisů je dále důležité vydělit tzv. prvosignatáře, tedy ty, jež iniciativu podepsali před 6. lednem 1977, neboť činili zcela jiné rozhodnutí než zbylí chartisté. Jednak nebyli s to v plné míře předvídat zběsilou reakci režimu na hnutí, jednak nemohli odhadnout počet původních signatářů – Chartu bylo možné považovat jen za další

¹⁹³ VILÍMEK, Tomáš. *K otázce vztahu a vzájemné reflexi opozice a společnosti v Československu po roce 1968*. In: TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009. s. 176–187.

¹⁹⁴ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: PREČAN, Vilém – TOMSKÝ, Alexandr (eds.). *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 55–133.

¹⁹⁵ HAVEL, V. *Moc bezmocných*. s. 55–133.

¹⁹⁶ *Tamtéž*.

¹⁹⁷ „*Zdá se, že nejpůvodnějším zázemím a východiskem toho, co by se dalo v nejširším slova smyslu chápat jako ‚opozice‘, je v post-totalitním systému ‚život v pravdě‘.*“ *Tamtéž*.

¹⁹⁸ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 145–153.

¹⁹⁹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 145–153.

²⁰⁰ JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 17–42.

petici, která se jaksí ztratí mezi ostatními.²⁰¹ Nicméně byli i tací, kteří se k iniciativě připojili, ale nepřáli si uveřejnění svého jména pod jejím zakládajícím *Prohlášením*. Hned 6. ledna 1977 ovšem StB získala i tyto „deponované podpisy“,²⁰² čímž jejich užívání pozbylo smysl.²⁰³ Dále signaci ovlivnily zmiňované pražské, potažmo brněnské úzké okruhy rodinných příslušníků, přátel, známých a kolegů, mezi nimiž se komunikace odehrávala různým způsobem. Eva Kantůrková na toto konto uvádí, že při první, „prosincové“ výzvě Chartu nepodepsala, jelikož informaci o ní obdržela z nespolehlivého zdroje.²⁰⁴

Po spuštění téměř hysterické mediální kampaně, vlně policejních zásahů a především, po smrti Jana Patočky, však otázka připojení se k Chartě 77 nabyla na závažnosti; stávající signatáři napříště usilovali o to, aby se k nim přidávali jen lidé plně informovaní.²⁰⁵ Kampaně zároveň mimoděk rozšířila omezenou základnu původních chartistů – většina obyvatel se o iniciativě dozvěděla právě z masových sdělovacích prostředků.²⁰⁶ Dále měly represe za následek to, že někteří členové opozičních kruhů, jež se k hnutí z různých důvodů nepřidali v prosinci, Chartu nyní podepsali, aby tak vyjádřili svou solidaritu s perzekuovanými.²⁰⁷ Takto se k iniciativě připojili Marie Rút Křížková,²⁰⁸ Václav Benda a již jmenovaná Eva Kantůrková.²⁰⁹

I po výčtu těchto okolností a příčin ovšem dlužno dodat, že pohnutek pro podepsání Charty 77 bylo mnoho a často byly dosti individuální a nahodilé.²¹⁰ Jak shrnuji výše, velmi

²⁰¹ Karel Pecka: „*Podepsal jsem bez váhání, podobně jako všechny předchozí protesty, výzvy a petice, pokud mi byly předloženy. Nepokládal jsem Chartu za nic mimořádně výjimečného [...].*“; Karel Pichlík: „*Přidal jsem svůj podpis bez váhání, nezdálo se mi to být něčím výjimečným.*“ CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (eds.). *Charta 77 očima současníků*. s. 239 a 243.

²⁰² BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 61–63.

²⁰³ HAVEL, V. *Jak se rodila Charta 77*. s. 17–23.

²⁰⁴ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 215–229, 241–245.

²⁰⁵ *Tamtéž*.

²⁰⁶ *Tamtéž*.

²⁰⁷ JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 49n.

²⁰⁸ CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (eds.). *Charta 77 očima současníků*. s. 233.

²⁰⁹ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 215–229, 241–245.

²¹⁰ Více viz CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (eds.). *Charta 77 očima současníků*. s. 209–272.; OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 145–147.; JECHOVÁ, K. *Lidé Charty 77*. s. 104, 130, 160.

záleželo na období, kdy se signatáři k podpisu odhodlali,²¹¹ do hry nicméně vstupovalo též regionální hledisko. V Praze a v Brně se tíha perzekuce „rozprostřela“ mezi více signatářů, kteří se vzájemně podporovali jak morálně, tak prakticky, kdežto v menších městech bylo rozhodnutí, zda Chartu podepsat či ne, mnohem obtížnější; ve chvíli, kdy se člověk stal jediným, nebo jedním z mála chartistů v obci, musel logicky čelit zvýšené pozornosti policejních orgánů.²¹² Takovýmto příkladem zostřené perzekuce může být většinově hornická Ostrava.²¹³

Zcela samostatnou kapitolu potom představuje Slovensko, kde měla Charta, během doby, kdy ji lze hodnotit jako opoziční hnutí, ohlasy minimální,²¹⁴ a to ze dvou hlavních důvodů. Jednak se samotní chartisté, od počátku, zapojením Slováků (snad vyjma Alexandra Dubčeka)²¹⁵ programově nezabývali. Stejně tak se Charta 77 v pozdějších letech, v žádném ze svých dokumentů, nevěnovala čistě slovenským otázkám, ba ani oblasti česko-slovenských vztahů.²¹⁶ Vcelku vypovídající skutečností je i to, že v jejím čele až do roku 1990 nestál jediný slovenský mluvčí.²¹⁷ Přesto svůj podpis pod úvodní *Prohlášení* připojilo několik významných slovenských intelektuálů, jako Dominik Tatarka, Miroslav Kusý, či Ján Mlynárik.²¹⁸ Dalším významným faktorem je poté dlouholeté sepětí slovenské opozice s církevními kruhy²¹⁹ (někdy se v této souvislosti, nepřesně, mluví o podzemním, skrytém,

²¹¹ Viz graf počtu zveřejněných signatářů; roku 1977 iniciativu podepsalo 830 osob, v roce 1978 jich bylo 106, 1979 pak 80, dále: 1980 – 48 osob, 1981 – 44 osob, 1982 – 33 osob, 1983 – 34 osob, 1984 – 25 osob, 1985 – 28 osob, 1986 – 37 osob, 1987 – 71 osob, 1988 – 108 osob, 1989 – 442 osob. BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 395.

²¹² *Tamtéž*. s. 7.

²¹³ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 215–229, 241–245.

²¹⁴ Jonathan Bolton uvádí 30–35 slovenských signatářů. *Tamtéž*.

²¹⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128; Norbert Kmet' však tvrdí, že Dubček nebyl osloven vůbec, což uvádí v kauzálním vztahu s malými ohlasy Charty ve slovenských podmínkách. KMEŤ, Norbert. *Opozícia a hnutie odporu na Slovensku 1968–1989*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005. s. 41–53.

²¹⁶ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 244n.

²¹⁷ *Tamtéž*.

²¹⁸ *Tamtéž*. s. 215–229, 241–245.

²¹⁹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 152n.

tajném či nelegálním náboženském hnutí),²²⁰ které se k Chartě, jakožto k „pražské záležitosti“,²²¹ stavěly téměř výlučně rezervovaně až lhostejně.²²²

Jistá rezervovanost křesťanů vůči Chartě panovala i v českém prostředí.²²³ V rámci katolické církve ji můžeme zprvu spojovat především s osobou kardinála Františka Tomáška, který se od iniciativy oficiálně distancoval (postupem času se však jeho postoj, vlivem papeže Jana Pavla II., výrazně proměnil).²²⁴ A, stejně jako na Slovensku, se katoličtí věřící angažovali zejména v samostatném katolickém „disidentském“ hnutí, nicméně i tak nalezneme mezi chartisty řadu významných představitelů této církve, kupříkladu Josefa Zvěřinu, Václava Malého, Františka Líznu, z laiků potom Radima Palouše, Ivana Medka, Jana Sokola, Danu Němcovou, nebo Augustina Navrátila.²²⁵ Evangelické společenství zaujmullo vůči Chartě 77 rovněž chladné stanovisko, ovšem z jiného důvodu, jímž byl příznivější vztah ke komunistickému režimu i k socialistickým ideálům.²²⁶ Výjimku představuje skupina Nová orientace, vzešlá z československé církve, jež se s Chartou sblížila přes lidskoprávní platformu. Za všechny její členy lze jmenovat Ladislava Hejdánka, který se záhy stal jedním z hlavních představitelů chartistického hnutí.²²⁷

Otevřený nesouhlas s Chartou dále vyslovili někteří bývalí političtí vězni z 50. let, jimž se přičilo připojit se k hnutí se silným zastoupením exkomunistů.²²⁸ Politickou či ideovou opozici vůči Chartě 77 pak tvořila skupina společenských vědců, kteří kritizovali její apolitický charakter i údajné elitářství.²²⁹

²²⁰ CUHRA, Jaroslav. *Katolická církev a odpor vůči „normalizačnímu“ režimu*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005. s. 67–78.

²²¹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. 152n.

²²² *Tamtéž*.

²²³ Více viz VANĚČKOVÁ, Anna. „*Charta 77 versus věřící, církve a náboženská práva v ČSSR v letech 1977–1989*“. Diplomová práce. [online].

²²⁴ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 148n.

²²⁵ *Tamtéž*.

²²⁶ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 148n.

²²⁷ *Tamtéž*. s. 149n.

²²⁸ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 8.

²²⁹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 151n.

Zároveň by však bylo značně zavádějící rozlišovat chartisty a osoby s protirežimním postojem pouze na základě rovnice, zda iniciativu podepsali, či nikoliv. Na chartistické společenství je třeba nahlížet v širším rámci; již v zakládajícím *Prohlášení* se uvádí, že k Chartě patří „[...] každý, kdo souhlasí s její myšlenkou, účastní se její práce a podporuje ji“,²³⁰ proto nelze opomíjet osoby, které se na jejím chodu podílely, ale nikdy se nestaly oficiálními signatáři, neboť byly pro hnutí z různých důvodů důležité a nebylo žádoucí riskovat to, že jim bude jejich činnost znemožněna policejními zásahy. Nejčastěji se jednalo o jedince pracující na různých samizdatových projektech²³¹ či o osoby vlastníci byt vhodný pro chartistická setkávání.²³² V soukromé rovině pak v této souvislosti musíme vyzdvihnout roli žen – manželek, z nichž mnohé úvodní *Prohlášení* nepodepsaly, aby celá rodina přestála podpis partnera,²³³ nicméně na utváření zázemí pro aktivity Charty 77 měly nezanedbatelný vliv.²³⁴

I z tohoto důvodu je přinejmenším nelehkým úkolem chartistickou pospolitost uchopit souhrnně a celistvě. Poměrně často užívaný termín „disent“ pro to zdaleka nepostačuje, jednak není do dnešních dní spolehlivě definován,²³⁵ kvůli čemuž může být zavádějícím,²³⁶ jednak toto označení výslovně odmítali samotní chartisté.²³⁷

Ve chvíli, kdy se zaměříme pouze na signatáře, se zpravidla operuje s tvrzením, že Charta sestávala především z opozičních intelektuálů,²³⁸ jež je možné dále rozdělit do tří

²³⁰ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 1–5.

²³¹ Kupř. Jiřina Šiklová či Jiří Gruša. BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 217n.

²³² Zprvu např. Václav Benda. *Tamtéž*. s. 215–229, 241–245.

²³³ Pochopitelně však byli i tací (jako Němcovi, Vaněčkovi, Šilhánovi, Zdeněk Mlynář a Irena Dubská), kteří podepsali „v páru“. Rovněž nemusel být manželem – signatářem vždy muž, což dokládá příklad Evy Kantůrkové a Anny Marvanové. *Tamtéž*.; ŠILHÁNOVÁ, Libuše. *Nad Chartou 77*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. s. 159.

²³⁴ Více viz publikace LINKOVÁ, M. – STRAKOVÁ, N. (eds.). *Bytová revolta*.

²³⁵ Autoři sborníku *Šest kapitol o disentu* jej charakterizují pouze jako „[...] mnohovrstevnatý fenomén a vhodný předmět pro rozličné analýzy.“ SUK, J. et al. *Šest kapitol o disentu*. s. 5.

²³⁶ Více viz BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 17n.

²³⁷ „Zahraniční komentáře [mluvčí Charty 77] opravují v tom smyslu, že signatáři nejsou zdaleka jen intelektuálové, ale i dělníci a další pracující; také občané, kteří nebyli postiženi represáliemi za rok 1968 a angažují se z vnitřní nezbytnosti. Charta 77 si proto zaslouží, aby se o ní nemluvilo jako o skupině disidentů, ale jako o občanské iniciativě.“ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. s. 10.

²³⁸ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 189n.

hlavních proudů: reformně komunistického, náboženského demokratického a nezávislé kulturní obce.²³⁹ Pojítkem těchto skupin, jak již bylo řečeno, byla platforma lidských a občanských práv. Tato obecně přijímaná teze však v sobě zahrnuje jisté rezervy. Více by mohl osvětlit kupříkladu sociologický průzkum, který ovšem nebyl doposud v uspokojivé míře proveden.²⁴⁰ Stejnou výzvu představuje pojetí Charty samotné. Velice často se vychází z definice, kterou stanovila ve svém úvodním dokumentu ona sama, či z charakteristik, které v pozdějších rozhovorech uvedli jednotliví chartisté.²⁴¹ Z podstaty povahy daných pramenů jsou však tyto výpovědi omezené a je třeba je konfrontovat s vící pohledů, zejména historiků, což však nezřídka vede ve střetávání (nezpochybnitelně) hrdinských příběhů o odvaze a nezištnosti,²⁴² kdy na Chartu 77 nahlížíme coby na jedinou a jedinečnou baštu odporu v normalizační šedi, s polemikami ohledně jejího významu a vlivu.²⁴³ Tento kontrast potom doplňuje určitá dvojjakost obsažená v Chartě, jež spočívá v tom, že „*nebyla jen morálním apelem nekonečného dosahu, ale také sílí přátel a kontaktů, která sídlila hlavně v Praze a vyzařovala z ní ven, a to čím dál, tím slaběji.*“²⁴⁴ Jiným problematickým prvkem je její charakter nepolitické opozice,²⁴⁵ který determinoval chartistický program.²⁴⁶ Ten může být další linií, jak iniciativu pojímat.

²³⁹ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 128.

²⁴⁰ Pokusil se o něj H. Gordon Skilling, ten však analyzoval pouze a nepříliš přesně prvních 978 signatářů. *Tamtéž*. s. 155.

²⁴¹ Kupř. pro Františka Kautmana byla Charta: „*Velikým a definitivním vnitřním osvobozením [...], [...] posledním slovem národního usmíření [...], [...] dokončením výchovy k zdravému individualismu.*“ KAUTMAN, František. *Co pro mě znamenala Charta 77*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. s. 75–83.

²⁴² BENDOVIÁ, Kamila. *Význam Charty*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. s. 25.

²⁴³ Například polemiky Emanuela Mandlera, Milana Otáhala a Karla Steigerwalda. ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Charta jako symbol rezistence*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. s. 157.

²⁴⁴ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 245.

²⁴⁵ Více viz SUK, J. *Od Charty 77 k Občanskému fóru*. s. 172n.

²⁴⁶ KOPEČEK, Michal. *Disidentský legalismus. Socialistická zákonnost, lidská práva a zrod právního odporu v demokratické opozici v Československu a Polsku v 70. letech*. In: SUK, Jiří et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017. s. 10–48.

Charta si předsevzala vedení dialogu „s *politickou a státní mocí*“²⁴⁷ upozorňováním na „*konkrétní případy porušování lidských a občanských práv*“²⁴⁸ a jejich dokumentací, taktéž navrhovala různá východiska „*směřující k prohlubování těchto práv a jejich záruk*“.²⁴⁹ Během svého působení vydala kolem 600 dokumentů,²⁵⁰ adresovaných nejen režimním představitelům, ale i československé a zahraniční veřejnosti,²⁵¹ které jednak reagovaly na celospolečenskou situaci, jednak vyplývaly z diskusí v rámci hnutí.²⁵² Jejich tematický záběr je pozoruhodný; věnují se pochopitelně lidskoprávní oblasti a kritice československého právního řádu,²⁵³ ale i jiným politickým, hospodářským a společenským otázkám (kupř. *Analýza stavu hospodářských a sociálních práv v Československu, Teze o spotřebě*), podrobněji dále například problematice mládeže a školství (*Dokument o výchově a vzdělání dětí a mládeže v Československu, Prostor pro mladou generaci*), postavení menšin a ekologické situaci (*Rozbor ekologické situace v Československu*);²⁵⁴ počátkem 80. let poté i celoevropským mírovým otázkám.²⁵⁵ Dále dokumenty informují o činnosti hnutí, uveřejňují nové seznamy signatářů, popřípadě mluvčích a popisují rozličné formy perzekuce chartistů.²⁵⁶ Kvůli zásahům StB, ale i hůře srozumitelnému odbornému stylu jazyka²⁵⁷ však jejich recepce ve společnosti zůstávala malá.²⁵⁸

Coby reakci na „*vládní politiku selektivní represe*“²⁵⁹ založila skupina chartistů, dne 27. dubna 1978, organizaci nazvanou „Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných“ (VONS),

²⁴⁷ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V., *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*, Sv. 1. s. 1–5.

²⁴⁸ *Tamtéž.*

²⁴⁹ *Tamtéž.*

²⁵⁰ KALINOVÁ, L. *Konec nadějím a nová očekávání*. s. 308.; V úplnosti viz CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1–3.

²⁵¹ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 7.

²⁵² VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

²⁵³ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 224n.

²⁵⁴ VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

²⁵⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 227–241.

²⁵⁶ *Tamtéž.* s. 224n.

²⁵⁷ Výjimku představuje přístupněji psané *Slovo k spoluobčanům – výzva československé veřejnosti k občanské spoluodpovědnosti a k úsilí o demokratický vývoj v zemi*. Protože však pochází z ledna 1987, do celkového výčtu jej nezahrnuji. VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

²⁵⁸ VILÍMEK, T. *Charta 77 – disidentské ghetto*. s. 187–201.

²⁵⁹ THOMAS, D. C. *Helsinský efekt*. s. 223.

jenž měl sledováním případů „*policejní a justiční svévole*“²⁶⁰ doplňovat činnost Charty. Nadto finančně i jinak podporoval perzekuované a jejich rodiny.²⁶¹ Sdělení VONS, jichž bylo do konce roku 1989 uveřejněných celkem 1 125,²⁶² vycházela, stejně jako dokumenty Charty, v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77 (Infoch)*.²⁶³ Vedle nich periodikum, spjaté zejména s osobami Petra Uhla a Anny Šabatové,²⁶⁴ vydávalo různá prohlášení, petice a dopisy, později i fejetony, rozhovory, záznamy z besed, či reportáže.²⁶⁵

²⁶⁰ BLAŽEK, P. – PAŽOUT, J. (eds.). *Nejcitlivější místo režimu*. s. 7.

²⁶¹ KOPEČEK, M. *Disidentský legalismus*. s. 10–48.

²⁶² BLAŽEK, P. – PAŽOUT, J. (eds.). *Nejcitlivější místo režimu*. s. 7.

²⁶³ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 7.; Více viz GRUNTORÁD, Jiří (ed.). *Informace o Chartě 77. 1978–1990. Článeková bibliografie*. Brno: Doplněk, 1998.

²⁶⁴ GRUNTORÁD, J. (ed.). *Informace o Chartě 77*. s. 9.

²⁶⁵ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 172.

2 Francouzský tisk

2.1 *Le Monde*

Deník *Le Monde* vychází poprvé v prosinci roku 1944 v Paříži. Založil jej Hubert Beuve-Méry, svého času předválečný poradce československého ministerstva zahraničních věcí,²⁶⁶ jenž vyslyšel požadavek generála de Gaulla na vytvoření nestranných francouzských novin.²⁶⁷ Tento úkol během svého pětadvacetiletého působení v redakci zcela splnil; nadto vytvořil zázemí pro zachování tohoto směřování – *Le Monde* je dodnes považován za „prestižní deník s mezinárodním dosahem“ a „symbol nezávislé žurnalistiky“.²⁶⁸ Od svého založení až do dnešních dní bývá charakterizován jako titul se středovou až středo-levicovou orientací.

2.1.1 První léta existence

Le Monde se rodí v návaznosti na deník *Le Temps*, jenž zaniká vlivem nařízení ze 30. září 1944 (kterým jsou rušena periodika vycházející během německé okupace francouzského území), přejímá tudíž jeho formát, redakční tým i další zaměstnance, prostory a čtenáře.²⁶⁹ První číslo *Le Monde* vychází v pondělí, 18. prosince 1944; vzhledem k tomu, že se od počátku jedná o večerník, však nese datum následujícího dne. Vedle Huberta Beuve-Méryho jsou do čela redakce vybráni Christian Funck-Brentano a René Courtin. Toto vedení prosazuje motto: „*Le Monde* jsou noviny novinářů“²⁷⁰ – spíše než o produkt masové distribuce a běžné spotřeby se má tedy jednat o „intelektuální, morální a redakční

²⁶⁶ Toto tvrzení však uvádí pouze Wikipedie; Patrick Événou jeho působení v Československu popisuje slovy: „V říjnu 1928 byl jmenován na Francouzský institut v Praze, kde přednášel mezinárodní právo. Dále se stýkal s československým politickým a diplomatickým personálem a zajišťoval korespondenci různým novinám.“ (« *Il est nommé en octobre 1928 à l'IFP où il donne des cours de droit international. Il fréquente alors le personnel politique et diplomatique tchécoslovaque et il assure correspondance de divers journaux.* ») Cf. Wikipedie – *Le Monde* [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z https://cs.wikipedia.org/wiki/Le_Monde.; ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha].

²⁶⁷ Český rozhlas. [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://plus.rozhlas.cz/hubert-beuve-mery-profesor-ktery-se-odvazil-riect-benesovi-pravdu-7627099>.

²⁶⁸ *Tamtéž*.

²⁶⁹ ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha]. Není-li uvedeno jinak, čerpám z této publikace.

²⁷⁰ « *Le Monde est un journal des journalistes* » *Tamtéž*.

podnik“;²⁷¹ zajišťující čtenářům „[...] jasně, pravdivě a v co nejvyšší míře rychlé a úplné informace [...]“.²⁷² Z tohoto hesla vyplývá výběr novinářů, stejně jako nároky na ně kladené. Avšak ne vždy hraje podstatnou roli jejich předchozí vzdělání, mnohem více naproti tomu záleží na jejich zkušenostech z války. Proto můžeme v redakci, počet jejíchž členů kolísá v letech 1944–1959 mezi 47 a 78 osobami, nalézt samouky formované účastí v odboji či zážitky z koncentračních táborů.

Původně se zdaleka nejedná o objemný deník – v době vzniku činí jeho rozsah pouze 2 strany, od roku 1949 pak průměrně 10 stran. Rovněž se pomalu projevuje i růst oběhu periodika, jež si získává publikum zejména mezi mladými, aktivními, movitějšími jedinci (v 64 % muži), pocházejícími z vyšších vrstev společnosti. V polovině 50. let si titul vydobude pověst „*hlavního média*“²⁷³ francouzských intelektuálních elit, jehož nestrannost a nezávislost je utvrzena a osvědčena událostmi kolem počátků studené války a prvního konfliktu v tehdejší Indočíně.²⁷⁴ Dále má toto směřování zaručovat nově vzniklá Společnost redaktorů *Le Monde* (Société des rédacteurs du *Monde*), jež vzniká po vnitřní krizi redakce roku 1951.²⁷⁵

Mezi léty 1949–1955 stagnuje náklad deníku na ročním průměru 120 000 exemplářů. Tato situace se mění letopočtem 1956, který ohlašuje začátek významného rozmachu jeho distribuce.

2.1.2 Rozmach (1958–1976)

Období let 1958–1962, spjaté s osobou Charlese de Gaulla, představuje rozhodující mezník v soudobých dějinách Francie. Je ustanovena Pátá republika, končí éra francouzského koloniálního panství a země se postupně stává pevně ukotvenou v Evropě.

²⁷¹ « [...] une aventure intellectuelle, morale et rédactionnelle [...] » ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha].

²⁷² « [...] des informations claires, vraies, et dans toute la mesure du possible, rapides, complètes [...] » Tamtéž.

²⁷³ « le quotidien de référence » Tamtéž.

²⁷⁴ Do roku 1950 se Hubert Beuve-Méry odmítá stát stoupencem „západního tábora“ a usiluje o vytvoření třetího pólu v Evropě, který je sociálně-liberální. Nicméně v redakci představuje toto téma předmět četných diskusí. Tamtéž.; Více viz BELLANGER, C. – GODECHOT, J. – GUIRAL, P. – TERROU, F. (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1940 à 1958*. s. 396–401.

²⁷⁵ BELLANGER, C. – GODECHOT, J. – GUIRAL, P. – TERROU, F. (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1940 à 1958*. s. 427n.

Veřejnost, která se dříve zajímala spíše o zahraniční události, nyní obrací svou pozornost k domácí politické scéně, zejména pak k válce v Alžíru. Deník na tento vývoj reaguje upravením své strategie tak, aby odpovídala poptávce čtenářů – za účelem poskytnutí úplnějších informací se jednak více věnuje francouzskému politickému životu, jednak navyšuje v průběhu let 1960–1961 počet svých stran na patnáct.

Další významnou událostí, která se vepsala do historie deníku, potom byly studentské protesty z roku 1968, jež postupně vyústily v generální stávkou, mající za následek kulturní, politické i ekonomické reformy v zemi. *Le Monde*, na rozdíl od ostatních zástupců pařížského tisku, tyto demonstrace sledoval od počátku velmi pozorně a – coby, v této době, antigauilistický titul – se značným pochopením. Pro tento účel zavedl jako první rubriku *Společnost (La Société)*. Nicméně, jak mu bude později vyčítáno, rovněž neprožil květen 1968 v „[...] levičáckém opojení [...]“,²⁷⁶ ale usiloval vždy o uklidnění krize. Pro Jacquese Fauveta, jenž tehdy stál ve vedení deníku, toto údobí představovalo výzvu, v níž musel čelit problémům s dodávkami a distribucí periodika.

Právě pro svou snahu o nezájatost a komplexní podání informací, nejen o květnových událostech, ale i o celkovém dobovém dění ve Francii (prezidentské volby roku 1965, parlamentní volby v roce 1967), jakož i ve světě (válka ve Vietnamu, čínská kulturní revoluce, otřesy v Latinské Americe, konflikt na Blízkém východě, Pražské jaro), si deník získává renomé, které významně rozšiřuje jeho čtenářskou obec.

V následujících letech se na distribuci *Le Mondu* pozitivně odráží demografický i ekonomický růst 60. a 70. let. Během tohoto dvacetiletí jeho denní tiráž vzrůstá trojnásobně – ze 137 433 výtisků z roku 1960 se dostává na necelý půlmilion. Masivní příliv nových čtenářů (mezi nimiž se objevuje více žen, mladých a středostavovky situovaných osob) zlepšuje finanční stav deníku, který tak konečně zakupuje budovy na rue des Italiens, v nichž od svého vzniku sídlí. Strategii *Le Mondu* lze nyní shrnout dvěma ústředními hesly: „[...] vytvořit velký deník [...]“²⁷⁷ a „[...] vybudovat velkou společnost [...]“²⁷⁸ – z tisku se se stává masový průmysl určený k velké spotřebě.

²⁷⁶ « [...] l'enthousiasme du gauchisme [...] » ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha].

²⁷⁷ « [...] réaliser un grand journal [...] » ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha].

²⁷⁸ « [...] bâtir une grande entreprise [...] » *Tamtéž*.

Po mírné stagnaci kolem sedmdesátého roku, přichází v rozmezí let 1973–1974 poslední éra významného růstu, kdy *Le Monde* přibývá 71 000 nových čtenářů. Čtenářskou přízeň si deník udržel po celou dobu sedmiletého funkčního období Valéryho Giscarda d'Estainga, během něhož dosahuje v letech 1976 a 1979 jeho náklad vrcholu (440 000 výtisků).

Do poloviny sedmdesátých let, kdy tisk představoval velmi oblíbené médium a kdy konjunktura podporovala investice, bylo snadné najímat stále více zaměstnanců i zvyšovat produkci. Tato logika nekonečné expanze však vedla v krizi společnosti i redakce, což se při stagnaci prodeje ukázalo jako katastrofické.

2.1.3 Krize (1976–1986)

Po polovině sedmdesátých let se *Le Monde* ocitá v krizi, kterou zpočátku pociťuje zejména skrze úbytek finanční výnosnosti. Situace se však v této chvíli nejeví příliš vážně, neboť velký oběh, činící průměrně 436 000 exemplářů denně, zůstává stále zachován, a to až do roku 1981, kdy deník informuje o politické konfrontaci levice a pravice během parlamentních i prezidentských voleb. Samotný pokles distribuce periodika by nepředstavoval problém, jenž by nebylo možné překonat, kdyby ovšem nebyl spojen s vnitřními spory v rámci redakce, vyvolanými kritikami z nitra deníku i zvenčí, a finanční krizí.

Od 50. let, kdy byla zpochybňována nestrannost deníku, útoky na něj utichají, pomíneme-li ty z prostředí krajně pravicových listů OAS.²⁷⁹ Po květnových událostech roku 1968 však znovu nabývají na intenzitě. *Le Monde*, již nařčen gaullisty z podpory protestujících, je zároveň napadán komunisty za to, že reprezentuje jeden z tiskových orgánů šířících „[...] buržoazní myšlení [...]“.²⁸⁰ Největší škody však napáchá titul *Le Monde tel qu'il est*²⁸¹ z pera jednoho z bývalých novinářů periodika, Michela Legrise, jenž jej obviňuje ze změny politické orientace po nástupu Jacquese Fauveta do čela redakce, a dále pak ze zaujatosti, s jakou reflektuje zahraniční události. Publikaci Legrisovy knihy na přelomu let 1976 a 1977 nadto doprovází mediální kampaň, jež určuje obrat ve vnímání *Le Monde*

²⁷⁹ L'Organisation de l'armée secrète – Organizace tajné armády. Pozn. aut.

²⁸⁰ « [...] la pensée bourgeoise [...] » ÉVENO, P. *Histoire du journal Le Monde*. [E-kniha].

²⁸¹ *Le Monde takový, jaký je*. Pozn. aut.

veřejností. Tyto události se odráží i ve vnitřní krizi redakce, která přehodnocuje své další směřování.

Kritika Jacquese Fauveta, který, v době svého působení, vtahuje deník do boje proti Valérymu Giscardovi d'Estaingovi, totiž není zcela neopodstatněná. Velká, levicově orientovaná část redakce jej v této činnosti podporuje, nicméně část druhá, mající rovněž silné zastoupení, je nepřátelská vůči jakémukoliv aktivismu ze strany svých novinářů. Dříve by bylo možné nalézt prostor pro oba tyto protichůdné názory; v 80. letech se však situace dále vyostřuje, zejména po komplikované, sedmikolové volbě Clauda Julienu do čela deníku. *Le Monde* během tohoto období upadá do finanční krize, kterou se nedaří rozdělené redakci zažehnat – musí čelit jak degradaci své pověsti, tak konkurenčním deníkům, ale i úpadku tisku coby média, jehož někdejší sláva patří dobám již uplynulým.

Díky své vizuální podobě, barevnosti a fotografiím, se v tomto období dostávají do popředí časopisy, které lákají Francouze, v 80. letech značně znavené politickou scénou, na nový obsah. Redakce *Le Monde* neví, jak na tuto konkurenci reagovat, kromě toho ztrácí své čtenáře ve prospěch pravicového deníku *Le Figaro*, jehož oblíbenost stoupá, a nově vzniklé *Libération*.

Až s nástupem Andrého Fontaina, který považuje za nutné zásadní přepracování deníku a znovusjednocení redakce, nabírá *Le Monde* nový dech; krizi se ovšem zdaří odvrátit až v polovině 90. let.

2.2 Zdroje informací o Chartě 77 ve Francii

Poté, co utichnou události kolem Pražského jara a invaze vojsk Varšavské smlouvy, zájem západních států o dění v Československu velmi rychle klesá; je nastolena tzv. „normalizace“ a mezinárodní veřejné mínění si na dlouhou dobu při charakteristice ČSSR vystačí s výrazem „letargie“. Francouzská média v tomto ohledu nepředstavují výjimku. Pomineme-li rok 1972, je to až Charta 77, která mlčení francouzských sdělovacích prostředků, tisku zejména, prolamuje.²⁸²

282 GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

Důvodů, proč tato občanská iniciativa zahraniční média natolik zaujala, lze jmenovat několik. Jednak do svého čela postavila tři osobnosti v západním světě již dříve známé; tedy dramatika Václava Havla, filosofa Jana Patočku a bývalého ministra zahraničních věcí z roku 1968, Jiřího Hájka. Jednak se sama výrazně zasadila o to, aby část výsledků její činnosti (respektive různá komuniké, prohlášení, analýzy a samizdaty) byla do rukou zahraničních novinářů předána, a to od počátku její existence, čímž narušila výsadní právo normalizačního režimu na podávání informací o Československu.²⁸³ Nejvýznamnější příčinou bouřlivých ohlasů, které na Západě Charta 77 vyvolala, však bylo to, že, odkazující se na závěry Helsinské konference, promluvila v příznivé mezinárodně-politické situaci univerzálním „[...] jazykem lidských práv [...]“.²⁸⁴

Západní média se proto určitým způsobem uchýlila k „[...] principu humanitárního zasahování [...]“²⁸⁵ do záležitostí jednoho ze států sovětského bloku. Konkrétně ve Francii se záhy po zveřejnění úvodního *Prohlášení Charty 77* vytvořila síť, reprezentovaná zástupci československého exilu, různými výbory na podporu iniciativy a v neposlední řadě i tiskem, která, spolu s jinými zahraničními odezvami, představovala zásadní podmínku pro přežití hnutí.²⁸⁶

Než se budu blíže věnovat této francouzské komunikační síti, shrnu okolnosti, za jakých se úvodní *Prohlášení Charty 77* dostalo za železnou oponu, spolu s prvotními ohlasy západních států na iniciativu.

Publikaci zakládajícího dokumentu Charty 77 v zahraničí zajistil díky svým konexím Pavel Kohout.²⁸⁷ Ten prostřednictvím Ilony Drumm (Češky provdané do SRN, jež trávila Vánoce roku 1976 v Praze)²⁸⁸ kontaktoval Hanse-Petera Rieseho, zpravodaje západoněmecké rozhlasové stanice Deutschlandfunk, který oslovil dopisovatele velkých

283 GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

284 BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 46n.

285 « [...] au principe d'ingérence humanitaire [...] » GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

286 *Tamtéž*.

287 CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 3. s. 25.; Vzpomínka Pavla Kohouta na okolnosti uveřejnění úvodního Prohlášení Charty 77 na Západě viz *Tamtéž*, s. 27n.

288 BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 37.

západních novin, konkrétněji deníků *Le Monde*, *Corriere della Sera*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, britských *The Times* a *The New York Times*.²⁸⁹ Přesné znění úvodního *Prohlášení* Riesemu potom zaslal Wolfgang Runge, tiskový přidělenec západoněmeckého velvyslanectví v Praze.²⁹⁰ Hlavním cílem bylo, aby západní periodika text zveřejnila současně 7. ledna 1977;²⁹¹ tedy den poté, co měl být oficiálně doručen československým institucím. Hans-Pieter Riese si ovšem neuvědomil, že v případě *Le Mondu* se jedná o večerník, kvůli čemuž byla zpráva o Chartě 77 ve Francii publikována již 6. ledna. To se vzápětí ukázalo jako šťastná náhoda, neboť patrně díky „předčasným“ ohlasům západních médií byli první zatčení, jmenovitě Václav Havel, Pavel Landovský a Ludvík Vaculík, velmi rychle propuštěni.²⁹² Žádný ze zmíněných deníků k lítosti některých ze signatářů neuveřejnil *Prohlášení Charty 77* v plné verzi. Nejrozsáhlejší znění otiskl německý *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.²⁹³

Dne 7. ledna 1977 podalo rovněž první informace o iniciativě Rádio Svobodná Evropa, záhy následované rozhlasovými stanicemi jako BBC, Hlas Ameriky, Deutsche Welle či Deutschlandfunk. Tyto zahraniční rozhlasové stanice pak v následujících týdnech věnovaly část svých vysílání Chartě 77 pravidelně.²⁹⁴

Po spuštění dehonestáční protichartistické kampaně vyjádřilo své sympatie iniciativě mnoho západních vlád,²⁹⁵ z nichž velká část zároveň odsoudila postup komunistické státní moci. Zvláště kriticky se vůči Československu vyjádřilo Ministerstvo zahraničních věcí USA, jenž jej veřejně nařkl z nedodržování helsinských dohod.²⁹⁶ Rakouský kancléř Bruno Kreisky se naproti tomu obrátil přímo na perzekuované chartisty s nabídkou, že jim Rakousko poskytne azyl.²⁹⁷

²⁸⁹ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 37 a 82n.

²⁹⁰ BOLTON, J. *Světy disentu*. s. 199.

²⁹¹ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 3. s. 25.

²⁹² *Tamtéž*. s. 27.

²⁹³ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 82n.

²⁹⁴ *Tamtéž*. s. 142.

²⁹⁵ Neúplný seznam reakcí západních států vypracovaný Ministerstvem zahraničních věcí ČSSR viz BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 335–339.

²⁹⁶ *Tamtéž*. s. 256n.

²⁹⁷ *Tamtéž*. s. 273.

Klíčovou roli v podpoře chartistů sehráli zástupci československého exilu, kteří se podíleli na šíření informací o Chartě a distribuci jejích dokumentů po západním světě. Již 14. ledna 1977 vzniká z iniciativy Pavla Tigrida Mezinárodní výbor na podporu Charty 77 v Paříži, o rok později potom zakládá František Janouch Nadaci Charty 77 ve Stockholmu. Dále nelze v této souvislosti opomenout dokumentační středisko Viléma Prečana ve Scheinfeldu, agenturu Palach Press Jana Kavana v Londýně či nakladatelství Index Adolfa Müllera v Kolíně nad Rýnem, stejně jako exilové časopisy *Listy* a *Svědectví*.²⁹⁸

Jak již bylo řečeno, francouzská síť zformovaná na podporu Charty 77 sestávala z novinářů, československých emigrantů a různých výborů, které byly za tímto účelem nově vytvořeny. Tato uskupení neustále informovala o iniciativě a situaci v Československu s cílem mobilizovat francouzské veřejné mínění.²⁹⁹

Zpráva o vzniku Charty 77, jež byla poprvé uveřejněna *Le Monde*, zanedlouho upoutala pozornost velkého množství dalších francouzských periodik. Ta do iniciativy vkládala velké naděje, neboť ji vnímala jako první kolektivní demonstraci odporu vůči komunistickému režimu po roce 1969. I z tohoto důvodu se pro signatáře Charty 77 velmi rychle ujímá souhrnné zjednodušující označení „disent“. Deník *Libération*, který usiluje o to být mluvčím opozičních hnutí východního bloku, kupříkladu zakládá rubriku *Kronika disentu* (*Chronique de la dissidence*) či *Novinky o disentu* (*Les Nouvelles de la dissidence*). O dění ve východní Evropě³⁰⁰ podává velmi podrobné informace také levicově orientovaný časopis *L'Alternative*, vzniklý roku 1979. Jeho zakladatel François Maspero zároveň vydává velké množství chartistických dokumentů, díky čemuž se jeho edice stávají významným referenčním zdrojem jiných francouzských periodik. Dále se Chartě věnují i katolické tituly jako *La Croix* a *Témoignage chrétien* či pravicový deník *Le Figaro*.³⁰¹

V periodikách rovněž publikují své příspěvky českoslovenští občané v exilu, kteří v rámci komunikační sítě zaujímají zvláštní postavení prostředníků mezi Československem

²⁹⁸ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 8 a 204–206.

²⁹⁹ Konkrétním zdrojům *Le Monde* se blíže věnuji v následující kapitole.

³⁰⁰ Ve Francii byl v tomto období termín „východní Evropa“ víceméně synonymem pro státy sovětského bloku. Pozn. aut.

³⁰¹ GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

a Francií. Jsou považováni za odborníky, jež mohou poskytnout nejpovolnější pohled na situaci v zemi jejich původu a zároveň je na ně nahlíženo jako na zástupce Charty 77 ve Francii.³⁰² Jejich hlavním fórem je *Le Monde*, především díky podpoře Amber Bousoglou,³⁰³ novinářky arménsko-ruského původu, která strávila část dětství v protektorátu Čechy a Morava.³⁰⁴ V *Le Monde* se největšího prostoru dostává Pavlovi Tigridovi, který čtenáře vyzývá k podpoře chartistů, neboť právě zahraniční ohlasy jsou dle něj tím, co je chrání před tvrdšími postihy.³⁰⁵ V souvislosti se jménem Pavla Tigrida nelze nezmínit jeho exilový časopis *Svědectví, čtvrtletník pro politiku a kulturu*, který od roku 1960 vydával v Paříži.³⁰⁶ Tento titul byl ovšem publikován pouze v českém a slovenském jazyce, z exilových periodik tak pravděpodobně ve společnosti více rezonovalo francouzské vydání římských *Listů* Jiřího Pelikána.³⁰⁷

Novináři a zástupci československého exilu zakládají spolu s intelektuály, akademiky a všemi, kdo s chartisty sympatizují, různé výbory na podporu iniciativy. Dle Benjamina Gutmanna odráží tato uskupení názorovou pluralitu signatářů Charty 77.³⁰⁸ V rámci již zmiňovaného Mezinárodního výboru na podporu Charty 77 ze 14. ledna 1977 se tak můžeme setkat kupříkladu s exkomunistou Pierrem Daixem, komunistickým historikem Pierrem Broué,³⁰⁹ členem francouzské akademie Pierrem Emmanuelem i světoznámými spisovateli Heinrichem Böllem, Arthurem Millerem a Friedrichem Dürrenmattem.³¹⁰ Tyto výbory si stejně jako francouzský tisk a československý exil kladou za cíl zprostředkovávat informace o dění v Československu, vedle toho však manifestují svou solidaritu s chartisty i aktivněji, a to formou různých demonstrací, jež hromadně pořádají. Například roku 1979

³⁰² GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

³⁰³ Vzpomínka Amber Bousoglou na Chartu 77 viz BOUSOGLOU, Amber. *Ohlédnutí za Chartou*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. s. 29n.

³⁰⁴ Nekrolog Jiřiny Šiklové o Amber Bousoglou. [online], [citováno dne 25. 4. 2021] Dostupné z <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=041&clanek=010424>.

³⁰⁵ GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

³⁰⁶ OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. s. 49.

³⁰⁷ GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

³⁰⁸ *Tamtéž*.

³⁰⁹ *Tamtéž*.

³¹⁰ BLAŽEK, P. – SCHOVÁNEK, R. *Prvních 100 dnů Charty 77*. s. 204n.

se během tzv. Pražského procesu se členy VONS podílejí na demonstracích před Městským soudem v Praze. V návaznosti na tyto události zorganizoval Výbor z 5. ledna (Comité du 5 janvier) zasedání západoevropských výborů na podporu iniciativy, kterého se zúčastnilo 10 asociací z pěti evropských států.³¹¹ Členové těchto výborů si zároveň uvědomují důležitost propagace svých aktivit, proto velmi často publikují své výzvy a manifesty ve francouzských periodikách, nejčastěji v *Le Monde* a v *L'Alternative*.

Počátkem 80. let však zájem francouzského tisku o Chartu 77, potažmo Československo, upadá. Z francouzského úhlu pohledu „[...] se tato země vyznačuje absencí jakékoliv významné události a chronickým nedostatkem aktualit, zejména mezi léty 1980 a 1987.“³¹² Od roku 1982 se potom vyčerpávají i aktivity výborů na podporu iniciativy.³¹³

³¹¹ GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

³¹² « [...] ce pays se caractérise par l'absence d'événement marquant et un manque chronique d'actualité, surtout entre 1980 et 1987. » GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

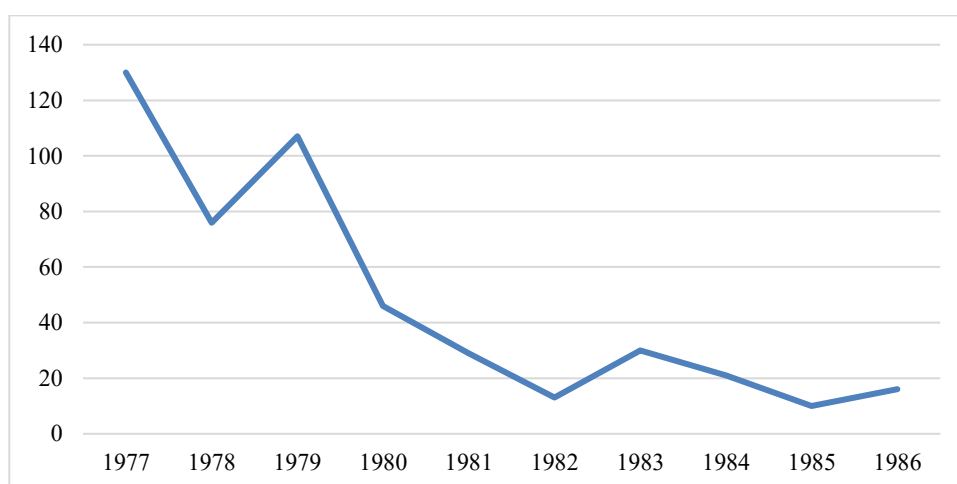
³¹³ *Tamtéž*.

3 Rozbor primárních pramenů

3.1 Charta 77 v *Le Monde* v průběhu desetiletí 1977–1986

Jak již bylo řečeno, Charta 77 se záhy po svém vzniku ocitá v centru pozornosti francouzských médií a zejména tisku. Mnou vybraný deník tuto skutečnost plně zrcadlí, neboť v desetiletí 1977–1986 iniciativu zmiňuje celkem ve 478 článcích. Nebývalý zájem, který Charta 77 zprvu podněcuje, však postupně klesá (viz níže uvedený graf).

Graf č. 1: Vývoj počtu zmínek o Chartě 77 v deníku *Le Monde* v letech 1977–1986.

Největší počet článků (přesněji 130) je hnutí věnován v prvním roce jeho existence, respektive v prvních třech měsících roku 1977. Zde se nabízí paralela s mediální protichartistickou kampaní v Československu, jež je vymezena stejným údobím. Tuto tendenci zapřičiňuje to, že je Charta francouzskými novináři (a nejen jimi) vnímána jako první významná akce odporu v období tzv. normalizace a jsou do ní vkládány ohromné naděje. Deník kupříkladu uvádí prohlášení Pilar Bravo, ředitelky oddělení tisku a propagandy Komunistické strany Španělska, která se domnívá, že „[...] dopad hnutí Charty 77 v Československu byl takový, že vyvolal ve východní Evropě skutečné povstání, jež by mohlo ohlašovat kritické a obrodné hnutí v socialistickém táboře.“³¹⁴ Samotní novináři jsou

³¹⁴ « [...] l'impact du mouvement de la Charte 77 en Tchécoslovaquie avait été tel qu'il avait provoqué un véritable soulèvement en Europe de l'Est, pouvant annoncer un mouvement critique et régénérateur dans le camp socialiste. » Článek z 18. 2. 1977. *Une dirigeante du P.C.F. dénonce l'absence de libertés dans les pays de l'Est.* [online], [citováno dne 15. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

přesto rezervovanější a svá stanoviska formulují opatrněji: „*Různé manifestace demonstrantů v minulých týdnech v několika východoevropských zemích vyvolávají otázky: ocitáme se v předvečeru nového „jara“ v Československu, ba dokonce v Polsku či ve Východním Německu?*“³¹⁵

Druhý vrchol zájmu deníku o Chartu potom představuje rok 1979, kdy se novináři zabývají především procesem se členy VONS. Tehdy je iniciativa zmíněna ve 107 článcích. Poté však počet článků reflektujících hnutí zaznamenává strmý propad; v letech 1980–1986 se Charta 77 objevuje v *Le Mondu* jen na 165 místech. Důvodem tohoto poklesu je zřejmě skutečnost, že iniciativa do ní vložená očekávání, přinejmenším během daného období, nenaplnila. V rámci normalizačního Československa (jak rozvádím v podkapitole *Charta a ti, co ji (ne)podepsali*) měla notně omezené pole působnosti a počet jejích signatářů zůstával velmi malý. Dalším důvodem je potom vznik nových témat mezinárodního významu (kupř. situace v Libanonu), na něž tisk svou pozornost přirozeně obracel více.³¹⁶

Nicméně přesto lze jmenovat jedno období roku, během něhož se zmínky o Chartě 77 objevují v *Le Mondu* s periodickou pravidelností. Jedná se o konec srpna, kdy deník vzpomíná invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa roku 1968.³¹⁷

Informace poskytované titulem jsou téměř bez výjimky velmi detailní a přesné.³¹⁸ *Le Monde* nejčastěji uveřejňuje zprávy Agence France-Presse (AFP), a dále tiskových agentur jako Reuters, United Press International (UPI) či Associated Press (AP). Mezi novináři *Le*

³¹⁵ « *Les manifestations diverses de contestataires ces dernières semaines dans plusieurs pays d'Europe orientale suscitent des interrogations : est-on à la veille d'un nouveau "printemps" en Tchécoslovaquie, voire en Pologne ou en Allemagne de l'Est ?* » Článek z 28. 1. 1977. *Les Soviétiques ont semé dans leur camp les germes de la contestation*. [online], [citováno dne 30. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³¹⁶ GUTMANN, B. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online].

³¹⁷ Kupř. Článek z 23. 8. 1977. *Soixante-dix personnalités lancent un appel en faveur des victimes de la répression*. [online], [citováno dne 17. 5. 2021]. ; Článek z 22. 8. 1978. *"Des millions de gens connaissent notre action mais beaucoup pensent qu'elle ne sert à rien" déclare M. Jaroslav Sabata, porte-parole de la Charte 77*. [online], [citováno dne 12. 5. 2021]. ; Článek z 21. 8. 1979. *I. - Le vaste territoire de l'indifférence*. [online], [citováno dne 17. 5. 2021]. ; Článek z 22. 8. 1980. *Les chars du pacte de Varsovie entraînent à Prague*. [online], [citováno dne 17. 5. 2021], Všechny dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³¹⁸ Poměrně úsměvným omylem je však kupř. nazvání členů skupiny The Plastic People of the Universe „[...] popovými hudebníky“ (« [...] *des musiciens pop* ») viz Článek z 21. 3. 1977. *Arrestation à Prague du psychologue Jiri Nemeč*. [online], [citováno dne 17. 5. 2021]. ; Popř. označení ústředního tiskového orgánu KSČ jako « Rude Bravo » viz Článek z 4. 8. 1980. *Les baladins maudits de Prague*. [online], [citováno dne 17. 5. 2021], Oba dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

Mondu, jež dění kolem iniciativy sledují, jednoznačně vystupuje osoba Manuela Lucberta, zahraničního dopisovatele deníku z Vídně,³¹⁹ který je ve vymezeném období autorem 64 článků. Dvacet šest článků potom nese podpis již zmiňované Amber Bousoglou. Dále lze jmenovat Isabelle Vichniac (7 článků), Jacquese Amalrica (6 článků) nebo Anitu Rind (4 články). Pro komplexnější zprostředkování obrazu Charty 77 se titul neomezuje jen na informace z pera francouzských novinářů, ale nechává promlouvat i zástupce československého exilu, kupř. Artura Londona, Ivo Fleischmanna, Adolfa Müllera, Jiřího Pelikána či Pavla Tigrida,³²⁰ a později též k emigraci přinucené chartisty jako Zdeňka Mlynáře³²¹ nebo Karla Bartoška.³²² Další skupinou, která o Chartě 77 v *Le Mondu* informuje, jsou členové rozličných výborů vzniklých na podporu iniciativy³²³ nebo odborníci na danou problematiku, již se konkrétní článek zabývá – kupř. o filosofii a díle Jana Patočky tak pojednává Paul Ricœur.³²⁴ S ohledem na původce článku se přirozeně proměňuje povaha jeho obsahu; zatímco novináři (většinou) usilují o objektivní sdělení, články ostatních autorů nepostrádají přímé odsouzení komunistických praktik či kousavou ironii.³²⁵

V souvislosti s Chartou 77 nejvíce vystupuje do popředí motiv perzekuce jejich signatářů komunistickým režimem. V *Le Mondu* jsou různé zásahy proti chartistům evokovány ve 294 člancích z celkových 478, naproti tomu kupř. činnost iniciativy jich zmiňuje jen necelá čtvrtina (103 článků). Na zprávy o režimních represích svým způsobem navazuje další významná „kategorie“ článků, jež obsahuje vyjádření solidarity s chartisty, zejména z úst evropských intelektuálů či politiků.³²⁶

³¹⁹ Radio Prague International. [online].

³²⁰ Kupř. článek ze 7. 1. 1978. *Le pouvoir et la vérité*. [online], [citováno dne 30. 5. 2021]. ; Článek z 6. 1. 1983. *Point de vue. La vérité vaincra*. [online], [citováno dne 22. 5. 2021]. ; Článek z 8. 10. 1985. *Remerciements*.; Článek z 21. 8. 1986. *Prague, dix-huit ans après*. [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Všechny dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²¹ Kupř. článek ze 19. 8. 1978. *La fin des illusions*. [online], [citováno dne 15. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²² Kupř. článek z 28. 6. 1983. *Témoignage. Un territoire de choix pour la répression*. [online], [citováno dne 25. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²³ Kupř. článek z 27. 10. 1979. *La peur est dans le camp de ceux qui veulent réprimer*. [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²⁴ Článek z 19. 3. 1977. *Jan Patočka. Le philosophe-résistant*. [online], [citováno dne 31. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²⁵ Článek z 22. 10. 1980. *Candidat à une médaille*. [online], [citováno dne 15. 4. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²⁶ Kupř. článek z 21. 1. 1977. *Plusieurs signataires de la Charte 77 perdent leur emploi*. [online], [citováno dne 13. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

3.2 Charakterizovat Chartu 77

Le Monde Chartu 77 zpočátku označuje zejména termíny „hnutí“ (« le mouvement »),³²⁷ popřípadě „prohlášení Charta 77“ (« le manifeste Charte 77 »),³²⁸ méně pak užívá pojmů „opozice“ (« l'opposition »)³²⁹ či „iniciativa“ (« l'initiative »).³³⁰ Samotný název hnutí pak zprvu velmi často doplňují uvozovky.³³¹ Kromě termínu „signatáři“ (« les signataires »)³³² nazývá deník chartisty výrazy „odpůrci [režimu]“ (« les opposants » ; « les contestataires »),³³³ „animátoři“ (« les animateurs »)³³⁴ a nezřídka také „intelektuálové“ (« les intellectuels »),³³⁵ což představitelé Charty 77 výslovně odmítají.³³⁶ Dále jasně vyděluje osoby ve funkci mluvčích.³³⁷

Zvláště zajímavé je však sledovat vývoj pojmů „dissent“ (« la dissidence ») a disidenti (« les dissidents »). Jak uvádím výše, jedná se o poměrně zjednodušující a zavádějící termín, umožňující západním novinářům „[...] zahrnout všechna občanská hnutí a iniciativy v zemích socialistického tábora do jedné množiny.“³³⁸ Na stránkách *Le Monde* se vůči němu signatáři Charty 77 od počátku ohrazují. Kupříkladu Pavel Kohout v rozhovoru pro agenturu

³²⁷ Kupř. článek z 12. 1. 1977. *Les animateurs de Charte 77 ont la conviction que la police essaye de les impliquer dans des affaires d'espionnage.* [online], [citováno dne 10. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²⁸ Kupř. článek z 10. 1. 1978. *Un témoignage de M. Jiri Hajek.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³²⁹ Kupř. článek ze 17. 6. 1977. *Il ne suffit pas d'évoquer les particularités de l'Europe de l'Est pour expliquer ce qui s'est passé à Prague nous déclare M. Mlynar, ancien dirigeant du P.C.T.* [online], [citováno dne 31. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³⁰ Kupř. článek z 12. 1. 1977. *Les animateurs de Charte 77 ont la conviction que la police essaye de les impliquer dans des affaires d'espionnage.* [online], [citováno dne 3. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³¹ Kupř. článek z 19. 2. 1977. *En Tchécoslovaquie DES PRESSIONS SONT EXERCÉES SUR DES PERSONNES QUI REFUSENT DE PARTICIPER À LA CAMPAGNE CONTRE LA " CHARTE 77 ".* [online], [citováno dne 25. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³² Kupř. článek z 20. 10. 1977. *Les condamnations de contestataires à Prague font l'objet de commentaires sévères en Occident.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³³ Kupř. článek z 10. 1. 1977. *La police interpelle des opposants.* [online], [citováno dne 15. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³⁴ Kupř. článek z 14. 3. 1977. *M. Patocka a été victime d'une hémorragie cérébrale.* [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z

³³⁵ Kupř. článek z 20. 10. 1977. *Les condamnations de contestataires à Prague font l'objet de commentaires sévères en Occident.* [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³⁶ Článek z 11. 1. 1977. *La police interpelle plusieurs animateurs du mouvement Charte 77.* [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³⁷ Kupř. článek z 13. 1. 1977. *Les porte-parole de " Charte 77 " entendent poursuivre leur lutte sans chercher la confrontation avec le pouvoir.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³³⁸ JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77.* s. 53.

AP prohlašuje: „Začínám nenávidět slovo ‚dissident‘. Stát se na nás snaží nalepit tento štítek, který předpokládá nějaký nepřístojný či militantní čin namířený proti státnímu řádu. My se však angažujeme v obraně lidských práv, což koneckonců děláme v zemi, která má ve svých zákonech zakotvenou záruku těchto práv.“³³⁹ Ač tímto pojmem deník, v porovnání s ostatními výrazy popisujícími signatáře, v prvních letech po vzniku Charty příliš neplývá, jeho užívání se nebrání. Zároveň jej nijak nevysvětluje, z čehož lze usuzovat, že jsou s ním čtenáři obeznámeni. Počínaje rokem 1984 se však v souvislosti s Chartou 77 již objevuje pravidelně – iniciativa je napříště označována jako „hlavní disidentské hnutí v Československu“ (« principal mouvement dissident en Tchécoslovaquie »).³⁴⁰

Základním rysem Charty 77, jenž napříč články slouží jako její klíčový atribut, je obrana lidských a občanských práv. Zmiňuje ji 111 článků, které ji zpravidla používají jako jedinou a zcela postačující charakteristiku hnutí. Nejčastěji se tak objevuje ve formě přístavku, hned po názvu iniciativy, kupř.: „[...] Charta 77, hnutí za obranu lidských práv v Československu, [...]“,³⁴¹ nebo „[...] Charta 77, jejímž úkolem je obrana občanských a lidských práv [...]“.³⁴² To demonstruje fakt, že právě přihlášením se k těmto právům, v době kdy rezonovala celosvětovým děním, nabyla iniciativa v očích Západu na mezinárodním významu.

3.3 Kronika perzekuce

Jak je uvedeno výše, perzekuce signatářů Charty 77 představuje nejvíce přítomný prvek rezonující napříč články. Deník ji v průběhu času opravdu pečlivě dokumentuje, proto

³³⁹ « Je commence à détester le mot " dissident ". L'État essaie de nous coller cette étiquette qui sous-entend quelque acte inconvenant et militant dirigé contre l'ordre étatique. Or nous sommes engagés dans la défense des droits de l'homme et, tout compte fait, nous le faisons dans un pays qui a inscrit dans ses lois la garantie de ces droits. » Článek z 25. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie Les animateurs de Charte 77 dénoncent les mesures discriminatoires dans l'enseignement.* [online], [citováno dne 14. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴⁰ Článek z 6. 1. 1984. *Trois nouveaux porte-paroles pour la Charte 77.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021]. ; Článek z 13. 8. 1985. *L'écrivain Vaclav Havel et deux autres dissidents ont été arrêtés puis libérés.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Oba dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴¹ « [...] la Charte 77, mouvement de défense des droits de l'homme en Tchécoslovaquie [...] » Článek ze 17. 5. 1979. *Des communistes protestent contre la façon dont " l'Humanité " traite du problème des droits de l'homme dans les pays de l'Est.* [online], [citováno dne 21. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴² « [...] la Charte 77, dont l'objectif est la défense des droits civiques et humains [...] » Článek z 20. 10. 1980. *Tchécoslovaquie. Les curieuses méthodes de la police.* [online], [citováno dne 30. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

si myslím, že není přehnané mluvit o skutečné kronice perzekuce. Prostřednictvím novinářů, ale i přímých svědectví chartistů jsou jednak velmi podrobně popsány její různé formy, jednak jsou jmenováni konkrétní lidé, jichž se zásahy režimu dotýkají. *Le Monde* zároveň reflektuje proměny postupu komunistické státní moci vůči signatářům; uvádí oficiální prohlášení jeho představitelů, stejně jako pasáže ústředního tiskového orgánu KSČ.

Již ve druhém článku věnovaném Chartě 77 z 8. ledna 1977 deník informuje o zatčení „čtyř protestujících intelektuálů [...]“³⁴³ a o prvních domovních prohlídkách. Článek je v závěru doplněn o citaci výhrůžky Rudého práva, jež uvádí, že „[...] *disidenti budou muset snášet důsledky svých činů a zejména důsledky uveřejnění svých stížností v nejreakčnějších tiskových orgánech Západu.*“³⁴⁴

Během období, trvajícím od ledna do března roku 1977, se čtenáři dozvídají o nekonečném sledu režimních represí; pravidelně jsou seznamováni s tím, kdo ze signatářů byl zadržen, kdo byl jak dlouho vyslýchán a u koho byla provedena domovní prohlídka.³⁴⁵ Rovněž jsou zmiňovány různé podoby sofistikované šikany chartistů ze strany Státní bezpečnosti. Jako příklad lze uvést obsah článku z 5. března 1977, v němž je uvedeno, že Jiří Hájek, „[...] jehož zrak je mimořádně slabý [...]“³⁴⁶ byl napaden policistou v civilu slzným plynem. Následně je suše poznamenáno, že tyto spreje nejsou v Československu volně k dostání.³⁴⁷

Stejně tak je reflektován postup komunistického režimu vůči Chartě 77. Zpočátku si deník všímá toho, že nejsou vyslýcháni pouze nejznámější představitelé tohoto hnutí, ale i ostatní chartisté a dodává, že „je zřejmé, že policie kalkuluje s vyčerpáním nebo se selháním některého ze signatářů Charty 77, aby dosáhla svých cílů, tedy odhalila iniciátory této

³⁴³ « *Quatre intellectuels contestataires [...]* ». Článek z 8. 1. 1977. *DES INTELLECTUELS TCHÉCOSLOVAQUES ONT ÉTÉ ARRÊTÉS*. [online], [citováno dne 23. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴⁴ « [...] *les dissidents devront subir les conséquences de leurs actes et notamment de la publication de leurs doléances dans les organes de presse les plus réactionnaires de l'Ouest.* » Tamtéž.

³⁴⁵ Kupř. článek z 11. 1. 1977. *La Police interpelle plusieurs animateurs du mouvement Charte 77*. [online], [citováno dne 26. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴⁶ « [...] *dont la vue est extrêmement fragile [...]* » Článek z 5. 3. 1977. *Les autorités multiplient les pressions contre les signataires de la Charte 77*. [online], [citováno dne 15. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴⁷ Článek z 5. 3. 1977. *Les autorités multiplient les pressions contre les signataires de la Charte 77*. [online], [citováno dne 10. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

akce.³⁴⁸ Manuel Lucbert se táže, jak dlouhou dobu může tato procedura trvat, přičemž usuzuje, že „[...] zdlouhavé vyšetřování odhaluje určité rozpaky státní moci.“³⁴⁹ O pět dní později však *Le Monde* podává informaci o prvním obviněném „[...] ve věci Charty 77“,³⁵⁰ jímž je Jiří Lederer. Deník poukazuje na to, že není stíhán v souvislosti se zveřejněním úvodního *Prohlášení* iniciativy, nýbrž pro „nežádoucí kontakty se zahraničím“. Již na konci ledna je tento postup, kdy jsou signatáři obviňováni z rozličných přečinů, jen ne z přihlášení se k hnutí brojícímu za lidská práva, označen jako „[...] dobře známý [...]“. ³⁵¹ Fakt, že „[...] navzdory gigantickému propagandistickému a policejnímu aparátu [...]“³⁵² režim nedokáže iniciativě čelit politickými prostředky, je na několika místech vyzdvížen. Proto dle *Le Mondu* uvažuje o možnosti hlavního představitele Charty 77 přinutit k odchodu ze země a dosáhnout tak co nejrychlejšího uklidnění situace, aniž by byla ohrožena Bělehradská konference.³⁵³ Tuto tezi deník podkládá svědectvím Jiřího Lederera, jenž mluví o tom, že mu během výslechu dala policie na výběr mezi šestiletým trestem odnětí svobody a emigrací.³⁵⁴

Na konto dehonestiční kampaně vůči Chartě 77 *Le Monde* zaznamenává „[...] rozpor mezi velmi omezenou šíří přisuzovanou [režimem] protestnímu hnutí a propagandistickým běsněním, které zaplavilo [...] noviny, rozhlas a televizi.“³⁵⁵ Kampaň vedenou tiskem

³⁴⁸ « Visiblement, la police spéculait sur la lassitude ou la défaillance de l'un ou l'autre des signataires de la Charte 77 pour arriver à ses fins, c'est-à-dire démasquer les inspirateurs de cette action. » Článek ze 13. 1. 1977. *Les porte-parole de "Charte 77" entendent poursuivre leur lutte sans chercher la confrontation avec le pouvoir.* [online], [citováno dne 13. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁴⁹ « [...] la lenteur de l'enquête révèle un certain embarras des autorités. » Článek ze 13. 1. 1977. *Les porte-parole de "Charte 77" entendent poursuivre leur lutte sans chercher la confrontation avec le pouvoir.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵⁰ « [...] dans l'affaire de Charte 77 ». Článek ze 17. 1. 1977. *Signataires de Charte 77 le journaliste Jiri Lederer et l'écrivain Vaclav Havel ont été arrêtés.* [online], [citováno dne 30. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵¹ « [...] un procédé bien connu [...] ». Článek ze 29. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie les autorités semblent vouloir expulser plusieurs signataires de la Charte 77.* [online], [citováno dne 12. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵² « [...] en dépit de leur gigantesque appareil de propagande et de police [...] » Tamtéž.

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ Článek ze 11. 3. 1977. *LES AUTORITÉS TCHÉCOSLOVAQUES SERAIENT DÉCIDÉES À EXPULSER CERTAINS SIGNATAIRES DE LA CHARTE 77.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵⁵ « [...] une contradiction entre l'ampleur très limitée attribuée au mouvement de contestation et le déferlement de propagande qui a envahi [...] les journaux, la radio et la télévision. » Článek ze 4. 2. 1977. *En Tchécoslovaquie Une pause dans la propagande contre les signataires de la Charte 77 ?* [online], [citováno dne 3. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

podkrešluje několik výňatků z článků Rudého práva, obšírněji je však citován jen ten nejproslulejší, nesoucí titulěk *Samozvanci a ztroskotanci*.³⁵⁶ Zajímavé je, že se novináři zdržují tyto úryvky jakkoliv komentovat. Ve dvou článcích jsou potom publikovány zprávy o přijímání protestních rezolucí proti Chartě 77. V obou případech však deník podotýká, že sběr podpisů neprobíhá vždy bez potíží, jelikož někteří z československých obyvatel odmítají odsoudit dokument, jehož obsah neviděli.³⁵⁷ Přijetí tzv. Anticharty, onoho vrcholu protichartistické kampaně, potom zůstává v *Le Mondu* pouze naznačeno – deník referuje o tom, že „*státní moc nadále poskytuje širokou publicitu podpoře udělené oficiálními umělci a spisovateli v ‚kontra-manifestu‘ přijatém před zhruba deseti dny kulturními svazy. V pátek 3. února [sic]*“³⁵⁸ *to jsou ‚popoví‘ umělci, jimž je povoleno vystupovat, a variétní zpěváci, kteří přijali toto stanovisko během mítinku vedeného dvěma pěveckými hvězdami, paní Evou Pilarovou a panem Karlem Gottem.*“³⁵⁹

Le Monde pomlouvačnou kampaň zároveň zprostředkovává pohledem chartistů. V očích Pavla Kohouta se jeví jako „[...] *bezprecedentní od operací stalinistického období v 50. letech.*“³⁶⁰ Paralela mezi zásahy proti signatářům a érou 50. let v Československu se objevuje v článcích ještě několikrát.³⁶¹ Deník kupříkladu cituje dopis Josefy Slánské (vdovy po jedné z nejslavnějších obětí vykonstruovaných procesů), určený Gustávu Husákovi, ve kterém píše, že stejně jako v 50. letech, je nyní možné „[...] *odsoudit kohokoliv za cokoliv*

³⁵⁶ Článek ze 14. 1. 1977. " *Rude Pravo " accuse les animateurs de Charte 77 de préparer une " contre-révolution "*. [online], [citováno dne 15. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵⁷ Článek z 18. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie des animateurs de la Charte 77 seraient poursuivis pour " contacts indésirables avec l'étranger "*. [online], [citováno dne 13. 5. 2021]. ; Článek z 10. 2. 1977. *M. Honecker souhaite renforcer la coopération entre les services de sécurité.* [online], [citováno dne 13. 5. 2021], Oba dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁵⁸ Byl to pátek 4. února 1977. Pozn. aut.

³⁵⁹ « *Les autorités continuent à donner une ample publicité au soutien accordé par les artistes et écrivains officiels à un " contre-manifeste " adopté il y a une dizaine de jours par les unions culturelles. Vendredi 3 février, ce sont les artistes " pop " autorisés à se produire et les chanteurs de variétés qui ont endossé cette prise de position, au cours d'un meeting dirigé par deux vedettes de la chanson, Mme Eva Pilarova et M. Karel Gott.* » Článek ze 7. 2. 1977. *Une liste de 208 nouveaux signataires de la Charte 77 est diffusée à Prague.* [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶⁰ « [...] *sans précédent depuis les opérations de la période stalinienne dans les années 50.* » Článek ze 25. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie Les animateurs de Charte 77 dénoncent les mesures discriminatoires dans l'enseignement.* [online], [citováno dne 16. 5. 2021], Dostupné z

³⁶¹ Kupř. článek z 22. 8. 1978. " *Des millions de gens connaissent notre action mais beaucoup pensent qu'elle ne sert à rien " déclare M. Jaroslav Sabata, porte-parole de la Charte 77.* [online], [citováno dne 16. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

[...]“³⁶² Protože novináři *Le Mondu* nepokládají za nezbytné daný kontext přibližovat (nebo jej popisují jen velmi stručně) můžeme soudit, že se jednalo o téma ve francouzské společnosti stále živé.

V polovině března 1977 deníkem rezonuje úmrtí Jana Patočky. Dva nekrology, jejichž autory jsou Manuel Lucbert a Paul Ricœur, nesou titulky *Síla charakteru*³⁶³ a *Jan Patočka, filosof-odbojář*.³⁶⁴ Právě na této, ve Francii již dříve známé osobnosti, je demonstrována krutost režimu, který se neštítí doopravdy ničeho: „*Ani na nemocničním lůžku jej jeho pronásledovatelé nenechali v klidu: ignorovali rady lékařů a vrátili se jej několikrát vyslychat. [...] Jeho rodina a přátelé s ním naproti tomu během jeho hospitalizace nemohli přijít do styku.*“³⁶⁵ Nicméně přesto není novináři jeho skon uveden v přímém kauzálním vztahu s výslechy a obtěžováním agentů StB, ačkoliv je naznačeno, že jistě přispěly k podlomení jeho sil.³⁶⁶ Filozofové Paul Ricœur a Alain Finkielkraut však výslovně tvrdí, že Jan Patočka „[...] podlehl [...] následkům infarktu vyvolaného jeho výslechem“³⁶⁷ a že byl „[...] doslova usmrčen státní mocí.“³⁶⁸

Poté celkový zájem *Le Mondu* o Chartu 77 mírně upadá; je oživen až v říjnu roku 1977 prvním velkým soudním procesem s chartisty, konkrétněji s Václavem Havlem, Jiřím Ledererem, Františkem Pavlíčkem a Otou Ornestem (poslední jmenovaný iniciativu nepodepsal, ale byl k procesu přiřčen). Deník hodnotí postoj komunistického režimu slovy: „*Trestní řízení zahájené proti obhájčům lidských práv v době, kdy se koná v Bělehradě druhá schůzka o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, ukazuje, jak málo*

³⁶² Článek z 20. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie quatre opposants accusés d'activités criminelles sérieuses " sont arrêtés.* [online], [citováno dne 16. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶³ Článek z 15. 3. 1977. *La force du caractère.* [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶⁴ Článek z 19. 3. 1977. *Jan Patočka, le philosophe-résistant.* [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶⁵ « *Même sur son lit d'hôpital, ses persécuteurs ne le laissèrent pas en paix : passant outre à l'avis des médecins, ils revinrent le questionner à plusieurs reprises. [...] En revanche, sa famille et ses amis ne purent pas entrer en contact avec lui pendant son hospitalisation.* » Článek z 15. 3. 1977. *La mort de Jan Patočka.* [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶⁶ *Tamtéž.*

³⁶⁷ « *[...] succomba [...] aux suites d'une crise cardiaque provoquée par son interrogatoire.* » Článek z 15. 1. 1982. *Jan Patočka, grand penseur de Prague.* [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁶⁸ « *[...] littéralement mis à mort par le pouvoir.* » Článek z 19. 3. 1977. *Jan Patočka, le philosophe-résistant.* [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

pozornosti československá moc věnuje atmosféře relativního uvolňování [...]. Uzavřená v logice represí se československá vláda zdá být necitlivá vůči všem protestům.“³⁶⁹

Právě soudní procesy přitahují největší pozornost *Le Mondu* i v následujících letech. Po procesu s Jaroslavem Šabatou³⁷⁰ je to zejména zásah proti VONS,³⁷¹ a dále pak proces s Rudolfem Battěkem³⁷² či s Ladislavem Lisem.³⁷³ Takto je shrnuji zcela záměrně, neboť jsou deníkem hodnoceny velmi podobně – ač jsou chartisté formálně obviňováni (nejčastěji) z „podvracení republiky“³⁷⁴ se jedná o procesy politické,³⁷⁵ jejichž rozsudky jsou rozhodnuty předem.³⁷⁶ Dále deník velmi často zmiňuje skutečnost, že do soudní síně má přístup jen malý počet rodinných příslušníků, zplnomocněným zahraničním novinářům, pověřeným pozorovatelům či ostatním chartistům není umožněno se přelíčení zúčastnit.³⁷⁷

Mimo procesy pak perzekuci signatářů v následujících letech připomínají jen velmi stručné zprávy, mající téměř totožnou formu. *Le Monde* vždy uvádí jméno konkrétní osoby, skutečnost, že je signatářem Charty 77 a následně její údajné provinění a postih.³⁷⁸ V těchto krátkých člancích již není reflektován komunistický režim a většinou z nich nelze odhadnout ani postoj novinářů *Le Mondu*. Kvůli formální stránce i obsahu těchto zpráv jsem se

³⁶⁹ « Les procédures pénales engagées contre les défenseurs des droits de l'homme, au moment où se tient à Belgrade la deuxième réunion sur la sécurité et la coopération en Europe, montrent le peu de cas fait par les autorités tchécoslovaques du climat de relative détente [...]. Enfermé dans la logique de la répression, le gouvernement tchécoslovaque paraît insensible à toutes les protestations. » Článek z 10. 10. 1977. *Un nouveau procès politique s'ouvrira le 17 octobre*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷⁰ Kupř. článek z 9. 1. 1979. *M. Sabata sera jugé pour " injures grossières " le 11 janvier*. [online], [citováno dne 30. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷¹ Kupř. článek z 30. 6. 1979. *Le procès des dix opposants récemment arrêtés pourrait s'ouvrir début août*. [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷² Kupř. článek z 30. 7. 1981. *Tchécoslovaquie. M. Rudolf Batték a été condamné à sept ans et demi de prison*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷³ Kupř. článek ze 14. 5. 1984. *Ladislav Lis de nouveau arrêté*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷⁴ Článek z 19. 10. 1977. *M. Ornest est condamné à trois ans et demi de prison et M. Lederer à trois ans*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷⁵ Článek z 19. 10. 1977. *Deux poids, deux mesures*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷⁶ Článek z 27. 10. 1979. *Des accusations non fondées, un climat de calomnie*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

³⁷⁷ Článek z 19. 10. 1977. *M. Ornest est condamné à trois ans et demi de prison et M. Lederer à trois ans*.

³⁷⁸ Kupř. článek z 12. 1. 1983. *Tchécoslovaquie*. [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

domnívala, že se jedná o převzatá sdělení VONS, uveřejňovaná v samizdatovém časopise *Infoch*. Jejich porovnáním se mi však tuto domněnku nepodařilo spolehlivě potvrdit.³⁷⁹

³⁷⁹ Informace o Chartě 77. [online], [citováno dne 15. 6. 2021], Dostupné z <https://www.vons.cz/informace-o-charte-77>.

Závěr

Tato bakalářská práce sestává ze tří hlavních celků, rozčleněných do dalších podkapitol. První část se věnuje Chartě 77 v období let 1977–1986. Zrod této občanské iniciativy umožnila příznivá zahraničně-politická situace, v níž zejména státy tehdejšího Západu ve znamení politiky détente silně akcentovaly lidskoprávní problematiku. Zcela bezprostředním podnětem vedoucím ke spojení názorově odlišných opozičních proudů byl poté tzv. proces se skupinou The Plastic People of the Universe. Díky skutečnosti, že se Charta 77 již ve svém úvodním *Prohlášení* dovolávala dodržování lidských a občanských práv, si získala mezinárodní renomé. Tento požadavek byl ovšem v rámci totalitního komunistického režimu veskrze politický a především z tohoto důvodu vyvolal nenávistnou reakci státní moci. Ta proti Chartě 77 vedla jednak dehonestáční mediální kampaň, jednak proti jejím signatářům zasahovala přímo. Tyto represe, byť částečně tlumené bouřlivými ohlasy zemí západního bloku, měly na chod hnutí téměř ničující vliv. Ač se mu zdařilo je přestát, zůstávalo mezi léty 1977 a 1986 velmi izolované od společnosti. Nejpodstatnějším faktorem této izolovanosti Charty 77 byly samotné pilíře normalizačního, „post-totalitního“ systému, kdy řadové obyvatelstvo, výměnou za materiální jistoty, rezignovalo na jakoukoliv politickou angažovanost.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na historii deníku *Le Monde* od roku 1944, kdy je založen, po polovinu 80. let. Následně se zabývám komunikační sítí, jež významně přispěla ke zprostředkovávání informací o Chartě 77 ve Francii.

Le Monde se rodí v návaznosti na požadavek na vytvoření nestranných francouzských novin. Poté, co počátkem 50. let překlene vnitřní krizi, si získává velmi dobrou pověst. Ustanovení Páté republiky pak zahajuje období ohromného rozkvětu deníku, jemuž vlivem příznivé demografické i ekonomické situace významně přibývají čtenáři. Příznačným jevem tohoto období je transformace tisku v masový průmysl. Po polovině 70. let však periodikum zaznamenává pokles finanční výnosnosti, nadto se musí vypořádat s vnitřní krizí v rámci redakce a čelit poklesu oblíbenosti novin coby média. Tuto krizi se mu podaří plně zažehnat až ve druhé polovině 90. let.

O Chartě 77, která svým vznikem podnítila velký zájem západní veřejnosti, ve Francii kolují informace především prostřednictvím tří skupin. Jedná se o novináře, výbory

založené na podporu iniciativy a zástupce československého exilu. Poslední jmenovaní v tomto pomyslném trojúhelníku figurují coby mluvčí Charty 77, kteří mohou podat nejpřesnější obraz o dění v Československu. Počátkem 80. let se však aktivity těchto uskupení vyčerpávají.

V deníku *Le Monde* je Charta 77 interpretována prostřednictvím tří hlavních rovin. Přihlášeni se k „helsinskému příběhu“ si iniciativa zajišťuje mezinárodní věhlas a její základní definicí se stává obrana lidských a občanských práv. Zároveň jsou do ní zpočátku vkládány velké naděje, spojené s úvahami o novém obrodném procesu v Československu. Nejvíce reflektovanou rovinou však zůstává perzekuce jejích signatářů. Režim je v jejím rámci vykreslen jako neschopný čelit iniciativě politicky, proto se uchyluje k nejrůznějším formám represe. Na konkrétních příkladech je dále charakterizován jako neobyčejně krutý – objevují se i reminiscence na politické procesy 50. let. Na jednu stranu deník podává obraz o chartistech coby o nevinných obětech státní moci, přesto si však ve většině případů zachovává svou pověstnou objektivitu. Signatářům Charty 77 výslovně straní pouze přizvání zástupci českého exilu či členové některého z výborů na podporu iniciativy.

Zmínky o Chartě se nejvíce objevují záhy po jejím vzniku a na vysokém počtu se drží až do konce roku 1979. Roku 1977 tuto tendenci zapřičiňují již zmíněné ohromné naděje, jež hnutí vyvolalo a dále skutečnost, že se z pohledu francouzských novinářů jedná o první významnou událost v Československu od invaze vojsk Varšavské smlouvy. Připomínání výročí 21. srpna 1968 pak představuje v článcích jediné téma, vedle kterého se zmínky o Chartě 77 v průběhu uvedených let objevují s periodickou pravidelností. Roku 1979 pak přitahuje pozornost *Le Mondu* především proces se členy VONS. V následujících letech však zájem deníku o hnutí velmi rychle opadá; z velké části se omezuje jen na ony stručné zprávy informující o zásazích státní moci proti chartistům. Za tímto poklesem počtu článků stojí jednak skutečnost, že iniciativa do ní vložené naděje nesplnila. Na tomto místě je však třeba říci, že novináři nevzali v potaz povahu normalizačního režimu konce 70. let, v němž by „druhé pražské jaro“ vzniknout jednoduše nemohlo. Jednak se pozornost deníku přirozeně obracela směrem k novým událostem mezinárodního významu.

Jak již bylo řečeno, Chartu 77 v očích *Le Mondu* nejlépe charakterizuje její základní úloha, spočívající v obraně lidských a občanských práv. Kolem poloviny 80. let však i tento

deník začíná čím dál více používat zavádějící označení „disent“, které na jeho vlastních stranách signatáři Charty 77 dříve výslovně odmítali.

Přes veškerá zmíněná zjednodušení však *Le Monde* v necelých pěti stech zmíenkách v období deseti let podával o Chartě 77 obraz velmi podrobný a mohl se tudíž nepřímou podílet na tom, že v rámci komunistického režimu přetrvala.

Seznam použitých informačních zdrojů

Primární prameny³⁸⁰

Le Monde 1977

Článek ze 7. 1. 1977. *En signant la " Charte 77 " une centaine de personnalités réclament la garantie des exercices des droits fondamentaux.*

Článek z 8. 1. 1977. *Des intellectuels tchécoslovaques ont été arrêtés.*

Článek z 10. 1. 1977. *La police interpelle des opposants. Dans plusieurs pays communistes européens, les autorités réagissent contre les contestataires qui, invoquant généralement l'acte final d'Helsinki, exigent le respect des droits de l'homme.*

Článek z 11. 1. 1977. *La police interpelle plusieurs animateurs du mouvement Charte 77.*

Článek z 12. 1. 1977. *Les animateurs de Charte 77 ont la conviction que la police essaye de les impliquer dans des affaires d'espionnage.*

Článek z 13. 1. 1977. *Les porte-parole de " Charte 77 " entendent poursuivre leur lutte sans chercher la confrontation avec le pouvoir.*

Článek z 14. 1. 1977. *" Rude Pravo " accuse les animateurs de Charte 77 de préparer une " contre-révolution ".*

Článek z 14. 1. 1977. *Des communistes italiens estiment que la tension actuelle a pour cause l'intervention militaire de 1968.*

Článek z 15. 1. 1977. *Selon les " Izvestia " les signataires de Charte 77 appartiennent à la " racaille contre-révolutionnaire ".*

Článek ze 17. 1. 1977. *Signataires de Charte 77. Le journaliste Jiri Lederer et l'écrivain Vaclav Havel ont été arrêtés.*

Článek z 18. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie des animateurs de Charte 77 seraient poursuivis pour " contacts indésirables avec l'étranger ".*

Článek z 20. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie quatre opposants accusés d'" activités criminelles sérieuses " sont arrêtés.*

Článek z 21. 1. 1977. *Plusieurs signataires de la Charte 77 perdent leur emploi.*

Článek z 25. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie les animateurs de Charte 77 dénoncent les mesures discriminatoires dans l'enseignement.*

³⁸⁰ Všechny jsou dostupné z <https://www.lemonde.fr/recherche/>.

Článek z 25. 1. 1977. *La télévision tchécoslovaque accuse des diplomates britanniques d'avoir monté un réseau d'espionnage.*

Článek z 26. 1. 1977. *Le comportement des autorités préoccupe sérieusement le P.C.F.*

Článek z 27. 1. 1977. *Autriche.*

Článek z 27. 1. 1977. *Malgré un avertissement du parquet M. Sakharov est décidé à poursuivre ses activités.*

Článek z 28. 1. 1977. *Les Soviétiques ont semé dans leur camp les germes de la contestation.*

Článek z 29. 1. 1977. *En Tchécoslovaquie les autorités semblent vouloir expulser plusieurs signataires de la Charte 77.*

Článek z 29. 1. 1977. *Diplomatie et droits de l'homme.*

Článek z 29. 1. 1977. *Washington s'inquiète du sort des contestataires en Europe de L'Est.*

Článek z 31. 1. 1977. *L'ambassadeur d'Union soviétique à Washington a fait une intervention auprès de M. Cyrus Vance.*

Článek z 1. 2. 1977. *Tchécoslovaquie MM. Hajek et Patocka sont convoqués chez le procureur.*

Článek z 2. 2. 1977. *Les autorités affirment qu'elles ne banniront pas les signataires de la Charte 77.*

Článek z 3. 2. 1977. *Le gouvernement britannique proteste auprès de l'ambassadeur de Tchécoslovaquie contre la persécution des signataires de la Charte 77.*

Článek z 4. 2. 1977. *En Tchécoslovaquie une pause dans la propagande contre les signataires de la Charte 77 ?*

Článek z 4. 2. 1977. *Moscou s'irrite de l'intérêt porté au problème des droits.*

Článek z 7. 2. 1977. *Une liste de 208 nouveaux signataires de la Charte 77 est diffusée à Prague.*

Článek z 8. 2. 1977. *Des conservateurs de musée et des photographes protestent contre le licenciement d'un de leurs collègues tchécoslovaques.*

Článek z 9. 2. 1977. *Les marxistes qui ont signé la Charte 77 veulent un approfondissement du système socialiste déclare M. Jiri Hajek.*

Článek z 10. 2. 1977. *M. Honecker souhaite renforcer la coopération entre les services de sécurité.*

Článek z 10. 2. 1977. *Un texte de M. Jan Patočka, porte-parole de la Charte 77 " Les États doivent se placer sous la souveraineté du sentiment moral ".*

Článek z 10. 2. 1977. *MM. Berlinguer, Carrillo et Marchais condamneraient les répressions.*

Článek z 11. 2. 1977. *La déclaration de M. Jan Patočka.*

Článek z 11. 2. 1977. *Tchécoslovaquie M. Dubcek serait solidaire des signataires de la Charte 77.*

Článek z 11. 2. 1977. *Envoyée de Bucarest une lettre ouverte de l'écrivain roumain Paul Goma.*

Článek z 14. 2. 1977. *L'offensive contre les opposants va se poursuivre indique la " Pravda ".*

Článek z 15. 2. 1977. *" Rude Pravo " reprend ses attaques contre M. Dubcek.*

Článek z 16. 2. 1977. *Le président du groupe soviétique d'Amnesty International reçoit un " dernier avertissement " de la police.*

Článek z 18. 2. 1977. *Une dirigeante du P.C.F. dénonce l'absence de libertés dans les pays de l'Est.*

Článek z 19. 2. 1977. *En Tchécoslovaquie des pressions sont exercées sur des personnes qui refusent de participer à la campagne contre la " Charte 77 ".*

Článek z 19. 2. 1977. *En Roumanie M. Ceausescu s'en prend à ceux qui " trahissent leur pays ".*

Článek z 21. 2. 1977. *Il n'y aurait pas eu d'arrestations en Roumanie.*

Článek z 21. 2. 1977. *Le ton monte entre Moscou et Washington. M. Brejnev confirme sa visite en France. L'ébranlement européen.*

Článek z 23. 2. 1977. *La Maison Blanche confirme que M. Carter recevra M. Boukovski.*

Článek z 28. 2. 1977. *La procession des maudits.*

Článek z 1. 3. 1977. *La revue " Douga " est critiquée pour avoir publié un reportage favorable aux opposants tchécoslovaques.*

Článek z 2. 3. 1977. *En visite en Tchécoslovaquie le ministre néerlandais des affaires étrangères s'entretient avec l'un des porte-parole de la Charte 77.*

Článek z 3. 3. 1977. *Notre engagement de soutenir les droits de l'homme est permanent déclare M. Carter en recevant M. Boukovski.*

Článek ze 4. 3. 1977. *M. Husak a refusé de recevoir le ministre néerlandais des affaires étrangères qui avait rencontré un " dissident ".*

Článek z 5. 3. 1977. *Les autorités multiplient les pressions contre les signataires de la Charte 77.*

Článek z 9. 3. 1977. *M. Elleinstein (P.C.F.) : la perspective d'un socialisme démocratique en France inquiète l'U.R.S.S.*

Článek z 11. 3. 1977. *Les autorités tchécoslovaques seraient décidées à expulser certains signataires de la Charte 77.*

Článek z 12. 3. 1977. *La presse accuse M. Vaclav Havel d'avoir touché des fonds d'" agences d'espionnage " occidentales.*

Článek z 14. 3. 1977. *M. Patocka a été victime d'une hémorragie cérébrale.*

Článek z 15. 3. 1977. *La mort de Jan Patocka. De nouvelles perquisitions ont lieu chez les signataires de la Charte 77.*

Článek z 15. 3. 1977. *La force du caractère.*

Článek z 16. 3. 1977. *Les responsables de la Charte 77 émettent de nouvelles critiques.*

Článek z 17. 3. 1977. *Les signataires de la " Charte 77 " adressent un nouveau document aux autorités.*

Článek z 17. 3. 1977. *Les Hongrois sourient d'eux-mêmes aujourd'hui.*

Článek z 18. 3. 1977. *Sécrétaire du Comité central M. Katouchev est nommé vice-président du conseil.*

Článek z 18. 3. 1977. *Près d'un millier de personnes ont assisté à Prague aux obsèques de Jan Patocka.*

Článek z 19. 3. 1977. *En Roumanie M. Goma dénonce les internements psychiatriques de contestataires.*

Článek z 19. 3. 1977. *Jan Patocka, le philosophe-résistant.*

Článek z 19. 3. 1977. *Onze anciens membres du comité central du parti tchécoslovaque lancent un appel aux P.C. européens.*

Článek z 19. 3. 1977. *Qui connaît Ben Chavis ?*

Článek z 21. 3. 1977. *Arrestation à Prague du psychologue Jiri Nemeč.*

Článek z 26. 3. 1977. *Après la mort de Jean Patocka.*

Článek z 28. 3. 1977. *Les évêques catholiques de Slovaquie ont refusé de prendre position contre la Charte 77.*

Článek z 28. 3. 1977. *Une pièce d'un porte-parole de la Charte 77 sera présentée à Paris.*

Článek z 28. 3. 1977. *Pour la première fois depuis 1973 l'écrivain contestataire Paul Goma publie un article dans un journal de Bucarest.*

Článek z 1. 4. 1977. *Les autorités sévissent à nouveau contre les défenseurs des droits de l'homme.*

Článek z 1. 4. 1977. *M. Vasil Bilak estime que les eurocommunistes sont des " traîtres ".*

Článek z 11. 4. 1977. *Les journalistes étrangers doivent éviter tout contact avec les éléments " antisocialistes ".*

Článek z 16. 4. 1977. *Prague proteste contre le rassemblement à Vienne de 300 000 Allemands des Sudètes.*

Článek z 16. 4. 1977. *La campagne de " reprise en main "se durcit.*

Článek z 16. 4. 1977. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 27. 4. 1977. *Selon un tribunal du travail signer la Charte 77 équivaut à menacer la sécurité de l'État.*

Článek z 4. 5. 1977. *Au congrès des écrivains slovaques Mme Ponicka prend la défense de ses confrères réduits au silence.*

Článek z 9. 5. 1977. *Dans un nouveau document les signataires de la Charte 77 invitent les autorités à cesser leur campagne contre les dissidents.*

Článek z 11. 5. 1977. *Accusés d'avoir voulu porter préjudice aux intérêts du pays MM. Michnik, Kuron et Lipski sont inculpés. Un appel à la gauche occidentale.*

Článek z 14. 5. 1977. *Le porte-parole de la Charte 77 reçoit un " dernier avertissement " de la police.*

Článek z 18. 5. 1977. *L'écrivain Vaclav Havel serait inculpé d'" atteinte aux intérêts de la République ".*

Článek z 21. 5. 1977. *L'écrivain Vaclav Havel est mis en liberté provisoire.*

Článek z 23. 5. 1977. *M. Vaclav Havel aurait promis de " s'abstenir de toute activité punissable ".*

Článek z 25. 5. 1977. *Tchécoslovaquie M. Havel affirme qu'il ne reviendra jamais sur sa signature de la Charte 77.*

Článek z 28. 5. 1977. *Arrestations en Pologne.*

Článek z 4. 6. 1977. *Cinq cardinaux seront élevés à la pourpre.*

Článek z 9. 6. 1977. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 10. 6. 1977. *Tigris devant la défaite des révisionnistes.*

Článek z 15. 6. 1977. *Dirigeant du parti communiste en 1968 M. Mlynar s'est installé à Vienne.*

Článek z 16. 6. 1977. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 17. 6. 1977. *Il ne suffit pas d'évoquer les particularités de l'Europe de l'Est pour expliquer ce qui s'est passé à Prague nous déclare M. Mlynar, ancien dirigeant du P.C.T.*

Článek z 22. 6. 1977. *Les publications de la Documentation française.*

Článek z 25. 6. 1977. *Le B.I.T. va faire une enquête sur la situation des signataires de la Charte 77.*

Článek z 6. 7. 1977. *M. Alexandre Guinzbourg est inculpé de propagande antisoviétique.*

Článek z 13. 7. 1977. *La Charte 77 dénonce l'interdiction de quatre cents écrivains.*

Článek z 21. 7. 1977. *La surface lisse de la photo.*

Článek z 28. 7. 1977. *Les périls d'un compagnonnage.*

Článek z 13. 8. 1977. *" L'Aveu ", version 1977.*

Článek z 22. 8. 1977. *La résistance à la " Normalisation ".*

Článek z 23. 8. 1977. *Soixante-dix personnalités lancent un appel en faveur des victimes de la répression.*

Článek z 27. 9. 1977. *Deux militants de la Charte 77 sont jugés pour " subversion ".*

Článek z 30. 9. 1977. *Deux militants de la Charte 77 sont condamnés à trois ans et demi de prison.*

Článek z 7. 10. 1977. *MM. Pierre Daix et Zdenek Mlynar présentent un Livre blanc sur la Tchécoslovaquie.*

Článek z 10. 10. 1977. *Un nouveau procès politique s'ouvrira le 17 octobre.*

Článek z 15. 10. 1977. *Norvège.* Článek z 15. 10. 1977. *" Pauvre assassin ", de Pavel Kohout.*

Článek z 18. 10. 1977. *Le visa rentrée est refusé à renvoyé de " l'Humanité " Tchécoslovaquie. Trois jours d'audience.*

Článek z 18. 10. 1977. *Une vive réaction de " l'Humanité ".*

Článek z 18. 10. 1977. *Les protestations.*

Článek z 19. 10. 1977. *M. Ornest est condamné à trois ans et demi de prison et M. Lederer à trois ans.*

Článek z 19. 10. 1977. *Deux poids, deux mesures.*

Článek z 20. 10. 1977. *Les condamnations de contestataires à Prague font l'objet de commentaires sévères en Occident.*

Článek z 20. 10. 1977. *" L'Humanité " : que l'on ne compte pas sur nous pour cautionner un déni de justice.*

Článek z 20. 10. 1977. *Un procès d'opinion à Prague.*

Článek z 21. 10. 1977. *M. Hajek : le pouvoir reconnaît maintenant que la Charte 77 est " à la limite de la limite de la légalité ".*

Článek z 21. 10. 1977. *M. Séguy a-t-il refusé une décoration soviétique !*

Článek z 29. 10. 1977. *Le dossier Paul Goma L'écrivain face au socialisme du silence.*

Článek z 1. 11. 1977. *M. Chtcharanski pourrait être jugé après les fêtes commémoratives de la révolution Les autorités continuent de harceler les contestataires.*

Článek z 9. 11. 1977. *" Pauvre Assassin ", de Pavel Kohout.*

Článek z 10. 11. 1977. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 12. 11. 1977. *Le général Grigorenko est autorisé à se rendre aux États-Unis.*

Článek z 14. 11. 1977. *Dans une lettre au Parlement les porte-parole de la Charte 77 estiment que le procès de Prague " a nui au prestige du pays à l'étranger ".*

Článek z 22. 11. 1977. *L'écrivain roumain Paul Goma est arrivé à Paris.*

Článek z 25. 11. 1977. *M. Strougal a démenti l'arrestation de " simples signataires " de la Charte 77.*

Článek z 2. 12. 1977. *Meeting à la mutualité.*

Článek z 10. 12. 1977. *Le double dissentiment.*

Článek z 26. 12. 1977. *Les autorités laissent entendre que des opposants préparent une action terroriste.*

Le Monde 1978

Článek z 2. 1. 1978. *LES ÉVÉNEMENTS DE 1977.*

Článek z 2. 1. 1978. *La lancée et la percée.*

Článek z 7. 1. 1978. *Le pouvoir et la vérité.*

Článek z 7. 1. 1978. *Il y a dix ans, le " printemps " commençait à Prague L'ère de l'immobilisme pourrait prendre fin.*

Článek z 9. 1. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 10. 1. 1978. *UN TÉMOIGNAGE DE M. JIRI HAJEK.*

Článek z 10. 1. 1978. *La sécurité des journalistes doit être garantie d'urgence par une convention internationale affirme l'Institut international de la presse.*

Článek z 13. 1. 1978. *Pavel Kohout lauréat du Prix d'État autrichien.*

Článek z 21. 1. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 25. 1. 1978. *UN COLLOQUE À BRUXELLES Des dissidents de l'Est ont plaidé pour un socialisme démocratique.*

Článek z 30. 1. 1978. *M. CARRILLO A REÇU À MADRID D'ANCIENS DIRIGEANTS DU " PRINTEMPS DE PRAGUE ".*

Článek z 1. 2. 1978. *AU COMITÉ DES DROITS DE L'HOMME DES NATIONS UNIES Le représentant de Prague a présenté un tableau idyllique de la situation dans son pays.*

Článek z 2. 2. 1978. *L'écrivain Vaclav Havel serait inculpé pour trouble de l'ordre public.*

Článek z 7. 2. 1978. *Le printemps de Prague.*

Článek z 8. 2. 1978. *Un ouvrier témoigne de l'utilisation dans son pays de la psychiatrie à des fins politiques.*

Článek z 1. 3. 1978. *Un colloque des vainqueurs et des vaincus du "coup de Prague".*

Článek z 2. 3. 1978. *Tchécoslovaquie Une curieuse affaire.*

Článek z 25. 3. 1978. *Plusieurs personnes ont été condamnées pour avoir diffusé la Charte 77.*

Článek z 6. 4. 1978. *En raison de son état de santé M. JIRI HAJEK RENONCERAIT À ÊTRE LE PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77.*

Článek z 6. 4. 1978. *Un groupe de personnalités françaises dénonce la " démission collective des gouvernements " lors de la conférence de Belgrade.*

Článek z 8. 4. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 20. 4. 1978. *Les syndicats français répondent à l'appel de solidarité lancé par des travailleurs des pays de l'Est.*

Článek z 21. 4. 1978. *Le maître livre de Josef Skvorecky.*

Článek z 26. 4. 1978. *La C.G.T. a rencontré des porte-parole de la Charte 77.*

Článek z 3. 5. 1978. *UN SECRÉTAIRE DE LA C.G.T. REND COMPTE DE SON ENTRETIEN AVEC DES REPRÉSENTANTS DE LA CHARTE 77.*

Článek z 5. 5. 1978. *LA C.G.T. CONDAMNE LES SANCTIONS PROFESSIONNELLES POUR OPINIONS POLITIQUES PRISES EN TCHÉCOSLOVAQUIE.*

Článek z 13. 5. 1978. *Un nouveau spectre hante l'Europe...*

Článek z 16. 5. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 18. 5. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 27. 5. 1978. *AVANT LA VISITE DE M. BREJNEV À PRAGUE La presse attaque vivement M. Alexandre Dubcek.*

Článek z 29. 5. 1978. *M. SABATA, PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77 SERAIT ASSIGNÉ À RÉSIDENCE À SON DOMICILE.*

Článek z 31. 5. 1978. *Le fils de Slansky dénonce les brutalités et les objectifs politiques de la police.*

Článek z 1. 6. 1978. *AVANT L'ARRIVÉE DE M. BREJNEV Des militants et sympathisants de la Charte 77 ont été arrêtés*

Článek z 2. 6. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 14. 6. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 8. 7. 1978. *UN SPECTACLE DE L'ARMÉE TCHÉCOSLOVAQUE EST PERTURBÉ À TOULOUSE.*

Článek z 8. 8. 1978. *À L'APPROCHE DU 10e ANNIVERSAIRE DE L'INVASION " NOUS SAVONS COMMENT... "*

Článek z 8. 8. 1978. *À L'APPROCHE DU 10e ANNIVERSAIRE DE L'INVASION Le mouvement Charte 77 réclame la fin du stationnement " temporaire " des troupes soviétiques.*

Článek z 8. 8. 1978. *Un rendez-vous manqué.*

Článek z 11. 8. 1978. *L'U.R.S.S. avait la certitude que les États-Unis ne réagiraient pas à l'invasion de la Tchécoslovaquie.*

Článek z 18. 8. 1978. *Quand on s'aime, c'est toujours le printemps.*

Článek z 19. 8. 1978. *Les événements de Prague ont favorisé le mouvement pour les droits de l'homme nous déclare M. Sakharov.*

Článek z 19. 8. 1978. *La fin des illusions.*

Článek z 21. 8. 1978. *Imposant dispositif policier à Prague pour l'anniversaire de l'intervention soviétique.*

Článek z 21. 8. 1978. *La vengeance érigée en politique.*

Článek z 21. 8. 1978. *La fin de l' " Église du silence ".*

Článek z 22. 8. 1978. *La " Pravda " reproche aux P.C. occidentaux leur " ignorance totale " de la situation.*

Článek z 22. 8. 1978. *" Des millions de gens connaissent notre action mais beaucoup pensent qu'elle ne sert à rien " déclare M. Jaroslav Sabata, porte-parole de la Charte 77.*

Článek z 22. 8. 1978. *" FRANCE NOUVELLE " : la situation n'a pas été normalisée.*

Článek z 23. 8. 1978. *L'Internationale socialiste réclame l'évacuation des troupes étrangères.*

Článek z 26. 8. 1978. *AVANT LES CHAMPIONNATS D'EUROPE Un appel aux concurrents en faveur des droits de l'homme.*

Článek z 28. 8. 1978. *LES HORLOGES DE PRAGUE.*

Článek z 6. 9. 1978. *LE KOR POLONAIS REND PUBLIC UN DOCUMENT DE LA CHARTE 77 TCHÉCOSLOVAQUE.*

Článek z 25. 9. 1978. *DES DISSIDENTS POLONAIS ET TCHÉCOSLOVAQUES VEULENT CRÉER UNE INTERNATIONALE POUR LA DÉFENSE DES DROITS DE L'HOMME.*

Článek z 6. 10. 1978. *M. Sabata, porte-parole de la Charte 77 est inculpé de résistance à la force publique.*

Článek z 11. 10. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 23. 10. 1978. *L'ÉCRIVAIN PAVEL KOHOUT OBTIENT UN VISA D'ÉMIGRATION.*

Článek z 28. 10. 1978. *UNE PROCLAMATION DE LA CHARTE 77 Il faut subordonner le pouvoir au droit.*

Článek z 28. 10. 1978. *Un appel à l'opinion publique mondiale pour l'indépendance et la souveraineté du pays.*

Článek z 31. 10. 1978. *Les autorités critiquent la Première République et son orientation pro-occidentale.*

Článek z 4. 11. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 9. 11. 1978. *La Charte 77 dénonce les " persécutions croissantes " en Tchécoslovaquie.*

Článek z 18. 11. 1978. *Les licenciements pour motifs politiques sont condamnés par le B.I.T.*

Článek z 18. 11. 1978. *Des personnalités demandent à six dirigeants socialistes européens d'intervenir en faveur de M. Sabota.*

Článek z 20. 11. 1978. *Allié " fidèle " ou allié " incommode " ?*

Článek z 25. 11. 1978. *Suède.*

Článek z 28. 11. 1978. *LE FILS DE JAROSLAV SABATA CHERCHE À PARIS L'APPUI DU P.C. ET DU P.S.*

Článek z 30. 11. 1978. *UNE FUITE DANS UNE CENTRALE NUCLÉAIRE TCHÉCOSLOVAQUE AURAIT PROVOQUÉ LA MORT DE DEUX PERSONNES.*

Článek z 1. 12. 1978. *DEUX MILITANTS EXPULSÉS.*

Článek z 1. 12. 1978. *M. Vaclav Sabata veut attirer l'attention de l'opinion en France sur le sort des prisonniers politiques tchécoslovaques.*

Článek z 2. 12. 1978. *Le courant ami de l'Union soviétique.*

Článek z 6. 12. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 13. 12. 1978. *Le porte-parole de la Charte 77 dénonce les mesures d'assignation à résidence prises contre des opposants.*

Článek z 20. 12. 1978. *LA CHARTE 77 DÉNONCE LES DISCRIMINATIONS DONT SONT VICTIMES TROIS CENT MILLE TZIGANES.*

Článek z 22. 12. 1978. *Première tentative de dialogue entre le pouvoir et l'opposition sur les problèmes sociaux et économiques.*

Článek z 27. 12. 1978. *Tchécoslovaquie.*

Le Monde 1979

Článek z 4. 1. 1979. *LES LIBERTÉS CIVIQUES SERONT PROGRESSIVEMENT IMPOSÉES* déclarent les porte-parole de la Charte 77.

Článek z 9. 1. 1979. *M. SABATA SERA JUGÉ POUR " INJURES GROSSIÈRES " LE 11 JANVIER.*

Článek z 11. 1. 1979. *L'AVOCAT DE M. SABATA SERAIT EMPÊCHÉ DE LE DÉFENDRE.*

Článek z 13. 1. 1979. *M. Sabata est condamné à neuf mois de prison à régime sévère.*

Článek z 25. 1. 1979. *La municipalité de gauche de Florence a tenu un colloque sur la dissidence et la démocratie dans les pays de l'Est.*

Článek z 27. 1. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 31. 1. 1979. *L'Internationale des opprimés.*

Článek z 3. 2. 1979. *Reprendre l'initiative.*

Článek z 9. 2. 1979. *La Charte 77 a demandé à la C.G.T. d'intervenir pour l'application des droits syndicaux.*

Článek z 9. 2. 1979. *Une déclaration de M. Pierre Gensous.*

Článek z 16. 2. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 19. 2. 1979. *LA CONDAMNATION DE M. SABATA EST CONFIRMÉE EN APPEL.*

Článek z 6. 3. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 7. 3. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 9. 3. 1979. *UN SOLJENITSYNE ROUMAIN.*

Článek z 13. 3. 1979. *UNE DÉMARCHE EN FAVEUR DE JIRI LEDERER ET JAROSLAV SABATA.*

Článek z 14. 3. 1979. *Le groupe Luttes et Débats diffuse un texte sur les pays de l'Est et le stalinisme.*

Článek z 19. 3. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 22. 3. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 26. 3. 1979. *UNE DÉMARCHE EN FRANCE EN FAVEUR DE LA LIBÉRATION DE M. SABATA PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77.*

Článek z 3. 4. 1979. *M. SABATA POURRAIT ÊTRE MAINTENU EN PRISON APRÈS AVOIR PURGÉ SA PEINE.*

Článek z 7. 4. 1979. *RETARDS ET ACCIDENTS AUSSI...*

Článek z 11. 4. 1979. *Une centaine de militants demandent que le P.C.F. soutienne les luttes pour les droits démocratiques dans les pays de l'Est.*

Článek z 19. 4. 1979. *Un colloque d'émigrés fait le bilan de l'action de la Charte 77.*

Článek z 9. 5. 1979. *Des militants communistes critiques préparent plusieurs initiatives.*

Článek z 10. 5. 1979. *LES AUTORITÉS ONT REFUSÉ SON VISA A L'AVOCAT AUTRICHIEN DE M. SABATA, PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77.*

Článek z 11. 5. 1979. *UN MESSAGE DE LA CHARTE 77.*

Článek z 12. 5. 1979. *Mme PARMELIN : c'est la première fois qu'une opposition interne n'est pas clandestine.*

Článek z 12. 5. 1979. *UNE MANIFESTATION DEVANT L'AMBASSADE DE TCHÉCOSLOVAQUIE À PARIS.*

Článek z 12. 5. 1979. *Le message de la Charte 77 adressé au vingt-troisième congrès.*

Článek z 12. 5. 1979. *M. SABATA RESTERA EN PRISON JUSQU'EN JANVIER 1981.*

Článek z 14. 5. 1979. *L'avocat de M. Sabata est menacé d'une peine de prison ferme.*

Článek z 15. 5. 1979. *M. Marchais renforce son autorité . De nombreuses modifications interviennent au "sommet" du parti.*

Článek z 17. 5. 1979. *Des communistes protestent contre la façon dont " l'Humanité " traite du problème des droits de l'homme dans les pays de l'Est.*

Článek z 23. 5. 1979. *Des militants communistes demandent au P.C.F. de répudier toute attitude " diplomatique " envers les pays de l'Est.*

Článek z 26. 5. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 30. 5. 1979. *Une étude de la Charte 77 dénonce les graves carences de l'économie.*

Článek z 31. 5. 1979. *ARRESTATION DE DIX DÉFENSEURS DES DROITS DE L'HOMME.*

Článek z 1. 6. 1979. *La dénonciation d'un monde menacé.*

Článek z 5. 6. 1979. *Huit activistes de la Charte 77 sont inculpés de " tentative de subversion ".*

Článek z 6. 6. 1979. *TROIS AVOCATS, MEMBRES DU P.C.F., ACCEPTENT D'ASSURER LA DÉFENSE DE Me DANISZ.*

Článek z 8. 6. 1979. *M. JIRI HAJEK ASSURERA " TEMPORAIREMENT " LES FONCTIONS DE PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77.*

Článek z 8. 6. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 11. 6. 1979. *Mme Tominova, porte-parole de la Charte 77 relate les circonstances de son agression.*

Článek z 15. 6. 1979. *Des avocats français protestent contre les atteintes aux droits de la défense.*

Článek z 16. 6. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 23. 6. 1979. *Un ancien dirigeant du " printemps de Prague ", M. Mlynar, annonce que le P.C.F. est décidé à intervenir en faveur du respect des droits de l'homme.*

Článek z 28. 6. 1979. *LES ASSOCIATIONS DE JURISTES FRANÇAIS PRENNENT LA DÉFENSE DE Me DANISZ RADIÉ DU BARREAU DE PRAGUE.*

Článek z 30. 6. 1979. *LE PROCÈS DES DIX OPPOSANTS RÉCEMMENT ARRÊTÉS POURRAIT S'OUVRIR DÉBUT AOUT.*

Článek z 3. 7. 1979. *Une vingtaine de militants communistes demandent au P.C.F. de prendre position publiquement pour le respect des droits démocratiques en Tchécoslovaquie.*

Článek z 4. 7. 1979. *Berlin-Est et Prague durcissent leur attitude à l'égard des contestataires.*

Článek z 6. 7. 1979. *Les familles des inculpés de Prague demandent aux avocats français d'assurer leur défense.*

Článek z 9. 7. 1979. *DEUX CENT CINQUANTE CITOYENS ÉCRIVENT AU CHEF DE L'ÉTAT POUR DEMANDER LA LIBÉRATION DES DÉTENUS POLITIQUES.*

Článek z 20. 7. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 21. 7. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 23. 7. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 27. 7. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 1. 8. 1979. *Les États-Unis expriment leur " sympathie " pour les dix dissidents inculpés. Une avocate française est allée à Prague avec un visa de tourisme.*

Článek z 2. 8. 1979. *Quatre ans après la signature des accords d'Helsinki Les dissidents cherchent à internationaliser leur action.*

Článek z 3. 8. 1979. *Les abus flagrants contre les droits de l'homme ne passent plus inaperçus déclare M. Carter.*

Článek z 7. 8. 1979. *Une onzième personne a été inculpée de "subversion en liaison avec l'étranger".*

Článek z 8. 8. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 21. 8. 1979. *L'instruction de l'affaire des onze " chartistes " est terminée.*

Článek z 21. 8. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 21. 8. 1979. *I. - Le vaste territoire de l'indifférence.*

Článek z 23. 8. 1979. *III. - Un maillon solide du "camp"*.

Článek z 4. 9. 1979. *Un jeune étudiant est interné dans une clinique psychiatrique pour des motifs politiques.*

Článek z 7. 9. 1979. *LE DRAMATURGE HAVEL REFUSE DE QUITTER SA PRISON POUR NEW-YORK TANT QUE SES COÏNCULPÉS RESTERONT DÉTENUS.*

Článek z 8. 9. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 12. 9. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 15. 9. 1979. *PLUSIEURS PRÊTRES ET LAÏCS CATHOLIQUES ARRÊTÉS A PRAGUE.*

Článek z 18. 9. 1979. *Six des personnes interpellées dans les milieux catholiques sont maintenues en détention.*

Článek z 24. 9. 1979. *Prague dans le silence et la brume.*

Článek z 29. 9. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 6. 10. 1979. *Arrestation du sociologue Rudolf Battek.*

Článek z 8. 10. 1979. *REFOULÉ A LA FRONTIÈRE Le dramaturge Pavel Kohout attend des explications du gouvernement de Prague.*

Článek z 9. 10. 1979. *M. GREMETZ REJETTE L'ACCUSATION DE "RECU" PAR RAPPORT AU PROGRAMME COMMUN.*

Článek z 10. 10. 1979. *DES INTELLECTUELS COMMUNISTES VONT ENVOYER une délégation à l'ambassade de Tchécoslovaquie à Paris.*

Článek z 10. 10. 1979. *" L'affaire Kohout " provoque une crise entre Vienne et Prague.*

Článek z 11. 10. 1979. *DES CONTESTATAIRES OBSERVENT SIMULTANÉMENT UNE GRÈVE DE LA FAIM.*

Článek z 15. 10. 1979. *Petr Uhl et cinq autres contestataires seront jugés à partir du 22 octobre.*

Článek z 18. 10. 1979. *II. - Pas de synthèse entre Thomas d'Aquin et Karl Marx.*

Článek z 20. 10. 1979. *M. François-Poncet pourrait ajourner sa visite en Tchécoslovaquie.*

Článek z 23. 10. 1979. *Le procès intenté à six défenseurs des droits de l'homme suscite de nombreuses protestations dans le monde.*

Článek z 24. 10. 1979. *AU PROCÈS DE PRAGUE Le procureur réclame la peine maximale contre trois des inculpés.*

Článek z 25. 10. 1979. *M. Giscard d'Estaing confirme qu'il ira en Chine en 1980.*

Článek z 25. 10. 1979. *Sinistre comédie à Prague.*

Článek z 26. 10. 1979. *UN RECUEIL DE TEXTES DE CHARTISTES.*

Článek z 27. 10. 1979. *La peur est dans le camp de ceux qui veulent réprimer.*

Článek z 27. 10. 1979. *Des accusations non fondées, un climat de calomnie.*

Článek z 31. 10. 1979. *LA CONDAMNATION DE MILITANTS DES DROITS DE L'HOMME*
M. Pelikan estime que le procès de Prague est un épisode de la lutte pour la succession
ouverte à Moscou.

Článek z 1. 11. 1979. *Des Hongrois demandent à M. Kadar d'intervenir pour faire libérer*
les condamnés tchécoslovaques.

Článek z 5. 11. 1979. *SEPT CONTESTATAIRES SOUPÇONNÉS DE " TERRORISME "*
ONT ÉTÉ ARRÊTÉS.

Článek z 6. 11. 1979. *La police continue son enquête sur le " complot terroriste " mais*
relâche cinq des neuf personnes arrêtées.

Článek z 9. 11. 1979. *LA POLICE SOUPÇONNERAIT UN JEUNE COMMUNISTE*
FRANÇAIS DE PARTICIPATION À UN PROJET DE " COMLOT TERRORISTE ".

Článek z 12. 11. 1979. *ÉTRANGER.*

Článek z 13. 11. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 15. 11. 1979. *L'ORGANE DU P.C. TCHÉCOSLOVAQUE S'EN PREND À LA*
MAJEURE PARTIE DE LA PRESSE FRANÇAISE.

Článek z 24. 11. 1979. *Pour mettre en œuvre la nouvelle politique économique Le parti*
s'apprête à rajeunir les cadres du pays.

Článek z 27. 11. 1979. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 5. 12. 1979. *Mort de Frantisek Kriegel qui avait refusé, en 1968, de contresigner*
l'accord sur l'occupation de son pays par l'U.R.S.S.

Článek z 8. 12. 1979. *Un faible d'esprit exécuté pour avoir tenté de franchir la frontière.*

Článek z 19. 12. 1979. *La même conception du socialisme.*

Článek z 21. 12. 1979. *Le procès en appel de six membres du VONS suscite de nombreuses*
protestations.

Článek z 21. 12. 1979. *Me E. GUYOT ET M. JEAN-JACQUES MARIE SONT*
INTERPELLÉS PAR LA POLICE.

Článek z 22. 12. 1979. *Peines confirmées en appel pour six membres du VONS La police veut " garder " Paul Thibaud, rédacteur en chef d'" Esprit " .*

Článek z 31. 12. 1979. *Le pouvoir veut tracer la frontière entre le supportable et l'inacceptable dans la contestation.*

Le Monde 1980

Článek z 1. 1. 1980. *JANVIER.*

Článek z 3. 1. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 8. 1. 1980. *LES INTERNATIONAUX DE STRASBOURG.*

Článek z 15. 1. 1980. *JIRI LEDERER A ÉTÉ LIBÉRÉ.*

Článek z 19. 1. 1980. *" L'Alternative ", une revue qui donne la parole à ceux qui en sont privés.*

Článek z 21. 1. 1980. *LE VONS EST LE PREMIER LAURÉAT DU PRIX JAN-PALACH.*

Článek z 25. 1. 1980. *L'avocat pragois Josef Danisz est jugé pour avoir défendu des militants des droits de l'homme.*

Článek z 25. 1. 1980. *Les réactions se multiplient dans le monde.*

Článek z 26. 1. 1980. *Me JOSEF DANISZ EST CONDAMNÉ A DIX MOIS DE PRISON.*

Článek z 28. 1. 1980. *Libres opinions Borker, Danisz, Sakharov...*

Článek z 8. 2. 1980. *La Charte 77 publie un bilan de ses activités et nomme de nouveaux porte-parole.*

Článek z 23. 2. 1980. *UNE INTERVENTION DE LA CHARTE 77 EN FAVEUR DE Me DANISZ.*

Článek z 21. 3. *LE PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77 EST ARRÊTÉ.*

Článek z 22. 3. 1980. *UN PORTE-PAROLE DE LA CHARTE 77 EST ARRÊTÉ.*

Článek z 24. 3. 1980. *Les autorités veulent rendre l'industrie plus compétitive.*

Článek z 24. 3. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 17. 4. 1980. *L'Assemblée européenne souhaite un "débat d'urgence" sur la crise iranienne.*

Článek z 24. 4. 1980. *Le P.C.F. demande la libération de treize personnes " emprisonnées injustement " dont MM. Chtcharanski et Havel.*

Článek z 26. 4. 1980. *I. - CHOISIR SON CAMP.*

Článek z 30. 4. 1980. *TROIS SIGNATAIRES DE LA CHARTE 77 FONT APPEL À M. MARCHAIS.*

Článek z 10. 5. 1980. *Tchécoslovaquie AMNISTIE POUR LES PEINES DE MOINS D'UN AN DE PRISON OU ASSORTIES D'UN SURSIS.*

Článek z 17. 5. 1980. *LA POLICE CONTRAINT M. JULIUS TOMIN À INTERROMPRE SES CONFÉRENCES DE PHILOSOPHIE.*

Článek z 29. 5. 1980. *NEUF ASSOCIATIONS ORGANISENT UNE SOIRÉE POUR LES PRISONNIERS DE LA CHARTE 77 ET DU VONS.*

Článek z 31. 5. 1980. *TÉMOIGNAGE La nuit de Prague.*

Článek z 9. 6. 1980. *DES DÉLÉGUÉS À LA CONFÉRENCE INTERNATIONALE DU TRAVAIL DEMANDENT À L'U.R.S.S. LA LIBÉRATION DE M. BORISSOV.*

Článek z 20. 6. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 18. 7. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 4. 8. 1980. *Les baladins maudits de Prague.*

Článek z 5. 8. 1980. *M. Tomin, philosophe tchécoslovaque, est autorisé à se rendre en Grande-Bretagne avec sa famille.*

Článek z 22. 8. 1980. *Les chars du pacte de Varsovie entraîent à Prague.*

Článek z 2. 9. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 12. 9. 1980. *LA POLICE A RETENU ET INTERROGÉ DURANT QUARANTE-HUIT HEURES DES PERSONNALITÉS DU " PRINTEMPS DE PRAGUE ".*

Článek z 24. 9. 1980. *Deux ans de prison pour avoir " effleuré " le visage d'un douanier.*

Článek z 6. 10. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 20. 10. 1980. *Tchécoslovaquie Les curieuses méthodes de la police.*

Článek z 22. 10. 1980. *Candidat à une médaille.*

Článek z 23. 10. 1980. *Les autorités continuent à harceler les dissidents.*

Článek z 29. 10. 1980. *LA PEINE DE DEUX ANS DE PRISON CONTRE M. PETRIVY EST CONFIRMÉE EN APPEL.*

Článek z 4. 11. 1980. *Les démocraties populaires voisines aimeraient entourer la Pologne d'un " cordon sanitaire ".*

Článek z 12. 11. 1980. *La capitale des dissidences.*

Článek z 13. 11. 1980. *La dissidence à l'Est.*

Článek z 15. 11. 1980. *La réunion de la C.S.C.E. risque de s'installer pour quelques semaines dans la confrontation Est-Ouest.*

Článek z 26. 11. 1980. *UNE RÉUNION DU " COMITÉ POUR LA DÉFENSE DES LIBERTÉS EN TCHÉCOSLOVAQUIE " M. Lederer : la détente doit être une politique du changement et non un constat du statu quo.*

Článek z 13. 12. 1980. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 17. 12. 1980. *La leçon de morale.*

Článek z 20. 12. 1980. *" Insurrections personnelles ".*

Le Monde 1981

Článek z 7. 1. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 14. 1. 1981. *Qui sert le mieux les travailleurs ?*

Článek z 15. 1. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 30. 1. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 13. 2. 1981. *Le général Jaruzelski propose une trêve de trois mois aux syndicats polonais.*

Článek z 16. 3. 1981. *M. CIBULKA GAGNE SON PROCÈS EN APPEL.*

Článek z 24. 3. 1981. *Le syndicalisme indépendant en Europe de l'Est.*

Článek z 31. 3. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 7. 4. 1981. *Tchécoslovaquie Le seizième congrès du parti communiste s'est ouvert en présence de M. Brejnev.*

Článek z 27. 4. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 30. 4. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 8. 5. 1981. *Tchécoslovaquie DEUX RESSORTISSANTS FRANÇAIS ONT ÉTÉ ARRÊTÉS POUR "ACTIVITÉS SUBVERSIVES GRAVES ".*

Článek z 11. 5. 1981. *Après l'arrestation de deux Français La police multiplie les gardes à vue de militants des droits de l'homme.*

Článek z 12. 5. 1981. *Tchécoslovaquie UNE VINGTAINE DE PERSONNES INCULPÉES POUR " ACTIVITÉS SUBVERSIVES ".*

Článek z 17. 5. 1981. *Tchécoslovaquie L'agence C.T.K. dénonce l'existence d'" un vaste réseau organisé de l'étranger ".*

Článek z 3. 6. 1981. *Tchécoslovaquie L'AFFAIRE DES DEUX FRANÇAIS EXPULSÉS ET SES SUITES Un meeting à la Mutualité contre de nouveaux procès à Prague.*

Článek z 25. 6. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 13. 7. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 17. 7. 1981. *Mme Neiertz intervient en faveur de militants tchécoslovaques des droits de l'homme.*

Článek z 18. 7. 1981. *Tchécoslovaquie Mmes Neiertz et Veil plaident en faveur des prisonniers politiques.*

Článek z 18. 7. 1981. *BIBLIOGRAPHIE " DOUZE FEMMES À PRAGUE " d'Eva Kanturkova.*

Článek z 24. 7. 1981. *La Charte 77 demande à M. Mitterrand d'intervenir en faveur de M. Rudolf Battek.*

Článek z 28. 7. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 29. 7. 1981. *Paris proteste officiellement contre le procès intenté à M. Battek.*

Článek z 30. 7. 1981. *Tchécoslovaquie M. RUDOLF BATTEK A ÉTÉ CONDAMNÉ À SEPT ANS ET DEMI DE PRISON.*

Článek z 1. 10. 1981. *Six personnes, dont deux prêtres, condamnées à des peines allant de dix mois à trois ans de prison.*

Článek z 7. 10. 1981. *LA CHARTE 77 DÉNONCE LA MULTIPLICATION DES ACTES ARBITRAIRES CONTRE LES MILITANTS DES DROITS DE L'HOMME.*

Článek z 19. 11. 1981. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 22. 12. 1981. *Le film des événements.*

Le Monde 1982

Článek z 1. 1. 1982. *Le philosophe Jacques Derrida serait détenu pour " trafic de drogue ".*

Článek z 2. 1. 1982. *Le philosophe Jacques Derrida a été libéré.*

Článek z 6. 1. 1982. *LA POLICE ADRESSE UNE MISE EN GARDE À M. HEJDANEK, ORGANISATEUR DES SÉMINAIRES DE PHILOSOPHIE.*

Článek z 15. 1. 1982. *Jan Patocka, grand penseur de Prague.*

Článek z 1. 2. 1982. *Jacques Derrida sur les traces de la philosophie.*

Článek z 20. 2. 1982. *LE PRIX JAN-PALACH A ÉTÉ DÉCERNÉ AU DRAMATURGE TCHÈQUE VACLAV HAVEL.*

Článek z 13. 5. 1982. *Quand Billy Graham exhorte les Soviétiques à "obéir aux autorités".*

Článek z 2. 6. 1982. *TOUTES LES PERSONNES INTERPELLÉES EN MAI 1981 ONT RECOUVRÉ LEUR LIBERTÉ.*

Článek z 22. 6. 1982. *Le parti communiste tchécoslovaque va recevoir la visite d'une délégation du P.C.F.*

Článek z 23. 8. 1982. *Il y a quatorze ans déjà...*

Článek z 15. 11. 1982. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 22. 11. 1982. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 30. 11. 1982. *Pays-Bas.*

Le Monde 1983

Článek z 6. 1. 1983. *Point de vue La vérité vaincra.*

Článek z 8. 1. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 12. 1. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 19. 1. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 22. 1. 1983. *Crise et répression en Roumanie.*

Článek z 27. 1. 1983. *"Résistances", un magazine contre "toutes les formes d'oppression".*

Článek z 2. 2. 1983. *UN DÉFENSEUR DE LA MINORITÉ HONGROISE PASSE EN JUGEMENT.*

Článek z 5. 2. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 16. 2. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 11. 4. 1983. *Ma prison, mon pays...*

Článek z 6. 5. 1983. *Non-alignement à géométrie variable.*

Článek z 26. 5. 1983. *TÉMOIGNAGE À Prague, 2 et 2 font déjà 7.*

Článek z 23. 6. 1983. *LA RÉUNION DU CONSEIL MONDIAL DE LA PAIX A PRAGUE La police a interpellé de jeunes pacifistes non officiels qui réclamaient "la paix... et la liberté".*

Článek z 24. 6. 1983. *La conférence internationale du travail s'est terminée sur une série d'échecs pour les pays communistes.*

Článek z 27. 6. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 28. 6. 1983. *TÉMOIGNAGE Un territoire de choix pour la répression.*

Článek z 23. 7. 1983. *M. Lis, porte-parole de la Charte 77 condamné à quatorze mois de prison.*

Článek z 5. 8. 1983. *Sur un plateau.*

Článek z 20. 8. 1983. *Tchécoslovaquie Un appel de la Charte 77 au Parlement en faveur du retrait des troupes soviétiques.*

Článek z 24. 8. 1983. *Huit cents personnes réclament le retrait des troupes soviétiques de Tchécoslovaquie.*

Článek z 3. 9. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 15. 9. 1983. *La condamnation de M. Ladislav Lis UNE HISTOIRE ÉTRANGE.*

Článek z 3. 10. 1983. *Les illusions fécondes de Jean-Paul Dollé.*

Článek z 3. 10. 1983. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 8. 10. 1983. *EN EXPRIMANT SA RECONNAISSANCE POUR LE PRIX NOBEL DE LA PAIX M. Lech Walesa évoque le sort des prisonniers politiques.*

Článek z 14. 10. 1983. *La mort de Jiri Lederer Un fondateur de la Charte 77.*

Článek z 1. 11. 1983. *Les socialistes espagnols se sont retirés du congrès de Bourg-en-Bresse.*

Článek z 28. 11. 1983. *ENTRETIEN AVEC L'HISTORIEN BRITANNIQUE EDWARD THOMPSON " La cause des droits de l'homme va de pair avec celle de la paix ".*

Článek z 29. 11. 1983. *La stratégie de Moscou inquiète ses alliés Les représailles soviétiques au déploiement des euromissiles suscitent un profond malaise en Europe de l'Est.*

Článek z 23. 12. 1983. *UN OUVRIER " DISSIDENT " SE VOIT INFLIGER SIX ANS DE PRISON.*

Le Monde 1984

Článek z 6. 1. 1984. *TROIS NOUVEAUX PORTE-PAROLE POUR LA CHARTE 77.*

Článek z 16. 1. 1984. *LE PRIX JAN PALACH AU " BULLETIN D'INFORMATION DE LA CHARTE 77 ".*

Článek z 20. 1. 1984. *Les tribulations des Hajek, père et fils.*

Článek z 13. 2. 1984. *Des champignons vénéneux pour le pouvoir.*

Článek z 15. 2. 1984. *SOLIDARITÉ ET LA CHARTE 77 LANCENT UN APPEL COMMUN AU RESPECT DES DROITS DE L'HOMME EN POLOGNE ET EN TCHÉCOSLOVAQUIE.*

Článek z 24. 2. 1984. *Jiri Kolar, un plasticien des mots.*

Článek z 6. 3. 1984. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 13. 3. 1984. *LA DIFFICILE RENCONTRE DU CODENE ET DE LA CHARTE 77.*

Článek z 14. 3. 1984. *Hongrie.*

Článek z 15. 3. 1984. *DÉCLARATION DE SOUTIEN À UN APPEL DE SOLIDARITÉ ET DE LA CHARTE 77.*

Článek z 14. 5. 1984. *LADISLAV LIS DE NOUVEAU ARRÊTÉ.*

Článek z 16. 5. 1984. *M. Lionel Jospin en campagne : Une redoutable épreuve personnelle.*

Článek z 30. 5. 1984. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 8. 6. 1984. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 14. 7. 1984. *Pologne LE PROCÈS DES QUATRE DIRIGEANTS DU KOR M. ADAM MICHNIK : un contestataire de la première heure.*

Článek z 24. 7. 1984. *Une difficile rencontre entre pacifistes de l'Est et de l'Ouest.*

Článek z 22. 8. 1984. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 27. 8. 1984. *Face à la répression les catholiques retrouvent les habitudes de la clandestinité.*

Článek z 15. 10. 1984. *Éloge d'un poète " inconnu ".*

Článek z 15. 10. 1984. *Un hommage plutôt tiède.*

Článek z 1. 12. 1984. *L'étrange situation d'un prix Nobel de littérature.*

Le Monde 1985

Článek z 8. 1. 1985. *LA " CHARTE 77 " A NOMMÉ TROIS NOUVEAUX PORTE-PAROLE.*

Článek z 19. 1. 1985. *LE PRIX JAN PALACH A ÉTÉ ATTRIBUÉ AU PHILOSOPHE TCHÈQUE LADISLAV HEJDANEK.*

Článek z 9. 3. 1985. *Le bon plaisir de Paul Ricœur.*

Článek z 15. 3. 1985. *Interpellations dans les milieux " dissidents ".*

Článek z 15. 4. 1985. *LA VISITE DE SIR GEOFFREY HOWE A BERLIN-EST, A PRAGUE ET A VARSOVIE La " diplomatie à l'Est " du Foreign Office.*

Článek z 28. 5. 1985. *Pendant la visite du ministre des relations extérieures LES COLLABORATEURS DE M. DUMAS ONT RENCONTRÉ TROIS DISSIDENTS À PRAGUE.*

Článek z 13. 8. 1985. *L'ÉCRIVAIN VACLAV HAVEL ET DEUX AUTRES DISSIDENTS ONT ÉTÉ ARRÊTÉS PUIS LIBÉRÉS.*

Článek z 20. 8. 1985. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 21. 8. 1985. *L'ANNIVERSAIRE DE L'INTERVENTION SOVIÉTIQUE La Charte 77 dénonce " dix-sept années d'inertie ".*

Článek z 8. 10. 1985. *Remerciements.*

Le Monde 1986

Článek z 23. 1. 1986. *Obsèques officielles et discrètes pour Jaroslav Seifert.*

Článek z 28. 1. 1986. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 4. 2. 1986. *La reprise enregistrée en 1984 ne s'est pas confirmée l'an dernier.*

Článek z 22. 2. 1986. *La solitude particulière des dissidents de l'Est qui sortent de prison.*

Článek z 6. 3. 1986. *Tchécoslovaquie.*

Článek z 3. 4. 1986. *Message sur l'état de la dissidence à l'Est.*

Článek z 19. 5. 1986. *GEÔLIERS SOUS SURVEILLANCE.*

Článek z 10. 7. 1986. *Briser la logique des blocs.*

Článek z 17. 7. 1986. *La Tchécoslovaquie, paradis des droits de l'homme...*

Článek z 21. 8. 1986. *Prague, dix-huit ans après.*

Článek z 30. 8. 1986. *Les infractions... de la justice tchèque.*

Článek z 22. 10. 1986. *Un appel d'opposants de quatre pays de l'Est.*

Článek z 23. 10. 1986. *L'écrivain tchèque Vaclav Havel est prié d'être modéré...*

Článek z 27. 10. 1986. *La lecture d'un discours du dissident tchèque Vaclav Havel est autorisée.*

Článek z 19. 12. 1986. *Tchèques et Slovaques au pays de Kafka.*

Článek z 31. 12. 1986. *Une certaine idée de la générosité.*

Vydané primární prameny

BENDOVÁ, Kamila. *Význam Charty*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.

BOUSOGLOU, Amber. *Ohlédnutí za Chartou*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 2. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 3. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.

GRUNTORÁD, Jiří (ed.). *Informace o Chartě 77. 1978–1990. Článeková bibliografie*. Brno: Doplněk, 1998.

HAVEL, Václav. *Deset tezí o Chartě*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Sv. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

HAVEL, Václav. *Jak se rodila Charta 77*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. In: PREČAN, Vilém – TOMSKÝ, Alexandr (eds.). O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979. Praha: Rozmluvy, 1990.

HAVEL, Václav. *Proces*. In: PREČAN, Vilém – TOMSKÝ, Alexandr (eds.). O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979. Praha: Rozmluvy, 1990.

KAUTMAN, František. *Co pro mě znamenala Charta 77*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech. Brno: Doplněk, 1997.

KUSÝ, Miroslav. *Charta a reálný socializmus*. In: PREČAN, Vilém (ed.). Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

Manifestace jednoty umělců s politikou komunistické strany. In: PREČAN, Vilém (ed.). Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990. s. 34–38.

PATOČKA, Jan. *O povinnosti bránit se proti bezpráví*. In: PREČAN, Vilém (ed.). Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

PITHART, Petr. *Dizi – rizika*. In: PREČAN, Vilém (ed.). Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

ŠIKLOVÁ, Jiřina. *Charta jako symbol rezistence*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.

ŠILHÁNOVÁ, Libuše. *Nad Chartou 77*. In: CÍSAŘOVSKÁ, Blanka – DRÁPALA, Milan – PREČAN, Vilém – VANČURA, Jiří (eds.). *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997.

Ztroskotanci a samozvanci. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

Sekundární literatura

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií. Od počátku po současnost*. Praha: Grada, 2011.

BELLANGER, Claude – GODECHOT, Jacques – GUIRAL, Pierre – TERROU, Fernand (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1940 à 1958*. Tome IV. Paris: Presses universitaires de France, 1975.

BELLANGER, Claude – GODECHOT, Jacques – GUIRAL, Pierre – TERROU, Fernand (eds.). *Histoire générale de la presse française. De 1958 à nos jours*. Tome V. Paris: Presses universitaires de France, 1976.

BLAŽEK, Petr (ed.). „*Kéž je to všechno ku prospěchu obce!*“. *Jan Patočka v dokumentech státní bezpečnosti*. Praha: Academia; Oikoymenth, 2017.

BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005.

BLAŽEK, Petr. *Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu. Přehled koncepcí a limity bádání*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005.

BLAŽEK, Petr – BURSÍK, Tomáš (eds.). *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.

BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013.

BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů*. Praha: Pulchra, 2008.

BLAŽEK, Petr – SCHOVÁNEK, Radek. *Prvních 100 dnů Charty 77. Průvodce historickými událostmi*. Praha: Academia, 2018.

BOLTON, Jonathan. *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu*. Přeložila Petruška Šustrová. Praha: Academia, 2015.

CUHRA, Jaroslav. *Katolická církev a odpor vůči „normalizačnímu“ režimu*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005.

JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003.

KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějím a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012.

KARLÍK, Viktor – POKORNÁ, Terezie (eds.). *Anticharta*. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2002.

KMEŤ, Norbert. *Opozícia a hnutie odporu na Slovensku 1968–1989*. In: BLAŽEK, Petr (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK; Dokořán, 2005.

KOLÁŘ, Pavel – PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny; Ústav pro studium totalitních režimů, 2016.

KOPEČEK, Michal. *Disidentský legalismus. Socialistická zákonnost, lidská práva a zrod právního odporu v demokratické opozici v Československu a Polsku v 70. letech*. In: SUK, Jiří et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017.

KUDRNA, Ladislav – STÁREK, František Čuňas. „*Kapela*“. *Pozadí akce, která stvořila Chartu 77*. Praha: Academia; Ústav pro studium totalitních režimů, 2017.

LINKOVÁ, Marcela – STRAKOVÁ, Naďa (eds.). *Bytová revolta: Jak ženy dělaly disent*. Praha: Academia; Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2017.

OTÁHAL, Milan. *Opozice, moc, společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Maxdorf, 1994.

OTÁHAL, Milan. *Opozice v českých zemích na sklonku tzv. normalizace*. In: BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013.

OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2011.

PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

SKILLING, Gordon. *Charta 77 – Pohled ze zahraničí*. In: PREČAN, Vilém (ed.). *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa, 1990.

SUK, Jiří. *Od Charty 77 k Občanskému fóru. Pokus o proměnu morální opozice v politickou pozici*. In: BLAŽEK, Petr – PAŽOUT, Jaroslav (eds.). *Dominový efekt. Opoziční hnutí v zemích střední Evropy a pád komunistických režimů v roce 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2013.

SUK, Jiří et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017.

THOMAS, Daniel C. *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Přeložil Jan Růžička. Praha: Academia, 2007.

TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009.

VILÍMEK, Tomáš. *Dvoji způsob života. Studie o Chartě 77 a československé společnosti (1977–2000)*. In: SUK, Jiří – KOPEČEK, Michal et al. *Šest kapitol o disentu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2017.

VILÍMEK, Tomáš. *Charta 77 – disidentské ghetto a otázka „hloubky skrytého srozumění“*. In: TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009.

VILÍMEK, Tomáš. *K otázce vztahu a vzájemné reflexi opozice a společnosti v Československu po roce 1968*. In: TŮMA, Oldřich – VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2009.

Internetové zdroje

Anticharta 1977 – kompletní televizní záznamy. [online], [citováno dne 17. 5. 2021], Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=UXjgE6VtBzs>.

Antologie ideologických textů. [online], [citováno dne 5. 4. 2021], Dostupné z <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/anticharta/>.

Český rozhlas. [online], [citováno dne 20. 5. 2021], Dostupné z <https://plus.rozhlas.cz/hubert-beuve-mery-profesor-ktery-se-odvazil-rict-benesovi-pravdu-7627099>.

ÉVENO, Patrick. *Histoire du journal Le Monde. 1944–2004*. Paris: Albin Michel, 2004. [E-kniha].

FIDELIUS, Petr. *Byla normalizace normální?* [online]. [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/124287/Petr_Fidelius_19-25.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

GUTMANN, Benjamin. *Relais et réseaux de la Charte 77 en France, entre 1977 et 1989*. [online], [citováno dne 22. 3. 2021] Dostupné z <https://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin1-2011-1-page-49.htm>.

HRACHOVÁ, Alena. *Podpora československé opozice ze strany Francie v 80. letech 20.st.* Bakalářská práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/discover?scope=%2F&query=Podpora+%C4%8Deskoslovensk%C3%A9+opozice+ze+strany+Francie+v+80.+letech+20.st.&submit=>.

Informace o Chartě 77. [online], [citováno dne 15. 6. 2021], Dostupné z <https://www.vons.cz/informace-o-charte-77>.

Les archives du Monde. [online], [citováno dne 1. 2. 2020], Dostupné z <https://www.lemonde.fr/archives-du-monde/>.

MORICE, Julien. *Chroniques françaises de la Charte 77 : réceptions et mobilisations autour du manifeste de la dissidence tchécoslovaque dans les milieux médiatiques, politiques et intellectuels français et francophones (janvier 1977–août 1978)*. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z http://rennesiep.ent.sirsidynix.net.uk/client/fr_FR/default/search/results?qu=julien+morice&te=.

My jsme to nevzdali. [online], [citováno dne 22. 5. 2021], Dostupné z <https://www.myjsmetonevzdali.cz/temata/normalizace-a-disent/charta-77/>.

Nekrolog Jiřiny Šiklové o Amber Bousoglou. [online], [citováno dne 25. 4. 2021] Dostupné z <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=041&clanek=010424>.

Radio Prague International. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://www.radio.cz/fr/rubrique/histoire/les-echos-francais-de-la-charte-77>.

SCHINDLEROVÁ, Klára. *Obraz normalizačního Československa ve francouzském tisku*. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/1652>.

VANĚČKOVÁ, Anna. „Charta 77 versus věřící, církve a náboženská práva v ČSSR v letech 1977–1989“. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/discover?scope=%2F&query=%E2%80%9ECharta+77+versus+v%C4%9B%C5%99%C3%ADc%C3%AD%2C+c%C3%ADrkve+a+n%C3%A1bo%C5%BE>

ensk%C3%A1+pr%C3%A1va+v+%C4%8CSSR+v+letech+1977%E2%80%931989%E2%80%9C&submit=.

Wikipedie – *Le Monde* [online], [citováno dne 27. 5. 2021], Dostupné z https://cs.wikipedia.org/wiki/Le_Monde.

ŽELEZNÝ, Jakub. *Charta 77 v dobovém mediálním a sociálním kontextu*. Diplomová práce. [online], [citováno dne 27. 1. 2020], Dostupné z [https://dspace.cuni.cz/discover?query=Charta+77+v+dobov%C3%A9m+medi%C3%A1ln%C3%ADm+a+soci%C3%A1ln%C3%ADm+kontextu&submit=.](https://dspace.cuni.cz/discover?query=Charta+77+v+dobov%C3%A9m+medi%C3%A1ln%C3%ADm+a+soci%C3%A1ln%C3%ADm+kontextu&submit=)